

ΙΩ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ — ΣΠΥΡ. ΛΑΓΟΠΑΤΗ

25
40

1000.000

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΤ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

1.230.000
100
100

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

Handwritten numbers and scribbles, including '100', '258', and '952'.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗΝ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

0770

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

1970

Χριστιανικός Πύργος
Ιουνίου 1943
Επίσημο

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

17301

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΣΤ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΠΑΛΑΙΟΥ ΤΥΠΟΥ

«Εγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ
ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.»

ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ
(Ἰωάνν. 14,6)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1940

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΕΝΝΟΙΑ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ. ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Εὐθύς ὡς ὁ ἄνθρωπος λάβῃ πλήρη συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του, βλέπει νὰ προβάλῃ ἐνώπιόν του τὸ ἐρώτημα : Πῶς πρέπει νὰ ζῶ ; Ὁ φιλόσοφος Πλάτων εἰς τὸν διάλογόν του, τὸν Γοργίαν, ἐρωτᾷ : « Πῶς ὀφείλει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος ; Πρέπει εἰς τὸν βίον του νὰ ἐπιζητῆ ἀδιακόπως τὸ εὐχάριστον καὶ τὸ τερπνὸν ἢ πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ μόνον τὸ ἀγαθόν ; » (Γοργ. 55, 56). Παραδέχεται, ὅτι τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι τὸ θεμελιωδέστερον ἐκ τῶν ἐρωτημάτων, ἅτινα θέτει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἡ εὐτυχία, τὴν ὅποιαν ἕκαστος ἄνθρωπος νοσταλγεῖ κατὰ φυσικὴν μάλιστα ἀνάγκην, ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τῆς ἀπαντήσεως, ἡ ὅποια δίδεται εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ὅπερ εἶναι τὸ ἐρώτημα τοῦ ἀνθρώπου πάσης ἐποχῆς, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀνωτάτου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατώτατου πολιτισμοῦ, τοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ ὀπαδοῦ πάσης ἄλλης θρησκείας, τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ ἀμορφώτου ἀνθρώπου.

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δίδουν ἀπάντησιν ἡ **Φυσικὴ ἢ Φιλοσοφικὴ ἢ ἠθικὴ** καὶ ἡ **Ἵπερφυσικὴ ἢ Θεολογικὴ ἢ ἠθικὴ**. Ἡ πρώτη παραδέχεται, ὅτι ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς πείρας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου δίδει τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τὴν δεδικαιολογημένην διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων ἀπάντησιν, ἀποκλείει δὲ τὴν αὐθεντίαν τοῦ Θεοῦ, ὡς ρυθμιστοῦ τοῦ ἠθικοῦ βίου. Ἡ δευτέρα, ἡ ὅποια πλὴν τῆς πείρας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀντλεῖ τὸ κύριον περιεχόμενόν της ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς

χριστιανικής θρησκείας, ήτοι την **Άγίαν Γραφήν** και την **Ίε-
ράν Παράδοσιν**, παρέχει σαφή και κατηγορηματικήν άπάντη-
σιν εις τό έρώτημα τουτο. Αί άπαντήσεις αυται έχουσαι κοινά
σημεϊα εις τας λεπτομερείας, δέν συμφωνούν εις τό κεντρικόν
σημεϊον του έρωτήματος, όπερ άφορα εις τόν προσήκοντα τρό-
πον της ζωής, τόν σκοπόν και τόν άληθινόν προορισμόν του
άνθρωπίνου βίου.

Έκ τών άντιπροσώπων της Φυσικής ή Φιλοσοφικής ήθικής
ό Πλάτων εις τόν αυτόν διάλογόν του, τόν Γοργίαν, άπήντησεν,
ότι τόν άριστον και όρθόν τρόπον του βίου συναντώμεν εις
έκεϊνον τόν άνθρωπον, όστις και εις τήν ζωήν του και εις τόν
θάνατόν του άσκεϊ τήν δικαιοσύνην και πάσαν άλλην άρετήν
(Γοργ. 83). Άντιθέτως οί σύγχρονοι του Πλάτωνος Σοφισταί
έδίδασκον, ότι ό ούσιαστικώτερος σκοπός του ανθρώπου είναι
ή ίκανοποίησις τών σωματικών και πνευματικών άναγκών του.

Σήμερον, όπως και τότε, ή άπάντησις της Φυσικής ή Φι-
λοσοφικής ήθικής δέν είναι έναία. Μάλιστα ή διαφορά είναι
άκόμη μεγαλυτέρα, διότι ή φιλοσοφία τών νεωτέρων χρόνων
δέν έχει άκολουθήσει εις πολλά βασικά σημεϊα τά διδάγματα
των μεγάλων φιλοσόφων της αρχαιότητος, του Πλάτωνος, του
Άριστοτέλους και άλλων. Ό σύγχρονος ύλιστικός μονισμός,
όστις παραδέχεται, ότι έν τώ άνθρωπώ ενεργούν μόνον έκεϊνοι
αί δυνάμεις, αϊτινες ενεργούν και εις τά ζωα και ό Πανθει-
στικός μονισμός, όστις θέτει τόν άνθρωπον εις ίσην μοϊραν πρός
τόν Θεόν, δέν δύνανται νά στηρίξουν άληθινήν ήθικήν άπάντη-
σιν, ήτις νά ίκανοποιή τόν άνθρωπον.

Ή θετική φιλοσοφία άάλιν, ήτις άναγνωρίζει μόνον τά δια
των αισθήσεων άντιληπτά γεγονότα της ζωής και τά ύλικά φαι-
νόμενα της πείρας, άποκλείει έκ της ήθικής προσπαθείας του
άνθρώπου ό,τι έχει σχέσιν πρός τήν πίστιν εις τόν προσωπικόν
Θεόν και τήν άθανασίαν της ψυχής. Άντιθέτως ή μη ύλιστική
Φιλοσοφική ήθική στηρίζει τας διδασκαλίας της επί της πί-
στεως εις τήν ύπαρξιν προσωπικού Θεου και τήν άθανασίαν
της ψυχής. Διά τουτο συμπίπτει εις πολλά σημεϊα πρός τά δι-
δάγματα της Ύπερφυσικής ή Θεολογικής ήθικής του χριστιανι-

σμοῦ, διότι καὶ αὐτὴ ἀναζητεῖ «*τὶ εὐσεβές, τὶ ἀσεβές, τὶ καλόν, τὶ αἰσχρόν, τὶ δίκαιον, τὶ ἄδικον, τὶ σωφροσύνη*» (Ξεν. Ἀπομν. Α' 1, 16) καὶ ὁμιλεῖ μετὰ σαφοῦς διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς ἠθικῆς εὐδαιμονίας αὐτοῦ.

Ἡ ἠθικὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὑπερέχει εἰς δύναμιν καὶ ἀλήθειαν τὴν ἠθικὴν πάσης ἄλλης θρησκείας. Ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ εἶναι ἀνυπολόγιστος, διότι ἐδίδαξεν αὐτὴν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, «Ὅστις ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ὑπίστην ἀποκάλυψιν καὶ ἐφάνέρωσεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶναι τὰ ἑξῆς :

1 Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ συμπληρῶνει τὴν Φυσικὴν ἢ Φιλοσοφικὴν ἠθικὴν εἰς σπουδαιότατα ζητήματα, εἰς τὰ ὅποια αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷ. Διδάσκει σαφῶς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν «Ἄει ὄντα καὶ Ζῶντα Θεόν», Πατέρα πάντων τῶν ἀνθρώπων, τὸν πλησίον καὶ τὸν ἑαυτὸν του. Δίδει σοβαρὰν καὶ ἀληθινὴν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς ἄλλα κεφαλαιώδη διὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ζητήματα.

2. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ διδάσκει εἰς ἡμᾶς τὸν ὀρθὸν τρόπον τοῦ βίου μετὰ πλήρους βεβαιότητος. «Ὅ,τι ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός, δὲν εἶναι ἀσταθές, δὲν περιέχει πλάνην καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ τροποποιηθῇ ἢ διορθωθῇ, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς γνώμας τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο μόνον ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἠδύνατο νὰ λέγῃ, ὅτι «*Ἔγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ*» (Ἰωάνν. 14,6) καὶ ἐδίδασκεν, ὡς «ἐξουσίαν ἔχων» (Ματθ. 5,21).

3. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον δραστήρια κίνητρα καὶ μέσα, ἵνα ἐκτελῇ ἠθικὰς πράξεις καὶ ἵνα πράττῃ πάντοτε τὸ ἀγαθόν. Ἡ Φυσικὴ ἢ Φιλοσοφικὴ ἠθικὴ ἔχει ὡς ἐλατῆρια τῶν πράξεων τὸ ὠφέλιμον, τὸ λογικόν, τὸ πρέπον. Τὰ ὑπερφυσικὰ ἐλατῆρια τοῦ χριστιανισμοῦ ἔχουν βαθυτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου. Μετὰ θαυμασιῶν ἀποτελεσμάτων ἐνεργεῖ ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐμβάλλουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ ἡ ἐνανθρώπησις, ἡ ζωὴ καὶ τὸ παρά-

δειγμα του Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σπουδαίως ἐνισχύει τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἐλπίς, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζει οὗτος, ὅταν μετὰ τοῦ μετανοήσαντος ληστοῦ ἀτενίζῃ τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ. Οὐσιαστικὴν ἐνθάρρυνσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ἠθικοῦ βίου ἀποτελεῖ ὁ φόβος τοῦ Δικαιοκρίτου. ἀλλὰ καὶ Οἰκτίρμονος καὶ Φιλανθρώπου Θεοῦ. Διὰ τοῦτο πολὺ δίκαιον εἶχε νεώτερος φιλόσοφος, ὅταν εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ ἔπραξεν ὁ ἑλληνισμὸς διὰ τὴν διάνοιαν, ἐπέτυχεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνθρωπότης διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκέρδισεν εἰς ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἀξίαν.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ παρέχει τὰς ἀληθείας καὶ τὰ διδάγματα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας περὶ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου τοῦ βίου. Αὕτη χρησιμοποιεῖ τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως εἰς τὴν ζωὴν καὶ καθορίζει τί ὀφείλει νὰ πράττῃ καὶ πῶς νὰ διαγῇ ὁ ἄνθρωπος, ἵνα εἶναι εὐτυχής.

Ἐπομένως αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως, δηλαδὴ αἱ δογματικαὶ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας διδάσκει ἡ Κατήχησις καὶ αἱ ἐντολαί, δηλαδὴ αἱ ἠθικαὶ ἀλήθειαι, συνδέονται στενῶτατα. Αἱ πρῶται διδάσκουν, ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς, αἱ δὲ τελευταῖαι δεικνύουν, πῶς ἐπιτυγχάνει ὁ ἄνθρωπος τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τούτου.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ ἀντλεῖ τὸ κῦρος τῆς ἐκ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἀπὸ τὰ ὑψίστα ἐλατήρια, τὰ ὁποῖα διαθέτει αὕτη πρὸς παρόρμησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἠθικὸν βίον. Διὰ τοῦτο ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἡ ὁποία δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τῆς θρησκείας καὶ ἥτις δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς νομοθεσίαν, διὰ τὴν τήρησιν τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἡ ἐνδιαφερομένη ἀνθρωπίνη ἐξουσία. Ἐπομένως ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ εἶναι ἠθικὴ τῆς ζωῆς, ἔχουσα εὐεργετικά καὶ πλούσια ἀποτελέσματα διὰ τὴν πραγματικὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ μεταχειρίζεται πρὸς κατοχύρωσιν τῆς ἀληθείας τῶν διδαγμάτων τῆς καὶ τὴν ἀνθρωπίνην πείραν ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς καθημερινῆς ζωῆς ὡς καὶ τὸν ὀρθὸν λό-

γον, ἔχει δὲ κυρίας πηγάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλεῖ τὰς ἐντολάς τῆς τῆν Ἁγίαν Γραφήν, Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην καὶ τῆν Ἱερὰν Παράδοσιν. Ἐκ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ περιεχομένου τῆς, ἥτοι διὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως, λέγεται καὶ Ὑπερφυσικὴ ἢ Θεολογικὴ ἠθικὴ.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ διαφεύεται εἰς δύο μέρη εἰς τὸ **Γενικὸν** μέρος καὶ εἰς τὸ **Εἰδικὸν** μέρος. Εἰς τὸ Γενικὸν μέρος ἐκτίθενται αἱ ἀρχαὶ τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἐξετάζεται γενικῶς ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ Χριστιανοῦ. Εἰς τὸ Εἰδικὸν μέρος ἀναγράφονται εἰδικώτερον τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του.

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Α'. ΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

1. Η ΗΘΙΚΟΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΘΡΗΣΚΕΙΑΝ

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ διδάσκει τὸν χριστιανικῶς ὀρθὸν τρόπον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς του φανερώνει τὰς ἠθικὰς πεποιθήσεις του καὶ γενικῶς τὸ ἠθικὸν φρόνημά του. Ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς ἐκάστου ἀνθρώπου κρίνομεν τὴν ἠθικότητά του καὶ σχηματίζομεν τὴν γνώμην, ἐὰν εἶναι ἠθικὸς ἢ ἀνήθικος.

Ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ἀπὸ ἐκείνας τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας, αἵτινες ἐνδιαφέρουν ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Γενικώτερον κρίνεται ἀπὸ τὸν καθόλου τρόπον τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα του. Ἴνα ἐξετάσωμεν τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες ἐνδιαφέρουν ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, ἔχομεν ἀνάγκην ἐνὸς μέτρου, ἐνὸς κανόνος, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ κρίνωμεν, ἐὰν μία πράξις ἢ μία ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἠθικὴ ἢ ἀνήθικος.

Αἱ πράξεις καὶ αἱ ἐνέργειαι, αἵτινες ὑπόκεινται εἰς τὴν ἠθικὴν κρίσιν, δὲν ἐκτελοῦνται συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν ἐκάστου ἀνθρώπου, ἀλλὰ ρυθμίζονται ἀπὸ γενικὴν τινα ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν κριτήριον τῆς ἠθικότητος. Ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς γενικῆς αὐτῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος, εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὸν καὶ ὅ,τι δὲν συμφωνεῖ εἶναι ἠθικῶς κακόν. Ἡ γενικὴ αὐτὴ ἠθικὴ ἀρχὴ εἶναι τὸ

μέτρον καὶ ὁ κανὼν, διὰ τοῦ ὁποῦ κρίνονται αἱ πράξεις ἡμῶν καὶ χαρακτηρίζονται ἢ ὡς ἠθικαὶ ἢ ὡς ἀνήθικαι.

Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν ἠθικὴν τὸ κριτήριον τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἠθικῆς ἐξετάσεως, εἶναι **Τὸ Θεῖον θέλημα**. Ἠθικῶς ἀγαθὸν εἶναι, ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἠθικῶς κακὸν εἶναι, ὅ,τι δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ὑψιστον καὶ τέλειον ἀγαθόν, διότι, ὡς διδάσκει καὶ ἡ Ἁγία Γραφή, «οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός» (Μαρκ. 10, 18). Ἐπομένως καὶ τὸ θέλημα Αὐτοῦ εἶναι ἀγαθόν, εὐάρεστον, τέλειον καὶ σωτήριον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὸ ἅγιον τοῦτο θέλημα, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πλάσματος, ἐφανέρωσεν ὁ Θεός. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ παρήγγειλε διὰ τοῦ Μωυσέως : «*Ἄγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἅγιος ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν*» (Λευϊτ. 19, 2), ἐν δὲ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καθορίζει τὸ ἠθικῶς χριστιανικὸν ἰδεῶδες τοῦ βίου διὰ τῆς ἐντολῆς «*Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν*» (Ματθ. 5,48).

Κατὰ τὴν Χριστιανικὴν ἠθικὴν ἡ ἠθικὴ πρᾶξις δὲν κρίνεται ὡς ἠθικὴ μόνον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων της, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἐκτέλεσιν ἐκείνου, ὅπερ εἶναι ἠθικῶς ἀγαθόν. Ἴνα πραγματοποιηθῆται ὁμῶς αὐτό, χρειάζεται βαθὺς σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἠθικότητος.

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ δὲν ὑποδεικνύει μόνον τὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικότητος, ἦτοι τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συμφωνοῦν αἱ πράξεις ἡμῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καθορίζει σταθερῶς καὶ τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιδιώκῃ ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει, ὅτι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἰς μὲν τὴν ἄλογον καὶ ἄψυχον φύσιν πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἀναγκαστικῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους.

Ἡ ὑποταγή δὲ αὕτη φέρει τὴν ἄρμονίαν εἰς τὸ σύμπαν, τὴν ὁποῖαν κατὰ θαυμάσιον τρόπον ὑμνησεν ὁ Δαυΐδ, ὅταν εἶπεν, ὅτι «οἱ οὐρανοὶ διηγούονται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. 18, 1).

Τὴν λογικὴν πλάσιν ἀντιπροσωπεύει ὁ ἄνθρωπος. Οὗτος ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίζῃ τὸ μεγαλεῖον, τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς διαρκοῦς προσπαθείας του, ὅπως ζῆ τὸν χριστιανικῶς ἠθικὸν βίον καὶ πράττῃ διαρκῶς τὸ ἀγαθόν. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει συγχρόνως καὶ τὴν τελειοποίησιν ὄχι μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ ὁποία κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εἶναι προωρισμένη νὰ ἀποτελέσῃ μίαν ἠθικὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ πρέπει νὰ ρυθμίζεται συμφώνως πρὸς τὸ Ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ (Ματθ. 6, 10).

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ παρέχει καὶ τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ διαρκῶς ἐνώπιόν του ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκων τὴν ἠθικὴν τελειοποίησίν του. Τὸ τέλειον τοῦτο πρότυπον εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἰδρυτὴς καὶ διδάσκαλος τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Ἐν Αὐτῷ διὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἀνθρώπου ἔγινεν ἡ πλήρης προσωπικὴ ἔνωσις τῆς θεότητος μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὸ μοναδικὸν πρότυπον καὶ τὸ ἰδανικὸν ὑπόδειγμα ἠθικοῦ βίου, διότι εἶναι «ὁ ὁσιος, ὁ ἄκακος, ὁ ἁμίαντος, ὁ κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ὁ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος» (Ἐβρ. 7, 26). Ἡ μίμησις τοῦ χριστιανικοῦ τούτου ἠθικοῦ προτύπου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ εἶναι ἡ βάσις τῶν πράξεων καὶ πασῶν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός διδάσκει πρὸς ἕκαστον ἄνθρωπον «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, δεῦρο ἀκολούθει μοι» (Ματθ. 19, 21).

Ἡ τήρησις τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα τῆς θείας ἐντολῆς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς καλωσύνης πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν Χριστιανικὴν ἠθικὴν εἰς τὴν εὐτυχίαν, διότι καθιστᾷ τοῦτον διαρκῶς περισσότερον τελειοποιημένον ἠθικῶς. Εἶναι εὐτυχῆς ὁ ἄν-

ἄνθρωπος, ὅστις κατώρθωσεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ νὰ βλέπῃ, ὅτι τὰ θεῖα παραγγέλματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ρυθμίζουν τὸν τρόπον τοῦ βίου του καὶ νὰ πιστοποιῇ, ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος ζῆ πραγματικῶς ἐντὸς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐθεώρει εὐτυχῆ τὸν ἑαυτόν του, ὅταν ὠμολόγει «*Zō δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς*» (Γαλ. 2, 20).

Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ δὲν παραλείπει ἐπίσης νὰ διδάξῃ, ὅτι ἡ πλήρης ἠθικὴ τελειοποίησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀπολύτως κατορθωτὴ καὶ δυνατὴ κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βραχὺν βίον.

Διὰ τοῦτο βεβαιώνει, ὅτι ἡ ὀλοκληρωτικὴ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία διαδέχεται τὸν ἐπίγειον βίον τοῦ χριστιανοῦ ἐκείνου, ὅστις ἔζησεν ὡς χριστιανὸς πλήρης ἀγάπης καὶ καλωσύνης πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ὅστις κατέβαλλε διαρκῆ προσπάθειαν νὰ ἐκτελῇ τὸ ἅγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀγάπης καὶ μόνον πρὸς αὐτό.

Εἰς τὴν εὐτυχίαν τῆς μελλούσης ζωῆς θὰ ἀπολαμβάνῃ ὁ ἀληθινὸς χριστιανὸς καὶ πολλὰ ἄλλα ἀγαθὰ, ἀλλὰ κυρίως θὰ ἔχῃ τὴν ἰκανότητα νὰ ἐπικοινωνῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἐπικοινωνίαν ταύτην μετὰ τοῦ Θεοῦ νοσταλγεῖ ὁ θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς ὑγιὲς ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον. Ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος εἶχεν ἐκφράσει ἐπιτυχῶς ταύτην τὴν ὥραϊαν ἀλήθειαν, ὅταν εἰς τὰς ἐξομολογήσεις αὐτοῦ (Α, 1) ἔλεγεν: «*Tu fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*». (Θεέ, Σὺ ἔχεις δημιουργήσει ἡμᾶς διὰ τὸν ἑαυτόν Σου καὶ ἡ καρδιά ἡμῶν τότε μόνον εὐρίσκει γαλήνην, ὅταν αἰσθάνηται, ὅτι Σὺ εἶσαι πλησίον ἡμῶν).

2. Η ΗΘΙΚΟΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΓΕΝΙΚΩΣ

Ἡ φιλοσοφία, ἥτις διδάσκει πίστιν εἰς ἓνα προσωπικὸν Θεόν, ὅστις ὄχι μόνον ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐνδιαφέρεται δι' αὐτόν, παραδέχεται συγχρόνως, ὅτι ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ταύτης περὶ τῆς ἠθικότητος εἶναι **ἑτερόνομος**,

διότι κατά ταύτην ὁ ἄνθρωπος πράττει τὸ ἀγαθὸν καὶ κρίνει περὶ τῶν πράξεων ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν, αἵτινες διαγράφονται εἰς αὐτὸν ὑπὸ Ἀρχῆς ἐκτὸς αὐτοῦ κειμένης.

Οὕτως ἡ διδασκαλία αὕτη συμπίπτει ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἥτις δέχεται ὑπάρχουσαν ἐν τῷ Θεῷ τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικότητος καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ τῶν διδαγμάτων τῆς φιλοσοφίας ταύτης δὲν παραγνωρίζεται ὁ σκοπὸς τῆς ἠθικῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν παρόντα κόσμον, ἥτις πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται διὰ τῆς συνεχοῦς προσπαθείας αὐτοῦ. Ὡς ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖται ἡ κατὰ τοιοῦτον τρόπον διαμόρφωσις τοῦ ἑαυτοῦ του, ὥστε νὰ ἀποβαίνῃ οὗτος πραγματικῶς ἐλευθέρα ἠθικὴ προσωπικότης.

Ἡ ἠθικὴ προσωπικότης κατανοεῖ, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ δὲν συντελεῖται διὰ τῆς ὀπομονώσεως καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ κόσμου πρὸς ἀνάπτυξιν ἀνεξαρτήτου ἀτομικῆς ἠθικῆς ζωῆς. Τουναντίον ἀναγνωρίζει, ὅτι ὑποχρεοῦται, ὅπως ἀναπτύσῃ ἠθικὸν βίον ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας πρὸς προαγωγὴν τῆς κοινῆς εὐημερίας.

Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἕτερα ἐκλεκτὰ πνεύματα τῆς ἀρχαιότητος οὕτως ἐχαρακτήρισαν τὴν ἠθικότητα. Ἡ δικαιοσύνη, ἥτις κατὰ τὸν Πλάτωνα πρέπει νὰ ἀσκήται πάντοτε, λαμβάνει ὡς θεία ἐπιταγὴ τὸ πλῆρες περιεχόμενόν της ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, ὁδηγεῖ δὲ εἰς τὴν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν, διότι *«ἡ μὲν δικαία ψυχὴ καὶ ὁ δίκαιος ἀνὴρ εὖ βιώσεται, κακῶς δὲ ὁ ἄδικος. Ὁ γε εὖ ζῶν μακάριός τε καὶ εὐδαίμων, ὁ δὲ μὴ τάναντία. Ὁ μὲν δίκαιος ἄρα εὐδαίμων, ὁ δὲ ἄδικος ἄβλιος»* (Γοργ. 423).

Ἀντιθέτως ἡ φιλοσοφία, ἥτις δὲν εὔρε τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως ἢ ἀπέκλεισεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ὁδὸν ταύτην, προσπαθεῖ νὰ καθορίσῃ τὴν πηγὴν, τὴν οὐσίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικότητος, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπαρξιν καὶ παρουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνωτάτης τινος ἀρχῆς, ὅποια εἶναι ὁ Θεός.

Κατά τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προῖόν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας οὗτος ἐδημιούργησεν ἐξ ἐμπειρίας καὶ τὰς ὁποίας νομοθετεῖ δι' ἑαυτόν. Ἐπομένως ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ταύτης περὶ τῆς ἠθικότητος εἶναι **αὐτόνομος**, διότι ὁ ἄνθρωπος πράττει τὸ ἀγαθὸν ἢ ἀποφεύγει τὸ κακὸν καὶ κρίνει περὶ τῶν ἰδίων πράξεων ἢ τῶν πράξεων τῶν ἄλλων ἐπὶ τῇ βάσει νομοθετουμένων παρ' αὐτοῦ ἠθικῶν ἀρχῶν.

Τὰ διδάγματα τῆς αὐτονομίας ταύτης φιλοσοφικῆς ἠθικῆς εἶναι διάφορα.

Παρ' ἄλλων τίθεται εἰς τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἢ ἡ ἀνθρωπότης γενικῶς καὶ θεωρεῖται, ὅτι μόνος ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἠθικότητος. Τοῦτο πράττουν ἡ **Ἠθικὴ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ** καὶ **τοῦ ὕλισμοῦ** ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφάς των ὡς καὶ ἡ **Ἠθικὴ τῆς πολιτιστικῆς προόδου**.

Παρ' ἄλλων πάλιν ζητεῖται ἡ θεμελίωσις τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ τίθεται σαφῆς καὶ ὠρισμένος σκοπὸς εἰς τὰς ἐπιδιώξεις αὐτοῦ. Τὴν ἀποψιν ταύτην ὑποστηρίζουν ἡ **Ἠθικὴ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας**, ἡ **Ἠθικὴ τοῦ συναισθηματός** καὶ ἡ **Ἠθικὴ τοῦ Καντίου** καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ.

3. Ο ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΣΜΟΣ

Ὁ εὐδαιμονισμὸς ἢ ἡ χρησιμοθηρία, εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐκείνη θεωρία, κατὰ τὴν ὁποίαν σκοπὸς πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν εἶναι ἡ ὠφέλεια, ἡ εὐημερία καὶ γενικῶς ἡ εὐτυχία εἴτε ἐκάστου ἀτόμου εἴτε τοῦ ἀνθρωπίνου συνόλου. Τὸ μὲν πρῶτον εἶδος εἶναι ὁ **ἀτομικὸς εὐδαιμονισμὸς**, ὅστις λέγεται καὶ **ἐγωισμὸς** καὶ **φιλαυτία**, τὸ δεύτερον δὲ εἶδος εἶναι ὁ **κοινωνικὸς εὐδαιμονισμὸς**.

Ὁ ἀτομικὸς εὐδαιμονισμὸς παραδέχεται, ὅτι σκοπὸς τῆς ἠθικότητος εἶναι ἡ ἐπίγειος εὐτυχία τοῦ ἀτόμου. Ἡ εὐτυχία αὕτη τοῦ ἀτόμου ἐκλαμβάνεται παρὰ τῶν ἀκολουθούντων τῆν

θεωρίαν ταύτην κατά διάφορον τρόπον. Ἄλλοι πιστεύουν, ὅτι εἶναι ἡ ὕλική ἡδονὴ καὶ ὅτι σκοπὸς τοῦ βίου εἶναι ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἡδονῆς. Ὅ,τι προκαλεῖ καὶ παρέχει ἡδονὴν εἶναι ἠθικόν, εἶναι ἀγαθόν. Ὅ,τι εἶναι δυσάρεστον, εἶναι ἀνήθικον, εἶναι κακόν. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ εὐδαιμονισμοῦ λέγεται **ἡδονισμὸς ἢ ἡδονοθηρικὴ ἠθικὴ**. Ἐδίδαξεν αὐτὴν πρῶτος ὁ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ἑλβέτιος, διδάσκαλος τοῦ Γαλλικοῦ ὕλισμοῦ, ὁ Λαμεττρί, ἰδρυτὴς τοῦ μηχανικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἄλλοι.

Ὅπαδοί τινες τῆς θεωρίας τοῦ εὐδαιμονισμοῦ παραδέχονται, ὅτι τὸ ἰδανικόν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἀταραξία. Κατ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεοῦται νὰ προσπαθῇ νὰ εὕρῃ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν ἁρμονικὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς του. Τὴν ἁρμονικὴν αὐτὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς ἰσορροπίας ἐκπληρώσεως τῶν ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν του. Ἐκπρόσωποι τῆς θεωρίας αὐτῆς ἦσαν κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἄλλοι, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Σπένσερ, ὁ Φόουερμπαχ καὶ ἄλλοι.

Ὁ ἀτομικὸς εὐδαιμονισμὸς ἀναζητῶν τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν ὕλικὴν ἡδονὴν λησμονεῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σῶμα καὶ πνεῦμα καὶ ὅτι τὸ πνευματικόν μέρος εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ κέκτηται σπουδαιότεραν ἀξίαν καὶ σημασίαν. Τοῦτο πρὸ παντὸς ἔχει ἀνάγκη τῶν φροντίδων τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν προαγωγὴν του. Ἡ ὕλική ἡδονὴ δὲν δύναται νὰ εἶναι σκοπὸς μοναδικός, ἀλλὰ μόνον μέσον πρὸς ὑψηλοτέρους σκοπούς.

Μετὰ θαυμαστικῆς ἐπιτυχίας ὠμίλησεν ὁ Πλάτων ἐναντίον τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀτομικοῦ εὐδαιμονισμοῦ. Παρέβαλε τὴν προσπάθειαν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ὕλικῆς ἡδονῆς πρὸς τὸ ἔργον τῶν Δαναΐδων, αἵτινες ἐπειδὴ ἐφόνευσαν τοὺς κοιμωμένους συζύγους των, κατεδικάσθησαν κατὰ τὴν μυθολογίαν νὰ γειμίζουεν ἐν τῷ Ἄδῃ διάτρητον πίθον. Ἐξ ἴσου ἐπιτυχῶς ὁ Κικέρων ἐτόνισεν εἰς τὸν διάλογόν του Ὁρτένσιον ἢ Περί φιλοσοφίας, ὅτι ἡ πραγματικὴ εὐτυχία δὲν συνίσταται εἰς τὰς ταχέως ἀπο-

γοητευούσας ήδονάς, άλλ' εις την χαράν της άνωτέρας και ύψηλοτέρας ζωής του πνεύματος (Fragm. T. Δ. σελ. 619).

Πράγματι ό άνθρωπος έκ της πληρώσεως των υλικών ήδονών ουδέποτε γίνεται εύτυχής, διότι ουδέποτε ίκανοποιείται άπολύτως παρ' αυτών. Μάλιστα συμβαίνει, ώστε, όσον συχνότερον ίκανοποιεί ό άνθρωπος τάς υλικάς ήδονάς του, τόσον και έντονότερον επιθυμεί την επανάληψιν της έκπληρώσεως τούτων με τέρμα την διαρκή άνησυχίαν, τάς διαφόρους άσθενείας και όχι σπανίως και αυτόν τον θάνατον.

Άντιθέτως τό είδος εκείνο του άτομικού ευδαιμονισμού, κατά τό όποϊον σκοπός της ήθικότητας του ανθρώπου είναι ή άρμονική διαμόρφωσις της ζωής δια της ίσορρόπου ίκανοποίησης των υλικών και πνευματικών αναγκών αυτού, είναι δυνατόν νά οδηγήση ώρισμένους μόνον ανθρώπους εις ήθικόν βίον, εκείνους δηλαδή, οίτινες εύρίσκουν έν τη άρετη την ύψιστην ήδονήν.

Οί περισσότεροι όμως άνθρωποι δια τοιαύτης έκδοχής της ήθικότητας δέν δύνανται νά φθάσουν εις την πραγματικώς ήθικην ζωήν. Τοϋτο συμβαίνει, διότι ή έννοια και τό περιεχόμενον της χαράς της ζωής είναι πολύ άκαθόριστον, τό δέ άτομικόν συμφέρον ένός έκάστου εύρίσκεται κατά πολλούς τρόπους εις αντίθεσιν πρός τά δίκαια συμφέροντα των άλλων. Έκτός τούτου κατά την υγιή αντίληψιν πάντων των χρόνων ή ήθικότης είναι άλλο τι και όχι τό προσωπικόν έκάστου συμφέρον.

Ό κοινωνικός ευδαιμονισμός παραδέχεται ως σκοπόν της ανθρώπινης ενεργείας την ύποχρέωσιν του άτομου, όπως ώφελή τοις άλλους ανθρώπους καθόλου ή όσον τό δυνατόν περισσοτέρους έξ αυτών. Ό κοινωνικός ευδαιμονισμός ονομάζεται και **ώφελιμισμός** ή **χρησιμοθηρία** ή **άλτρουϊστική ήθική**.

Κατά την ήθικην αυτήν θεωρίαν ως άνώτατον αξίωμα ισχύει ή εις πάντα άνθρωπον προτροπή : « *Εργάζου, ίνα παραγάγης όσον τό δυνατόν περισσοτέραν εύτυχίαν εις όσον τό δυνατόν περισσοτέρους ανθρώπους* ». Άντιπρόσωποι του κοινωνικού ευδαιμονισμού εί-

ναί ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Μπένθαμ, ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Μίλλ, ὁ Γάλλος φιλόσοφος Κόντ, ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Σοπενχάουερ, ὅστις διδάσκει, ὅτι ἡ συμπάθεια εἰς τὸν πόνον τοῦ ἄλλου εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ ἀγαθῶν πράξεων, καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτάτων φιλοσόφων καὶ ἠθικολόγων.

Τὸ ἠθικὸν τοῦτο σύστημα ἴσεται βεβαίως κατ' οὐσίαν πλησίον πρὸς τὴν περὶ ἠθικότητος διδασκαλίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὗτινος ἡ δευτέρα μεγάλη ἐντολὴ εἶναι: «*Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν* (Ματθ. 22, 39). Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὸ ποῖον εἶναι ὠφέλιμον εἰς τοὺς πολλούς, δὲν ὀρίζεται πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὥστε νὰ ὑπάρχη γενικὴ συμφωνία ὑποχρεωτικὴ διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους.

Διὰ τοῦτο συμβαίνει, ὥστε ἡ ἀντίληψις τοῦ ἀτόμου περὶ τοῦ ἀγαθοῦ νὰ μὴ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν πολλῶν περὶ αὐτοῦ. Ὅταν δὲ παρατηρηθῇ ἡ τοιαύτη ἀσυμφωνία, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἠθικὸν τοῦτο σύστημα ἡ ἀναγκάζουσα ἀνωτέρα ἀρχή, ἥτις θὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θυσίαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος εἰς τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν.

Συγχρόνως ὅμως τὸ ἠθικὸν τοῦτο σύστημα παραγνωρίζει τὴν ἀρχήν, ὅπως ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τοὺς πολλούς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄτομον, οὗτινος ἡ ἠθικὴ τελειοποίησις εἶναι ὁ κεφαλαιώδης σκοπὸς τῆς ἠθικότητος. Τὸ ἠθικῶς τελειοποιημένον ἄτομον ἐξυπηρετεῖ διὰ πλουσιωτέρων καὶ θετικωτέρων ἀποτελεσμάτων τὴν ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Πρὸς τὴν ἠθικὴν ὅμως τελειοποίησιν καὶ ἐξύψωσιν τοῦ ἀτόμου δὲν ὀδηγοῦν τὰ διδάγματα τοῦ κοινωνικοῦ εὐδαιμονισμοῦ.

Ὁ εὐδαιμονισμὸς, ἀτομικὸς καὶ κοινωνικὸς, περιέχει τὸ ὀρθὸν στοιχεῖον, ὅτι θέτει σκοπὸν εἰς τὴν ἐπιδιώξιν παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἠθικῶς ἀγαθοῦ. Ὁ σκοπὸς ὅμως οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἀναζητῆται εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἠθικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Οὗτος συνίσταται εἰς τὴν ἰδίαν ἐκάστου ἐσωτερικὴν ἠθικὴν τελειοποίη-

σιν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Ο ΥΛΙΣΜΟΣ

Κατὰ τὴν ὑλιστικὴν ἠθικὴν τὸν ὕψιστον σκοπὸν τῆς ζωῆς καὶ συγχρόνως τὸ ἠθικῶς ἀγαθὸν ἀποτελεῖ ἡ πλήρης καὶ τελεία ἱκανοποίησις τῶν ἀναγκῶν τοῦ φυσικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δύναμις, ἡ ὠραιότης, ὁ πλοῦτος, ἡ ἀχαλίνωτος ἐλευθερία καὶ γενικῶς ἡ ἰσχυροποίησις τῶν φυσικῶν δυνάμεων μέχρι τῆς καταλήξεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ὑπεράνθρωπον, εἶναι τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὅποῖον πρέπει νὰ ἀποβλέπη ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ διδάγματα τῆς ἠθικῆς ταύτης ἀπορρέουν πρὸ παντὸς ἐκ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν τοῦ ὑλιστικοῦ ἐνισμού. Οὗτος παραδέχεται, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἐκπορεύονται ἐκ μιᾶς μόνης ἀρχῆς, τῆς ὕλης, ἥτις καὶ μόνη ὑπάρχει. Ἰδρυτῆς τοῦ ὑλισμοῦ εἶναι ὁ Δημόκριτος, ὅστις ἀπεφάνθη, ὅτι πάντα τὰ ὄντα κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν οὐσίαν τῶν καὶ αὐτῆ ἢ ψυχῆ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνδέσεις ἀτόμων. Τὰς διδασκαλίας τοῦ Δημοκρίτου, τὰς ὁποίας εἶχε παραμερίσει ἡ Ἰδεοκρατία τοῦ Πλάτωνος, ἀνενέωσε καὶ διέδωκεν ὁ Ἐπίκουρος. Πολλοὶ ἐπίσης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρεδέχθησαν τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας καὶ ἀνέπτυξαν ἠθικὰ διδάγματα, ἅτινα ἔνεκα κυρίως τῆς τεχνικῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ εὕρισκον εὐρυτάτην διάδοσιν.

Κατὰ τὰ ἠθικὰ διδάγματα τῶν ὑλιστῶν ὁ ἄνθρωπος οὐδένα ἔχει ἴδιον προορισμὸν καὶ οὐδεμίαν ἔχει ἀποστολήν. Ἐχει ὁμοίαν πρὸς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἀποστολήν. Ἐχει ἀνάγκην μόνης τῆς δυνάμεώς του καὶ χρειάζεται εἰς πᾶσαν στιγμὴν τὴν δύναμιν, ὅσῃν καὶ ἔχει. Κατὰ τινὰς ὁπαδοὺς τοῦ ὑλισμοῦ εἶναι γελοῖον νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς καλοὺς καὶ κακοὺς. Οὗτοι διδάσκουν, ὅτι ἡ διάκρισις θὰ ἦτο ὀρθότερα, ἐὰν διεκρίνοντο οἱ ἄνθρωποι ὄχι εἰς ἠθικοὺς καὶ ἀνηθικοὺς ἀλλ' εἰς ὠραίους καὶ ἀσχήμους.

Ὡς παραδείγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἠθικὸς κανὼν τοῦ

Γερμανού φιλοσόφου Νίτσε, ὅστις ἔχει ὡς ἐξῆς : «*Τί εἶναι ἀγαθόν ; Ἐκεῖνο, ὅπερ ἀνυψώνει ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸ συναίσθημα τῆς δυνάμεως καὶ ἰσχυροποιεῖ τὴν θέλησίν του πρὸς ἀπόκτησιν ἰδικῆς του δυνάμεως. Τί εἶναι κακόν ; Ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν. Διὰ τοῦτο οἱ ἀδύνατοι καὶ οἱ δυστυχεῖς τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἀφανίζωνται. Αὐτὸ πρέπει γὰρ εἶναι τὸ πρῶτον ἀξίωμα τῆς ἀγάπης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του*». Ὁ Νίτσε φρονεῖ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐξυψωθῇ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ὑπερανθρώπου, νὰ γίνῃ τὸ ὑπέροχον ἐκεῖνο ὄν, τὸ ὅποῖον στηριζόμενον ἐπὶ τῆς βουλήσεώς του, ἥτις εἶναι πλήρης δυνάμεως, ἕνα σκοπὸν θὰ ἔχη, νὰ ἄρχῃ τῶν πάντων.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν ἔχει ὑπ' ὄψιν τῆς μόνον τοὺς ὀλίγους, τὸ δὲ ἰδανικόν τῆς, ὁ ὑπεράνθρωπος, εἶναι καθαρὸν γέννημα τῆς φαντασίας. Εἰς τὸ πολὺ πλῆθος καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀσθενεῖς, οἵτινες ἐπίσης ἔχουν δικαιώματα ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς, δὲν παρέχει παρηγορίαν. Τουναντίον διδάσκει τὴν περιφρόνησιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ κηρύττει τὴν ἄνευ ὀρίων ἀγάπην ἐκάστου μόνον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του.

Ἄλλὰ καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη δὲν ἐκδηλώνεται διὰ τῆς προσπαθείας πρὸς προαγωγὴν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ σπουδαιότερων, τῶν πνευματικῶν κυρίως δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ τῆς φροντίδος πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν κατωτέρων ὑλικῶν ἡδονῶν.

Τὴν ἀντίθεσιν τούτων πρὸς τὰς ἀνωτέρας, τὰς πνευματικὰς δυνάμεις οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν δὲν διακρίνουν ὀρθῶς. Ὁ Πλάτων εἰς τὴν Πολιτείαν περιγράφει ζωηρότατα τὴν ἀντίθεσιν αὐτὴν καὶ καταδεικνύει, πῶς αἱ ψευδεῖς κρίσεις, αἱ ἐπιπόλαιαι καὶ ἀλαζονικαὶ δοξασαί καὶ αἱ κακαὶ ἐπιθυμίαι καταλαμβάνουν τὴν ἀκρόπολιν τῆς ψυχῆς, ὅταν ἀντιληφθοῦν, ὅτι εἶναι κενὴ μαθήσεως καὶ καλῶν ἕξεων καὶ ἀληθινῶν ἀρχῶν, αἵτινες χρησιμεύουν ὡς οἱ καλύτεροι φρουροὶ καὶ φύλακες διὰ τὴν διάνοιαν τῶν θεοφιλῶν ἀνθρώπων (Πολιτ. 8,560).

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

Ἄλλη μορφή τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ συγχρόνως ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἠθικὴν, ἣτις παραδέχεται ὡς ἠθικῶς ἀγαθὸν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κατωτέρων φυσικῶν δυνάμεων, εἶναι ἡ ἠθικὴ τῆς πολιτιστικῆς προόδου. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὅπερ εἶναι δημιούργημα τῆς σημειωθείσης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ὑψίστην σημασίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔχει ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις.

Σκοπὸς τῆς ἠθικότητος εἶναι ἡ προαγωγὴ καὶ τελειοποίησις τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀτόμου καὶ δι' αὐτῶν ἡ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ συνόλου. Ἐὰν συμβῆ, ὥστε μετὰ τῆς προαγωγῆς καὶ ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ νὰ προάγῃται καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητος, τότε αὕτη δὲν εἶναι ὁ κύριος σκοπός, ἀλλὰ μόνον ὁ δευτερεύων σκοπὸς καὶ τὸ ἐλαττήριον τῆς διανοητικῆς τελειοποιήσεως.

Βεβαίως τὸ σύστημα τοῦτο περιέχει ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἐπιδοκιμάζει καὶ ἡ ἠθικὴ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἣτις συνιστᾷ καὶ βοηθεῖ πάντοτε πᾶσαν κίνησιν πρὸς προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅστις δέον νὰ συνοδεύηται ἀπαραιτήτως παρὰ τῆς ἠθικῆς ἐξυψώσεως τῶν κοινωνιῶν.

Ἡ οὐσία ὁμως τῆς ἠθικότητος, ἥτοι ἡ ἠθικὴ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τοῦ ἀτόμου καὶ δι' αὐτῆς τοῦ συνόλου δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διανοίας. Διότι δύναται εἰς λαὸς νὰ ἔχη πολὺ ὑψηλὸν πνευματικὸν πολιτισμὸν καὶ ὁμως νὰ μὴ εἶναι ἠθικῶς ἐξυψωμένος. Ἐπίσης δύναται τὸ ἄτομον νὰ συμβάλλῃ πολὺ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁμως τοῦτο ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως νὰ μὴ εἶναι ἄξιον ἐκτιμήσεως. Ἀντιθέτως εἶναι δυνατὸν πτωχοί, μὴ ἀνεπτυγμένοι καὶ ἀδύνατοι, νὰ μὴ προσφέρουν εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁμως νὰ ἐκτελοῦν ἔργα ὑψίστης ἠθικῆς ἀξίας.

Ὁ Πλάτων τὴν φανταστικὴν Πολιτείαν του, τὴν Ἀτλαντίδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰς ὑψιστὸν βαθμὸν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι, θεωρεῖ ἀξίαν καταδίκης, διότι αὕτη δὲν ἐστηρίχθη ἐπὶ ἠθικῶν ἀρχῶν (Τίμ. 21 κ.έ.).

Ἡ συνεργασία τῶν ἀτόμων πρὸς προαγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ὑπὸ τὴν συνήθη αὐτοῦ ἔννοιαν δὲν συμπίπτει πάντοτε πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἠθικότητος. Τὸ ἀντίθετον ὅμως συμβαίνει, ἐὰν ἡ ἄνθησις τοῦ πνευματικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλεται συγχρόνως καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἠθικότητος ἐν ταῖς ἀνθρωπίναις κοινωνίαις.

Τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ τείνη ὁ χριστιανικὸς πολιτισμὸς, εἶναι κυρίως ἡ ἠθικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ προσπάθεια πρὸς ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῆς ζωῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν διανοητικὴν καὶ τεχνικὴν πρόοδον εἶναι ἡ εὐγενεστέρα, ἡ ἐξηγιασμένη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κατὰ τὴν Γραφὴν εἶναι συνεργάτης τοῦ Θεοῦ, ἄλλος Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς (Ψαλμ. 81,6). Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης κατευθύνσεως ἀντλεῖ ὁ χριστιανὸς τὸ δικαίωμα καὶ τὴν δύναμιν νὰ συνεργάζεται πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν, ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς. Ἡ προσπάθεια αὕτη εὐλογεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ, διότι ὁδηγεῖ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ

Κατὰ τὴν θετικὴν φιλοσοφίαν δὲν ὑπάρχει ἠθικὴ ἀρχή, ἥτις ἰσχύει γενικῶς καὶ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῶν διαφόρων ἠθικῶν κανόνων. Ἡθικῶς ἀγαθὸν εἶναι κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὅ,τι ἐκάστη ἐποχὴ καὶ ἕκαστος λαὸς κατὰ τὰς ἰδίας ἀντιλήψεις παραδέχεται ὡς τοιοῦτον. Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι ἡ ἠθικότης κατὰ τὸ ἠθικὸν τοῦτο σύστημα εἶναι τι τὸ διαρκῶς μεταβαλλόμενον.

Αἱ ἠθικαὶ ἀντιλήψεις τῶν διαφόρων λαῶν διαρκῶς μεταβάλλονται κατὰ τὰς γεωγραφικὰς, κλιματολογικὰς, ἱστορικὰς καὶ πολιτιστικὰς σχέσεις. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ἠθικῷ τούτῳ συστήματι ἡ αἰτία, ἥτις προσδιορίζει τὰς ἠθικὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀνωτέρα πηγὴ τῆς ἠθικότητος, οὔτε δὲ καὶ καθορίζεται ὁ τελικὸς σκοπὸς αὐτῆς.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἐξεπροσωπήθη καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρό-

νους παρά σοφιστῶν τινῶν, ὡς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου. Οὗτοι παρεδέχοντο, ὅτι αἱ ἠθικαὶ διατάξεις εἶναι δημιουργήματα τῆς παραδόσεως καὶ ὄχι ἐπιταγαὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ἐφρόνουν, ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι «οὐ φύσει, ἀλλὰ νόμῳ».

Τὰς αὐτὰς ἀντιλήψεις εἶχον καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν Σκεπτικῶν, οἵτινες ἀμφέβαλλον καὶ διημφεσβήτουν τὸ κῦρος καὶ τὴν καθολικότητα τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους συνετάχθησαν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ συστήματος τούτου ὁ Ἄγγλος Χόμπες, ὁ Κόντ, ὁ Μπέμπελ, ὁ Καούτσκι καὶ ἄλλοι.

Ἡ ἠθικὴ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας λαμβάνει ὑπ' ὄψιν μόνον ἐκείνην τὴν πλευρὰν τῆς ἠθικότητος, ἣτις ὑπόκειται εἰς τὴν ἐξέλιξιν. Ὁρισμέναι βασικαὶ ἠθικαὶ ἀρχαὶ εἶναι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν αἱ αὐταί. Αὗται βεβαίως ἀναλόγως τῆς πολιτιστικῆς καταστάσεως ἑνὸς λαοῦ, τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν ἐπιδρῶν διαφοροτρόπως. Αὗται ὅμως αἱ ἴδιαι δὲν ὑπόκεινται εἰς μεταβολὴν τινα.

Ποιῶν ὑφίστανται αἱ ἔννοιαι ἀγαθὸν καὶ κακόν, ἐπιτρέπόμενον καὶ ἀπαγορευόμενον ὡς καὶ ἡ ἄνευ ὄρων ὑποχρέωσις, ὅπως πράττη τις τὸ ἔν, ἀποφεύγη δὲ τὸ ἄλλο. Δυσκόλως δύναται τις ἐπίσης νὰ κατανοήσῃ, πῶς οἱ γενικοὶ αὐτοὶ κανόνες τῆς ἠθικότητος, οἷονδῆποτε καὶ ἂν ἔχουν περιεχόμενον, δύναται νὰ ἀντιστραφοῦν καὶ αἱ ἔννοιαι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ νὰ ἐναλλαγοῦν, ὥστε τὸ ἀγαθὸν νὰ θεωρῆται κακόν καὶ τὸ κακὸν νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς ἀγαθόν.

Εἰς τὸ γεγονός τοῦτο τῆς ὑπάρξεως γενικῶς ἰσχυόντων ἠθικῶν κανόνων καὶ τοῦ μὴ δυνατοῦ τῆς μεταβολῆς αὐτῶν, ναυαγεῖ ἡ ἐξήγησις, ἣτις παρέχεται παρά τῆς θετικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἠθικότητα. Αὕτη δὲν εἶναι τι τὸ μεταβαλλόμενον, τὸ δεδομένον ἀπὸ τὰς διαφόρους καταστάσεις, ἀλλὰ εἶναι τι, ὅπερ ἔχει ὡς προϋπόθεσιν τοὺς γενικοὺς ἠθικοὺς κανόνες, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδεὶς εἶναι ἐλεύθερος. Οἱ κανόνες οὗτοι εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὁδηγοῦν ἀναγκαίως πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν καὶ ὅστις ἔθεσε τοὺς νόμους τούτους εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ συναισθήματος ἀποφαινεται περὶ τῆς ἠθικότητος μιᾶς πράξεως ἢ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ὄχι ὁ νοῦς διὰ τῆς βοήθειας τῆς κριτικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ ἰδιαιτέρα τις συναισθητικὴ δύναμις, ἢ ὀνομαζομένη ἠθικὴ αἴσθησις. Αὕτη λαμβάνει ἀμέσως γνῶσιν τῆς τελουμένης πράξεως, ὡς αἰσωματικαὶ αἰσθήσεις ἀντιλαμβάνονται τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τὸ ἄμεσον εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον συναίσθημα, ὅπερ ὅμως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς ἀναμενομένην ἐκ τῆς πράξεως ὠφέλειαν ἢ ζημίαν, διδάσκει εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τῶν τελουμένων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν.

Πραγματικῶς εἰς πλείστας περιπτώσεις δὲν παρίσταται ἀνάγκη μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου σκέψεως, ἵνα φθάσῃ τις εἰς ὀρθὴν κρίσιν περὶ τῆς ἠθικότητος ἢ μὴ μιᾶς πράξεως. Ὑπάρχουν ὅμως ἠθικὰ προβλήματα, πρὸς λύσιν τῶν ὁποίων χρειάζονται πολλὰ ἔρευναί τῆς κριτικῆς δυνάμεως τοῦ νοῦ.

Κατὰ τὴν ἠθικὴν ὅμως ταύτην δὲν ὑπάρχει τὸ κριτήριον ἐκεῖνο, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις περὶ τοῦ ἠθικῶς ἀγαθοῦ ἢ τοῦ ἠθικῶς κακοῦ τῆς ἐκτελεσθείσης πράξεως. Ὡς εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ συναισθήματος οὕτω καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς θετικῆς φιλοσοφίας δὲν ὑπάρχει τὸ τοιοῦτον κριτήριον καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ ἐξηγήσις καὶ δικαιολογία τῆς ἠθικότητος διὰ τὰ τῶν δύο τούτων συστημάτων.

Ἡ ἨΘΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤΙΟΥ

Κατὰ τὸ ἠθικὸν σύστημα τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλοσόφου Καντίου (1724—1804) ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν χάριν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐκ μόνου τοῦ καθήκοντος, ὅπερ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ἡ καλουμένη κατηγορικὴ προστακτικὴ. Αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς: «*Πράττε οὕτως, ὥστε αἱ πράξεις σου νὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιεῖν ὡς καθολικὴ νομοθεσία*».

Ἡθικὸς ἐπομένως εἶναι μόνον ὁ ἐκ καθήκοντος πράττων τὸ ἀγαθόν. Ὁ πράττων τὸ ἀγαθόν, ὅπως παρασκευάζῃ χαρὰν εἰς τοὺς ἄλλους ἢ ἵνα ἰκανοποιῇ ἑαυτόν, δὲν εἶναι ἠθικός. Ἡθικότητα ἀποτελεῖ ὄχι ἡ ἐξωτερικὴ συμμόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου

πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀλλὰ ἢ ἐξ ἀγαθῆς βουλήσεως ἐκτέλεσις τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ ἠθικὸς οὗτος κανὼν τοῦ Καντίου ὠνομάσθη παρ' αὐτοῦ κατηγορική προστακτική, διότι ὄχι ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς προαγωγῆς τῆς προσωπικῆς εὐτυχίας ἐκάστου ἢ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἀπεριορίστως ὑποχρεώνει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Καντίου ἀποκλείει ὠρισμένον σκοπὸν εἰς τὰς ἠθικὰς πράξεις. Ἐπίσης ἀποκλείει ἕτερον ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρισκόμενον νόμον, θεῖον ἢ ἀνθρώπινον, ὅστις νὰ ὑποχρεώη εἰς τὴν ἠθικότητα. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Καντίου εἶναι ἐπομένως αὐτόνομος καὶ ὄχι ἑτερόνομος.

Ὁ Κάντιος βεβαίως ἠλευθέρωσε τὴν ἠθικὴν ἀπὸ παντὸς εἶδους εὐδαιμονισμοῦ ἢ ὕλισμοῦ καὶ καθιέρωσε ἓνα ἠθικὸν κανόνα, ὅστις ἐπιβάλλει διαρκῆ ἀγῶνα κατὰ τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἡδονισμοῦ, ἀποκλειστικῶς πρὸς χάριν τοῦ καθήκοντος. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Κάντιος διὰ τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς διέσπασε τοὺς δεσμούς, τοὺς ὁποίους δέον νὰ ἔχη ὁ ἠθικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς Πηγῆς καὶ Ἀρχῆς τῆς ἠθικότητος, τοῦ Θεοῦ. Ἐλησμονήθη καὶ εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐξύψωσις τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ διὰ τῆς συναντήσεως τῆς θελήσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον θέλημα.

Ὁ Κάντιος φρονεῖ ἐπίσης, ὅτι τότε μόνον δύναται τις νὰ πράξη τὸ καθῆκον, ὅταν εἶναι αὐτόνομος καὶ ἐλεύθερος. Διὰ τοῦ ἠθικοῦ ὅμως συστήματος αὐτοῦ κατέστησε τὸν ἄνθρωπον φαινομενικῶς μόνον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον. Τοῦτο συμβαίνει, διότι ὁ,τι ἢ ὀρθῶς σκεπτομένη διάνοια ἀναγνωρίζει ὡς ἴδιον νόμον, τοῦτο ἐν τῇ πραγματικότητι προέρχεται μόνον παρὰ τῆς θείας θελήσεως. Τότε μόνον δύναται νὰ ἐκπληρῶνται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναγνωριζόμενον ὡς καθῆκον, ὅταν οὗτος μένη ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν ἰδίαν κλίσιν πρὸς τὰς κατωτέρας ὁρμάς του. Τοῦτο συμβαίνει μόνον τότε, ὅταν τὸ θεῖον θέλημα ἀναγνωρίζηται ὡς μέτρον καὶ ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς ἠθικότητος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

Τὴν ἄποψιν ταύτην ἀνεγνώρισε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάντιος.

οστις πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀπή-
τησε τὴν πίστιν εἰς ὑπερφυσικὸν κόσμον καὶ παρεδέχθη τὴν
ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΗΘΙΚΟΤΗΣ

Τὰ ἀνωτέρω ἠθικὰ συστήματα εἶναι τὰ σπουδαιότερα ἐκ
τῶν ἠθικῶν συστημάτων, ἅτινα ἀντιτίθενται πρὸς τὴν χριστια-
νικὴν περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἠθικότητος διδασκαλίαν. Τὸ πλῆθος
καὶ ἡ ἀσυμφωνία μεταξὺ αὐτῶν δεικνύει, ὅτι δὲν εἶναι εὐκο-
λον νὰ στηριχθῇ ἠθικὸν σύστημα ἄνευ Θεοῦ. Τοῦτο συμβαίνει,
διότι ἡ ἠθικότης στηρίζεται ἐπὶ τῆς θρησκείας.

Ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου βασίζεται ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ συναι-
σθήματος, ἥτοι ἐπὶ τῆς ἐμφύτου γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου περὶ
τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ παραδέχεται
ἀπολύτως τὸ ἔμφυτον τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος καὶ παρου-
σιάζει διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν θείων ἐντολῶν τὴν πρακτικὴν
ὄψιν τῆς θρησκείας. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ προτρέπεται ὁ ἄνθρω-
πος νὰ δεικνύῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων. Ἡ χριστια-
νικὴ θρησκεία δὲν εἶναι θρησκεία θεωριῶν, ἀλλὰ θρησκεία τῆς
πράξεως τῆς ζωῆς. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ ὑπάρχει στενὴ σχέση
τῆς ἠθικότητος πρὸς τὴν θρησκευτικότητα τοῦ ἀτόμου καὶ ἀντι-
θέτως.

Πραγματικῶς θρησκεία καὶ ἠθικότης δέχονται ἀμοιβαίαν
ἐπίδρασιν. Διὰ τῆς ἠθικῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζε-
ται ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν δέχεται ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῆς
θρησκείας. Ἴσως τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε φανερόν. Ἡ ἱστορία
ὅμως τῶν θρησκείων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἠθικὴ κατάστασις ἐνὸς
λαοῦ εἶναι τόσον περισσότερον ἐξυψωμένη ὅσον περισσότερον
καθαρωτέρα καὶ ἰδανικωτέρα εἶναι ἡ παρ' αὐτῷ κρατοῦσα
περὶ Θεοῦ ἰδέα του. Ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις ἐνὸς λαοῦ συμβαδί-
ζει μετὰ τῆς ἐπισκοπίσεως τῆς περὶ Θεοῦ ἰδέας καὶ γενικῶς
μετὰ τῆς ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως.

Εἶναι βαθεῖα ἡ ἐπίδρασις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως ἐπὶ τὴν

ἠθικὴν ζωὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν. Μάλιστα τὰ θρησκευτικὰ διδάγματα εἶναι ἐκεῖνα, ἅτινα ρυθμίζουν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅταν ἀκόμη συμβῆ νὰ θέλῃ οὗτος νὰ μὴ ἔχῃ χριστιανικὴν πίστιν. Αὐτὸς ὁ Ρενάν εἶπεν εἶπει: *«Χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν πῶς, ὀφείλομεν πολλάκις τὸ μέγα μέρος τῆς σημερινῆς ἀρετῆς ἡμῶν εἰς τὰς παλαιὰς ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἡμῶν πίστεως παραστάσεις»*. Ὁ δὲ Νίτσε εἶπεν ἐπίσης: *«Ὅ,τι εἶναι ἐντὸς ἡμῶν ἄριστον, κατὰγεται ἐκ τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τῶν παλαιότερων χρόνων ἡμῶν. Ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς ἔδυσεν, ὁ οὐρανὸς ὅμως λάμπει καὶ φωτίζει ἀκόμη ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἂν καὶ ἡμεῖς μετ' ὀλίγον δὲν θὰ βλέπωμεν»*.

Ἡ ἠθικότης ζῆ ἐκ τῆς πίστεως καὶ ἀποθνήσκει ἐκ τῆς ἀπιστίας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ἰσχυρά, παρὰ τὴν ὑπαρξιν ἀνθρώπων ἄνευ θρησκείας, οἷτινες ζοῦν ἠθικὸν βίον. Οὗτοι ὅμοιάζουν πρὸς τοὺς πλέοντας ἄνευ πηδαλίου εἰς λιμένα ἀπροσδιόριστον. Ἡ ἠθικότης αὐτῶν δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ. Μόνον ἡ θρησκευτικὴ πίστις ἐξηγεῖ τὴν αἰτίαν τῆς ἠθικότητος καὶ παρέχει εἰς αὐτὴν πλούσιον καὶ σαφὲς περιεχόμενον.

Δὲν ἐνδιαφέρει ἐπίσης, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄνθρωποι, οἷτινες φαίνονται μὲν καὶ θεωροῦνται, ὅτι ἔχουν βαθεῖαν θρησκευτικὴν πίστιν, ζοῦν ὅμως βίον ἀνήθικον. Εἰς αὐτοὺς ὑπάρχει πραγματικὴ ἀπιστία καὶ ὄχι πίστις, διότι *«ὅσπερ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν»*. (Ἰακώβ. 2, 26).

Ἡ ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ ἠθικότης εἶναι καὶ παραμένει ὁ εὐγενὴς καρπὸς τῆς ἀληθινῆς πίστεως. Καὶ διὰ τοὺς παρόντας χρόνους ὡς καὶ διὰ πᾶσαν ἐποχὴν ἰσχύει τὸ διδάγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου *«Ὁ δίκαιος ζῆ ἐκ τῆς πίστεως»* (Γαλ. 3, 11).

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ.

ΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Α' Ο ΗΘΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

1. Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ Ή Η ΦΥΣΙΚΟΣ ΗΘΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς πείρας τῆς ζωῆς, ὅτι αἱ ἠθικαὶ πράξεις τότε μόνον δύνανται νὰ ἐκτελεσθοῦν, ὅταν ὑπάρχουν ὠρισμένοι ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἢ ἐντολαί, αἵτινες ὑποχρεώνουν τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀδιάκοπον ἐκτέλεσιν τοῦ ἠθικῶς ἀγαθοῦ. Αὗται εἶναι οἱ ἠθικοὶ κανόνες, οἵτινες εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς οἰανδήποτε ἐξωτερικὴν ἢ ἐσωτερικὴν δύναμιν, ἢ ὁποῖα ζητεῖ νὰ ὑποχρεώη τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐκτέλεσιν ὠρισμένων πράξεων καὶ ἀποφυγὴν ἄλλων. Προϋπόθεσις πάντων τῶν ἠθικῶν κανόνων, οἵτινες εἶναι ρυθμισταὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ **ἐμφυτος ἠθικὸς νόμος**. Οὗτος εἶναι ὁ νόμος, ὅστις ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἄνθρωπον δι' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐσωτερικῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ καλεῖται καὶ **ἐσωτερικὸς ἢ φυσικὸς ἠθικὸς νόμος**.

Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐννοεῖ ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἐκείνους τοὺς βασικοὺς ἠθικοὺς κανόννας, οἵτινες προέρχονται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ σχετίζονται πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν ἔχει οὗτος ἐντὸς τοῦ Σύμπαντος. Οἱ ἠθικοὶ οὗτοι κανόνες ἀναγνωρίζονται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἄνευ ἰδιαιτέρας ἀποκαλύψεως καὶ εἶναι ὑποχρεωτικοὶ διὰ πάντας ἀνεξαρτήτως θρησκείας, πολιτισμοῦ καὶ ἡλικίας.

Ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου, ὅστις ἀναγνωρίζεται παρὰ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ φυσικὸν τρόπον, καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς :

1) **Ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου**. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πνευματικὸν ὄν. Ὡς τοιοῦτος δὲν ὑπόκειται μόνον εἰς τοὺς καθάρους φυσικοὺς νόμους, ὡς ἡ ἀνόργανος πλάσις, οὔτε μόνον εἰς

τὰ ἔνστικτα καὶ τὰς ὀρμὰς του, ὡς τὰ λοιπὰ ἐνόργανα ὄντα. Ἐναντιθέτως δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ ἀναγνωρίζῃ, ἐὰν αἱ πράξεις του εἶναι λογικαὶ καὶ ἐπιδιώκουν σκοπὸν τινα καὶ δύναται ἢ νὰ ἐκτελῇ ἢ νὰ παραλείπῃ ταύτας.

2) Ἐκ τῆς ἰδίας ἐκάστου προσωπικῆς πείρας. Ἡ συνείδησις ἐκάστου μόνῃ μαρτυρεῖ, ὅτι ὑπάρχει ἠθικὸς νόμος. Τὸν νόμον τοῦτον δὲν ἔδωσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Εἶναι εἰς αὐτὸν πολλακίς ἐνοχλητικὸς καὶ ἐν τούτοις, ἂν καὶ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τούτου, δὲν δύναται.

3) Ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Αὕτη ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν του βεβαιώνει, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι γραπτὸς ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι τὰ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα ἐκ φύσεως ἀκολουθοῦν τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου (Ῥωμ. 2, 14, 15). Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος εἰς τὴν καθολικὴν ἐπιστολὴν του ἐπίσης διδάσκει, ὅτι ὁ γνωρίζων νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ μὴ πράττων τοῦτο, ἀμαρτάνει (Ἰακ. 4, 17).

4) Ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς Ἱστορίας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος γενικῶς μαρτυρεῖ περὶ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου. Ἡ ἀνθρωπότης πάντοτε διέκρινε μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Οἱ διάφοροι πολιτισμοὶ καὶ αἱ διάφοροι θρησκείαι ἐκτὸς τῶν ἄλλων διαφορῶν διδασκᾶν τῶν παρουσιάζουν καὶ κοινούς ἠθικούς κανόνας. Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἀντιγόνη λέγει περὶ τῶν ἀγράφων ἠθικῶν νόμων, ὅτι δὲν εἶναι σημερινοὶ ἢ χθεσινοί, ἔχουν πάντοτε ἰσχὺν καὶ οὐδεὶς γνωρίζει ποία εἶναι ἡ ἡλικία των. Ὁ Ἡράκλειτος λέγει ἐπίσης, ὅτι ἐξ αὐτῶν τρέφονται ὅλοι οἱ ἄλλοι νόμοι. Ὁ Κικέρων ὁμιλεῖ περὶ ἐνὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νόμου, ὅστις εἶναι ἄγραφος, εἶναι ἔμφυτος, διὰ τὸν ὅποιον δὲν ἐδιδάχθημεν, ἀλλὰ ἐδημιουργήθημεν «Lex non scripta, sed nata, ad quam non docti, sed facti sumus». (Mil. 4,10).

Ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐμφύτου εἰς τὸν ἄνθρωπον ἠθικοῦ νόμου δὲν γίνεται παραδεκτὴ παρὰ τῶν ἀθέων. Τοῦτο εἶναι εὐλογον,

διότι ἐκεῖ ἔνθα δὲν πιστεύεται Νομοθέτης Θεός, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη πίστις καὶ εἰς ἐπιβάλλοντα τὸ ἀγαθὸν Νόμον. Ὅμοίως δὲν παραδέχονται τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐκεῖνοι, οἵτινες ἀρνοῦνται, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ὑποχρεωτικὸς διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν διαφοραὶ εἰς τοὺς ἠθικοὺς κανόνας τῶν διαφορῶν λαῶν. Οἱ παραδεχόμενοι τοῦτο λησμονοῦν, ὅτι ἀπέναντι τῶν σχετικῶς ὀλίγων διαφορῶν ὑπάρχει τὸ πλῆθος τῶν κοινῶν ἠθικῶν βασικῶν διδαγμάτων. Οἱ ἀνωτέρω ἀρνηταὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου ἀκολουθοῦν τὴν θεωρίαν τοῦ ἐμπειρισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἡ ἠθικὴ πεῖρα πολλῶν ἀτόμων καὶ γενεῶν.

Ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος συμπίπτει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς κατὰ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὰς δέκα ἐντολάς, αἵτινες ἐδόθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωυσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ. Αὗται εἶναι ἡ θεία ἐπιβεβαίωσις καὶ ἐνδυνάμωσις τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου. Ἐξαιρέσεις κυρία δέον νὰ γίνῃ τῆς τρίτης ἐντολῆς, διὰ τῆς ὁποίας παραγγέλλεται ὁ ἀγιασμὸς τῆς ἡμέρας τοῦ Σαββάτου. Ὡς ὑπάρχουν γνώσεις θρησκευτικαί, περὶ τῶν ὁποίων πληροφορεῖται ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ τοῦ λογικοῦ του, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, οὕτως ὑπάρχουν καὶ αἱ ἐκ φύσεως ἠθικαὶ γνώσεις, ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος.

Γενικοὶ ἠθικοὶ κανόνες, οἵτινες ἀναγνωρίζονται καὶ γίνονται παραδεκτοὶ παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐξαιρέσει τῶν ἀνωτέρω, εἶναι: 1) Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, 2) Ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῶν κατωτέρων ὀρμῶν, διότι τὸ πνεῦμα ἐθεωρήθη πάντοτε ἐπικρατέστερον τοῦ σώματος, 3) Ἡ μὴ διάπραξις παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅπερ θέλει νὰ μὴ γίνῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του (Χρυσοὺς κανῶν) καὶ 4) Ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ὑπακοή τῶν τέκνων εἰς τοὺς γονεῖς. Διὰ τὴν κατάταξιν τοῦ τελευταίου τούτου δὲν ὑπάρχει πλήρης συμφωνία.

Ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος, ἐπειδὴ εἶναι συνυφασμένος μετ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἰσχύει διὰ πάντας τοὺς ἀν-

θρώπους πάσης ἐποχῆς καὶ πάσης θρησκείας. Ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος πρέπει νὰ εἶναι ἡ βάσις καὶ ἡ ἀφετηρία πάσης ἄλλης νομοθεσίας. Πᾶς ἄλλος ἀνθρώπινος νόμος, ὅστις θὰ εὐρίσκετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἔμφυτον ἠθικὸν νόμον, δὲν θὰ ἦτο ἠθικὸς καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸς διὰ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου.

2. Ο ΘΕΤΙΚΟΣ ἢ ΑΠΟΚΕΚΑΛΥΜΜΕΝΟΣ ΗΘΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ

Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων καὶ μόνον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πλήρη, τελείαν καὶ καθαρὰν γνῶσιν τῶν ἀληθειῶν, αἵτινες ὑπαγορεύονται εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἔμφυτου ἠθικοῦ νόμου. Ὁ Θεός, ἐνῶ ἀφῆκε τὸν ἄνθρωπον μόνον εἰς τὴν ἔρευναν τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἦλθεν εἰς βοήθειάν του διὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως κατὰ τὴν καταβαλλομένην παρ' αὐτοῦ προσπάθειαν πρὸς ἐμβάθυνσιν καὶ ἐξερεύνησιν τοῦ ἔμφυτου ἠθικοῦ νόμου, ὅστις ὑφίσταται ἐν τῷ κόσμῳ καὶ πρέπει νὰ ρυθμίζῃ τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων.

Τὴν ἐξήγησιν παρέχουν εἰς ἡμᾶς αἱ ὑψηλαὶ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὅστις κατὰ μὲν τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν πέριξ αὐτοῦ κατοικούντων λαῶν, εἰς τὰς θρησκευτικὰς ὁμῶς καὶ ἠθικὰς ιδέας ὑπερεῖχε πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Τοῦτο ὤφειλεν εἰς τὸν θεῖον Νόμον, τὸν ὁποῖον ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ.

Διὰ τοῦτο ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἦτο υπερήφανος διὰ τὸν θεῖον Νόμον. Ὁ Δαυὶδ τονίζων τοῦτο λέγει, ὅτι «Ὁ Θεὸς ἀπαγγέλλει τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραήλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς» (Ψαλμ. 147, 8, 9).

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἠθικὸς Νόμος λέγεται καὶ **θετικὸς Νόμος**, διότι ἐκφράζει σαφῶς καὶ θετικῶς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ρυθμίζηται ὁ ἠθικὸς βίος. Ὁ Θεῖος Νόμος ὑπάρχων παρὰ τὸν ἔμφυτον ἠθικὸν νόμον ἐπιβεβαιώνει, ἐπεξηγεῖ καὶ συμπληρώνει τοῦτον συμ-

φώνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θείου Νομοθέτου, "Ὅστις διὰ τούτου προτρέπει καὶ βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ ζῶμεν, «σωφρόνως, δικαίως καὶ εὐσεβῶς» (Τίτ. 2, 12).

Ἡ ὕπαρξις τοῦ Θείου Νόμου, ἐν τῷ ὁποίῳ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἐκφράζεται τὸ θεῖον θέλημα, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ρυθμίζη τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας του, εἶναι ἀναγκαῖα.

1. Ὁ ἔμφυτος ἠθικός νόμος δὲν καθορίζει, πῶς αἱ γενικαὶ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις του θὰ ἐφαρμόζωνται εἰς τὰς καθ' ἕκαστον πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπαιτεῖται κατηγορηματικὴ καὶ σαφὴς γνώσις, τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἀνθρωπίνη αὐθεντία δύναται νὰ δώσῃ. Ἀφ' ἑτέρου ἡ συνείδησις, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀπαιτήσεις εἶναι σύμφωνοι καὶ πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ὑπερνικῶμεν πᾶν ἐμπόδιον, ὅπερ παρουσιάζεται εἰς τὰς προσπάθειας ἡμῶν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἠθικοῦ βίου.

2. Ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θείου Νόμου δὲν ὑπάρχει ἡ ἀπαραίτητος βεβαιότης ἡμῶν περὶ τοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκει ἡ ἠθικότης. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶδομεν, κατὰ διάφορον τρόπον ἐξέλαβε τὸν σκοπὸν τῆς ἠθικότητος. Ἀτομικὴ εὐτυχία, ἡδονή, κοινωνικὴ εὐημερία, πολιτισμός, ὠραιότης καὶ τὰ παρόμοια εἶναι οἱ διάφοροι σκοποὶ τῆς ἠθικότητος, τοὺς ὁποίους ἔθεσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις ἀντιθέτως κατὰ κατηγορηματικὸν τρόπον φανερώνει, ὅτι ἔχομεν θεῖον προορισμὸν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπιδιώκομεν τοιοῦτον ἠθικὸν σκοπὸν, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ θυσιάσωμεν.

3. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θείου Νόμου ἐπιβάλλεται καὶ ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ὀρθῶν μέσων πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τῆς ἠθικότητος. Ἡ θεία ἀποκάλυψις δὲν διδάσκει μόνον ποῖον εἶναι τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν, ὅπερ πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ τείνωμεν, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύει τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀκολουθῶμεν κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν τῶν ἠθικῶν σκοπῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πρῶτος εἶναι

ή ήθική τελειοποίησίς μας. Ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην, τὴν ὁποίαν καταβάλλει πρὸς ήθικὴν τελειοποίησίν του, ὑποχρεοῦται νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀγάπης καὶ μόνον πρὸς αὐτό. Πρὸς τοῦτο ἐνισχύεται διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, Ὅστις, ἐπειδὴ εἶναι ἡ τελεία ήθική προσωπικότης, ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸν πρότυπον διὰ τὸν ήθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Θεὸς Νόμος λέγεται καὶ **ἀποκεκαλυμμένος ήθικὸς νόμος**, διότι ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρῶτον μὲν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας διὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἔπειτα δὲ πλήρως καὶ τελείως ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ ήθικὸς νόμος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχεται ἐν τῷ Δεκαλόγῳ, ὅστις ἐδόθη παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ εἰς τὸν Μωυσήν.

Ὁ θεὸς οὗτος νόμος καλούμενος καὶ **Μωσαϊκὸς Νόμος**, εἶναι θεία ἐπιβεβαίωσις τοῦ ἐμφύτου ήθικοῦ νόμου καὶ εἶχε προπαιδευτικὸν χαρακτήρα. Ἦτο παιδαγωγὸς μόνον εἰς Χριστόν (Γαλ. 3, 24), διότι δοθεὶς πρὸς ὠρισμένον λαὸν καὶ προσαρμοσθεὶς πρὸς τὴν ήθικὴν αὐτοῦ κατάστασιν (Ματθ. 19, 8) ἔχει σχετικὴν σημασίαν. Ἀπέβλεπεν ὁ νόμος οὗτος νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν εἰς τὴν καθαρὰν διαφύλαξιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ήθικῶν πεποιθήσεών του καὶ νὰ διατηρῇ εἰς αὐτὸν ἄσβεστον τὸν πόθον πρὸς τὴν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσιν.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ μόνον δὲν κατήργησε τὸν Μωσαϊκὸν Νόμον, ἀλλὰ συνεπλήρωσε καὶ τέλειον παρέδωκε τοῦτον εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Τὸν Θεῖον Νόμον ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλίαν (Ματθ. κεφ. 5-8). Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ δοθεὶς νόμος εἶναι νόμος τῆς ήθικῆς ἐλευθερίας, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς χάριτος. Ὁ χριστιανικὸς ήθικὸς νόμος, καλούμενος καὶ **Εὐαγγελικὸς νόμος**, ἀποβλέπει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ήθικὸν φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο λαμβάνει ὑπ' ὄψιν κυρίως καὶ ὄχι τὰ ἀποτελέσματα τῶν τελουμένων πράξεων.

Περιεχόμενον καὶ ἐλατήριον πάσης ήθικῆς πράξεως πρέπει

νά εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀγαθὸν δὲν γίνεται ἐκ φόβου ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης, διότι «*ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον*» (Α' Ἰω. 4, 18). Ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ Χριστοῦ ὁ χριστιανὸς δὲν φοβεῖται τὸν Θεόν, διότι ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ Οἰκτίρμων καὶ Ἐλεήμων, Μακρόθυμος καὶ Πολυέλεος, ἀλλ' ἀγαπᾷ Αὐτόν, ὁ δὲ πραγματικῶς ἀγαπῶν τὸν Θεὸν ἀγαπᾷ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ (Α' Ἰω. 4, 21).

Ἡ ἀπεριόριστος ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον ἀποτελοῦν τὸ κεφάλαιον τοῦ χριστιανικοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὰς δύο ἐντολάς, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον συμπεριέλαβεν ὁλόκληρον τὸν ἠθικὸν χριστιανικὸν νόμον.

Ὁ Ἰησοῦς ἐξιδανικεύσας τὴν ἀγάπην ἐδίδαξεν : «*Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐὰν γὰρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε ; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι ; καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς φίλους ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε ; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν ; Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν*» (Ματθ. 6, 44—48).

Μόνον Θεὸς ἠδύνατο νὰ διδάξῃ τοιαύτην ἠθικὴν διδασκαλίαν. Διὰ ταύτης παρεισηλθε νέον ἠθικὸν πνεῦμα ἐν τῇ ζωῇ καὶ ὑπεδείχθη τὸ ἀπόλυτον ἰδεῶδες τῆς ἠθικῆς τελειώσεως (Ματθ. 5, 48), οὐ μόνον δὲ διὰ τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐπλήρωσε μόνον τελείως τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ πληροῦ αὐτὸν ἐν ἡμῖν καὶ δι' ἡμᾶς, ἀοράτως διαμένων ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ δύναμις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας δφείλεται εἰς τὸ ἠθικὸν αὐτῆς ὕψος. Ὁ Γκαίτε εἶχεν εἶπει : «*Δύναται ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς νὰ ἀνυψωθῇ καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ὄρια τῆς τελειοποιήσεως. Οὐδέποτε ὁμως θὰ δυνηθῇ νὰ υπερβῇ τὴν ἀνωτερότητα καὶ τὴν*

ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς αὕτη διδάσκεται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις». Ὁ Κάντιος ὡσαύτως ἐξεφράσθη οὕτως: «Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς οὐδέποτε θά ἀνεύρισκε τοὺς ὑψίστους ἠθικοὺς νόμους ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ τελειότητι, ἐὰν προηγουμένως ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία δὲν εἶχε διδάξει αὐτοὺς ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ καθαρότητι».

Ὁ Θεῖος Νόμος παρέχει τὴν ἠθικὴν δύναμιν εἰς τοὺς ἀνθρώπινους νόμους. Ὁ ἀνθρώπος διαφυλάττει τοὺς ἀνθρώπινους νόμους, ἵνα ἀποφεύγῃ τὴν τιμωρίαν. Ὁ Θεῖος Νόμος ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὴν τήρησιν τῶν ἀνθρώπινων νόμων ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ κυρίως ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ κακόν.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδαξεν: «Ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες... Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον νόμον πεπλήρωκε· τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἕτερα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. *Ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη*» (Ρωμ. 13, 5—10).

Ὁ σεβασμὸς τῶν Νόμων τοῦ Κράτους εἶναι θέλημα Θεοῦ, διότι οὐ μόνον στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐμφύτου ἠθικοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ κρατικὴ τάξις εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἀναγκαία. Εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κράτους, ἥτοι τῆς ἀσφαλείας καὶ προαγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Εἶναι ἀναγκαία, διότι δι' αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἡρεμία καὶ ἡ γαλήνη τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ συμφωνία τῶν ἀνθρώπινων νόμων πρὸς τὸν Θεῖον Νόμον εἶναι ἡ βᾶσις τῆς πρὸς αὐτοὺς ὑποταγῆς. Ἀνθρώπινος νόμος, ὅστις τυχὸν παραγγέλλει τί τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὸν Θεῖον Νόμον, δὲν δύναται κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν νὰ ἔχη ὑπο-

χρεωτικὸν χαρακτηῖρα. Ἡ Ἀντιγόνη ὁμολογεῖ εἰς τὸν Κρέοντα, ὅτι ἐτόλμησε νὰ παραβῆ τοὺς νόμους διότι, ὡς λέγει, οὔτε ὁ Ζεὺς οὔτε ἡ σύνοικος τῶν ὑποχθονίων θεῶν Δίκη ὥρισε νόμους τοιούτους μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ διότι ἐπίστευεν, ὅτι δὲν εἶναι τόσον ἰσχυραὶ αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ, ὥστε νὰ δύνανται χάριν αὐτῶν νὰ παραβῆ ἀγράφους καὶ ἀπαραβάτους νόμους τῶν θεῶν. Οἱ νόμοι οὗτοι ὄχι μόνον σήμερον καὶ χθές, ἀλλ' αἰωνίως ἰσχύουσιν (Ἀντιγ. 450—457).

Ἐπίσης ὁ Ἀπόστολος Πέτρος παραγγεληθεὶς ὅπως μὴ διδάσκη ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ ἀπήνητησεν εἰς τὸν Ἀρχιερέα ἐν τῷ συνεδρίῳ «*Μειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*» (Πραξ. Ἀποστ. 5, 29).

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ἔπραξαν ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Τωβίας, ὁ Δανιήλ, οἱ Μακκαβαῖοι. Τὰς ἀρχὰς ταύτας εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ μάρτυρες καὶ ὁμολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς καὶ οἱ ἥρωες τῶν ἱερῶν ἀγῶνων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, οἵτινες χάριν τῆς πίστεως καὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας παρεδίδοντο εἰς τὰ μαρτύρια καὶ τὸν θάνατον.

Β'. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

1. Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΩΣ ΗΘΙΚΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς Θεῖος Νόμος ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον τῆς ἠθικότητος, ὅπερ εἶναι ἐκτὸς ἡμῶν. Ὑπάρχει ὁμως δευτέρα προϋπόθεσις τοῦ ἠθικοῦ βίου καὶ αὕτη εἶναι τὸ ἐντὸς ἡμῶν κριτήριον τῆς ἠθικότητος, ἡ **συνείδησις**. Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον εἰς τὴν Ἠθικὴν, τὴν Φιλοσοφικὴν καὶ Χριστιανικὴν, ἐννοεῖται ἡ ἰκανότης, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἵνα διακρίνη, ἐὰν μία πράξις εἶναι ἠθικὴ ἢ ἀνήθικος καὶ γενικῶς, ἵνα γνωρίζῃ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐὰν ὁ βίος αὐτοῦ εἶναι ἠθικὸς ἢ ἀνήθικος.

Ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὴν ὡς κρίσις, κατὰ τὴν ὁποίαν κατόπιν συγκρίσεως μιᾶς ὠρισμένης

πράξεως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ἐὰν ἡ ὠρισμένη αὐτῇ πράξις ἐπιτρέπεται ἢ ἀπαγορεύεται. Εἰς τὴν ἐξαγωγήν τῆς κρίσεως αὐτῆς συμμετέχουν καὶ ἡ βούλησις καὶ τὸ συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλοτε ἡ συνείδησις προτρέπει καὶ ἄλλοτε ἀποτρέπει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως μιᾶς πράξεως. Τοῦτο γίνεται διὰ τῆς συμμετοχῆς τῆς βουλήσεως. Συμμετέχει ὅμως καὶ τὸ συναίσθημα, διότι διὰ τὴν ἐκτελεσθεῖσαν πράξιν, ἐὰν μὲν εἶναι ἠθικὴ, δοκιμάζομεν εὐχαρίστησιν καὶ χαρὰν, ἐὰν δὲ εἶναι ἀνήθικος, δοκιμάζομεν δυσἀρέσκειαν καὶ ἀπογοήτευσιν.

Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ἰδιαιτέρα τις ψυχικὴ δύναμις, διότι, ἵνα ἀποφανθῇ αὕτη κατὰ τὰς διαφόρους περιπτώσεις τοῦ βίου, χρησιμοποιοῦνται καὶ ἡ γνωστικὴ καὶ ἡ βουλευτικὴ καὶ ἡ συναισθηματικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ συνείδησις λέγεται ἢ προηγουμένη ἢ ἐπομένη. Ἡ **προηγουμένη** τῆς πράξεως συνείδησις ἢ προτρέπει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως καὶ λέγεται **προτρεπτικὴ** ἢ ἀποτρέπει καὶ λέγεται **ἀποτρεπτικὴ**. Ἡ **ἐπομένη** συνείδησις ἀκολουθεῖ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως. Ἡ ἐπαινεῖ ἡμᾶς, ἐὰν ἡ πράξις ἦτο ἠθικῶς ἀγαθὴ καὶ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα τὸ εὐάρεστον συναίσθημα τῆς ψυχικῆς γαλήνης καὶ ἡρεμίας, δοκιμάζοντες ἠθικὴν ἱκανοποίησιν. Ἡ συνείδησις αὕτη λέγεται **ἐπιδοκιμαστικὴ**. Ἡ ἐλέγχει καὶ κατηγορεῖ ἡμᾶς, ἐὰν ἡ πράξις ἦτο ἠθικῶς κακὴ καὶ ἡμεῖς αἰσθανόμεθα τὸ δυσἀρεστον συναίσθημα τοῦ ἐλέγχου ἢ τῆς τύψεως τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις αὕτη λέγεται **ἀποδοκιμαστικὴ**.

Ἡ συνείδησις κρίνει κατὰ διάφορον τρόπον. Αἱ ἠθικαὶ κρίσεις ποικίλλουν ἴσως ἀναλόγως τῆς πολιτιστικῆς καταστάσεως ἐνὸς λαοῦ, τῆς ἠθικῆς του μορφώσεως καὶ γενικώτερον τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων. Οὐδέποτε ὅμως ἡ συνείδησις εἶναι μόνον τὸ προῖόν τῆς μορφώσεως ἢ τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ἐνὸς λαοῦ, ὡς διδάσκει ὁ Ὑλισμὸς καὶ ἡ Ἡθικὴ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας. Πολὺ ὀλιγώτερον δὲν εἶναι ἡ συνείδησις ἢ φοβερὰ ἀσθένεια, ὡς λέγει ὁ Νίτσε, διὰ τῆς ὁποίας ὁ στερη-

θεις τῆς ἐλευθερίας τῶν κατωτέρων ἐνστίκτων του ἄνθρωπος στρέφεται ἐναντίον ἑαυτοῦ.

Ἡ συνειδησις εἶναι, ὡς διδάσκει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἰκανότης πρὸς ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν ἠθικῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ, ἥτις δύναται μὲν νὰ διαστραφῇ καὶ παραμορφωθῇ, οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ παραμερισθῇ. Δύναται αὕτη νὰ εἶναι ἀμφίβολος, ὑποπτος, περιδεὴς, ταλαντευομένη, δύναται ὑπὸ τῆς θυέλλης τῶν παθῶν καὶ τοῦ θορύβου τοῦ κόσμου πρὸς στιγμὴν νὰ κατασιγασθῇ. Εἶναι ὅμως ἀδύνατον νὰ σβεσθῇ παντελῶς ἢ νὰ μὴ ἐκδηλωθῇ ὡς διαρκῆς κατῆγορος ἐνοχλοῦσα διαρκῶς τὸν διαπράξαντα τὸ κακόν, οὐδέποτε ἡρεμοῦσα, ἀλλ' ἀείποτε καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ δίκην ἀπειτοῦσα, ὡς δικαστῆς ἄγρυπνος καὶ φρουρὸς τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ ἄνθρωπος εὐχαρίστως θὰ ἤθελε νὰ μὴ ἐλέγχηται παρὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ οὔτε νὰ δοκιμάζῃ τὸ φοβερὸν μαρτύριον τῆς τύψεως τῆς συνειδήσεως, ὅπερ δὲν παύει καὶ ὅταν ὁ διαπράξας τὸ ἠθικῶς κακὸν ἀθωώνηται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ συνειδησις ἐνεργεῖ ὡς δυνάμις, τῆς ὁποίας τὴν ἠθικὴν κρίσιν οὐδεμία ἀνθρωπίνη ἀρχὴ δύναται νὰ καταργήσῃ. Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις προϋποθέτει πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὴν ὑπαρξιν τῆς συνειδήσεως. Ὁ Κἀὶν φονεύσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἄβελ δὲν εὕρισκει ἡσυχίαν, διότι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ βοᾷ. Ὁ Προφῆτης Δαυῖδ συντετριμμένος ἔνεκα τοῦ γνωστοῦ ἁμαρτήματος προτρέπεται παρὰ τῆς συνειδήσεως πρὸς μετάνοιαν καὶ συνθέτει τὸν ὑπέροχον ψαλμὸν τῆς μετανοίας «*ἐλέησόν με ὁ Θεός*», παρακαλῶν νὰ τύχῃ τῆς εὐσπλαγχνίας τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμολογεῖ : «*Ἡ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ εὐλικρινείᾳ Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστοράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ*». (Β' Κορ. 1, 12). Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος θεωρεῖ τοὺς ἐθνικοὺς ὑπευθύνους διὰ τὰς ἠθικῶς ἀπαγορευομένας πράξεις αὐτῶν, ἐπειδὴ ἡ συνειδησις αὐτῶν ἐμαρτύρει, ὅτι αὐταὶ ἦσαν ἠθικῶς κακαὶ (Ἰωάν. 2, 14, 15). Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις διδάσκει γενικῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ συνειδησις μαρτυρεῖ καὶ ὅπερ

ἀποτελεῖ γενικωτέραν ὁμολογίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε «**βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις Θεός**».

Τὴν καθολικότητα τῆς συνειδήσεως παραδέχεται καὶ ἡ Φιλοσοφία, ἡ δὲ Λαογραφία ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει ἡ συνείδησις καὶ παρὰ τοῖς μὴ πεπολιτισμένοις λαοῖς. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία παρεδέχθη τὴν φοβερὰν τύψιν καὶ τοὺς φοβεροὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ἐρινύων, τῶν θεοτήτων ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν αὐστηρότατοι τιμωροὶ πάσης παραβάσεως τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ κόσμου.

Οἱ Στωϊκοὶ παρεδέχοντο τὴν συνείδησιν ὡς τὸν ἐντὸς ἡμῶν ὁδηγὸν καὶ τὸ φρουροῦν ἡμᾶς πνεῦμα. Ὁ Κικέρων λέγει: «Ἡ συνείδησις ἔχει ὑπὸ δύο ὄψεις σπουδαιοτάτην σημασίαν. Ἄφ' ἐνὸς μὲν συντελεῖ, ὥστε ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι οὐδὲν ἔπραξαν νὰ μὴ φοβῶνται, ἐκεῖνοι δέ, οἵτινες ἔσφαλλον νὰ ἔχουν πάντοτε ἐνώπιόν των τὴν τιμωρίαν». Ὁ ἴδιος πάλιν λέγει: «Ἐλάβομεν τὴν συνείδησιν παρὰ τῶν ἀθανάτων θεῶν. Αὕτη παρ' οὐδενὸς δύναται νὰ ἀφαιρεθῆ».

Ὁ Ἐπίκτητος λέγει: «Οἱ γονεῖς ἔδωκαν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἓνα παιδαγωγόν, ὅστις πανταχοῦ ὀφείλει νὰ παρακολουθῆ ἡμᾶς. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν τὴν συνείδησιν, ἵνα φρουρῆ ἡμᾶς. Τὴν φρούρησιν ταύτην οὐδεὶς πρέπει νὰ περιφρονῆ, ἄλλως θὰ καθίσταται δυσάρεστος εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐχθρὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως».

Ἐπίσης ἡ νεωτέρα φιλοσοφία διὰ τοῦ στόματος σπουδαιοτάτων ἐκπροσώπων της ἀποφαίνεται περὶ τοῦ ἐμφύτου καὶ τῆς καθολικότητος τῆς συνειδήσεως. Ὁ Κάντιος λέγει: «Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι τι, ὅπερ ἀπεκτήσαμεν. Οὐδεὶς ὑποχρεώνει ἡμᾶς νὰ δημιουργήσωμεν ἐντὸς ἡμῶν τὴν συνείδησιν. Ἐκαστος ἀνθρώπος, ὡς ἠθικὸν ὄν, ἔχει ἐξ ἀρχῆς τὴν συνείδησιν ἐντὸς αὐτοῦ». Ὁ φιλόσοφος Σλέγκελ εἰς τὸ βιβλίον του περὶ τῆς Φιλοσοφίας τῆς ζωῆς γράφει: «Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ φωνὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀγκύρας, εἰς τὰς ὁποίας στηρίζεται τὸ πλοῖον τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἐν μέσῳ τῆς τρικυμιώδους θαλάσσης τοῦ βίου καὶ τῶν ἀντιθέτων ἰσχυρῶν ουν-

μάτων της θελήσεως ἡμῶν. *Εἶναι τὸ θεῖον φῶς καὶ τὸ σιγήριμα τῆς ἀληθείας*».

Ἐπειδὴ εἰς ἐκάστην περίπτωσιν τῆς ἠθικῆς ζωῆς ἡ σχετικὴ ἐπιταγὴ τοῦ Θεοῦ Νόμου γίνεται εἰς ἡμᾶς γνωστὴ διὰ τῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως, ἥτις προτρέπει εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ τοῦ κακοῦ, διὰ τοῦτο ὡς ἠθικὸς κανὼν τῆς ζωῆς ἰσχύει: *«Ποῦντε κατὰ τὴν συνείδησίν σου»*. Ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει: *«Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν»*. (Ρωμ. 14,23). Ἀντιθέτως πάλιν ἡ συνείδησις δὲν εἶναι ἀλάθητος, διότι εἶναι ἐνέργεια τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, αἵτινες ὑπόκεινται εἰς τὸν νόμον τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας.

Ἡ Θεία Ἀποκάλυψις, ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ ἀνθρωπίνη πείρα μαρτυροῦν, ὅτι ἡ συνείδησις ὑπόκειται εἰς πλάνην. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους: *«Ἐρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἰποκρίνας ὑμᾶς δόξῃ λατρεῖαν προσφέρειν τῷ Θεῷ»* (Ἰωάνν. 16, 2). Ἡ φιλοσοφία παραδέχεται ὡσαύτως τὴν πλάνην τῆς συνειδήσεως. Ὁ Κικέρων λέγει, ὅτι ἐθηλάσαμεν τὴν πλάνην ὁμοῦ μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος. Πρακτικῶς ἐπίσης οὐχὶ σπανίως ἐπιζητεῖται ἡ δικαιολογία τῶν πλέον ἀντιθέτων πράξεων ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως. Διὰ τοῦτο ἔχει ὑψίστην σπουδαιότητα διὰ τὸν ἠθικὸν βίον καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀπόκτησις ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν ὀρθῶν ἰδιοτήτων.

Ἡ συνείδησις, ἵνα εἶναι τὸ ἐν ἡμῖν φῶς καὶ ὁ φύλαξ ἄγγελος ἐν τῷ ἠθικῷ ἡμῶν βίῳ, πρέπει νὰ εἶναι **ὀρθή, βεβαία, νηφαλία καὶ ἐγρήγορος**.

1. Ἡ συνείδησις εἶναι **ὀρθή**, ὅταν ἡ κρίσις αὐτῆς περὶ τοῦ ἠθικοῦ ἢ μὴ τῆς πράξεως συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἡ ἰδιότης αὕτη ἀποκτᾶται ὑπὸ τῆς συνειδήσεως διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀσκήσεως. Ἡ ἐπὶ μακρὸν συνεχιζομένη περιφρόνησις τῶν ἐπιταγῶν τοῦ Θεοῦ Νόμου θὰ ἔχη ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τὴν ἐξασθένησιν τῆς φωνῆς τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν βλάβην τῆς ὀρθότητος αὐτῆς. Ὅταν ἡ συνείδησις δὲν συμφωνῇ πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Θεοῦ Νόμου τότε εἶναι

στρεβλή, ἢ πεπλανημένη συνείδησις. Αἰτία τῆς δημιουργίας τῆς τοιαύτης συνειδήσεως εἶναι πρὸ παντός ἡ κακὴ ἀγωγή περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν μόρφωσιν ὀρθῆς συνειδήσεως.

Ἰδιαίτερον εἶδος τῆς στρεβλῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ **ἐλαστικὴ** συνείδησις, ἥτις οὐδὲν κακὸν ἢ οὐδεμίαν σοβαρὰν παράβασιν βλέπει ἐκεῖ, ἔνθα ὑφίσταται τοιαύτη. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνήκει ἡ Φαρισαϊκὴ συνείδησις. Οἱ Φαρισαῖοι τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ ἐφαίνοντο λίαν αὐστηροὶ χάριν ἐπιδείξεως κατὰ τὴν παράβασιν μικρῶν καὶ ἀσημάντων ἐντολῶν καὶ ἐδεικνυον ἀδιαφορίαν προκειμένου περὶ μεγάλων καὶ σπουδαίων παραβάσεων. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἤλεγξεν αὐτοὺς δριμύτατα καὶ εἶπε δι' αὐτοὺς μεταξὺ ἄλλων:

«Ὁὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίσυν' ταῦτα δὲ ἔδει ποιῆσαι κάκεῖνα μὴ ἀφιέναι» (Ματθ. 23, 23). Ἀντίθετον τῆς ἐλαστικῆς συνειδήσεως εἶναι ἡ **ὑπερακριβῆς** συνείδησις, ἥτις βλέπει ἀμαρτίαν ἐκεῖ, ἔνθα δὲν ὑπάρχει τοιαύτη.

2. Ἡ συνείδησις πρέπει νὰ εἶναι **βεβαία**. Εἰς περίπτωσιν ἀμφιβολίας τῆς συνειδήσεως δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς πράξεως, διότι ὑφίσταται ὁ κίνδυνος νὰ ἐκτελεσθῇ ἀπαγορευομένη πράξις. Ἐνεκα τούτου ἐπιβάλλεται, ὅπως ἡ ἀμφίβολουσ συνείδησις μεταβάλληται εἰς βεβαίαν. Ἀμφιβολία βεβαίως δὲν προκύπτει περὶ τῶν κυριωτάτων καὶ ρητῶν ἐντολῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῶν καὶ τῶν τρόπων τῆς ἐφαρμογῆς τῶν.

3. Ἡ συνείδησις πρέπει νὰ εἶναι **νηφαλία** καὶ **ἐγρήγορος**. Ἡ τοιαύτη συνείδησις προτρέπει ἀμέσως πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς συνειδήσεως ἀποκτᾶται διὰ τῶν κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως ἐπιναλαμβανομένων πράξεων καὶ τῆς καθημερινῆς αὐτοεξετάσεως. Οὕτω δημιουργεῖται ἡ αὐστηρὰ συνείδησις, ἥτις ἐπιδιώκει νὰ προφυλάττῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπὸ τῶν πλέον ἀσημάντων παραβάσεων καὶ ἥτις καθίσταται ὁ ἄριστος ὁδηγὸς τοῦ ἠθικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ὁ *«Deus in nobis»*.

2. ΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Ἡ συνείδησις καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ γνωρίζωμεν τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν, ὅπερ ἔχομεν ὑποχρέωσιν νὰ πράττωμεν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν. Αἱ διάφοροι αὐταὶ ὑποχρεώσεις, αἵτινες ἐπιβάλλονται εἰς ἡμᾶς παρὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ γίνονται εἰς ἡμᾶς γνωσταὶ διὰ τῆς συνειδήσεως εἶναι τὰ καθήκοντα. Εἶναι λοιπὸν **καθήκοντα** τὰ παραγγέλματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἅτινα ἐπιβάλλονται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς τι πρέπον καὶ ἀπαραίτητον, τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος ὑποχρεοῦται νὰ ἐκτελέσῃ. Εἶναι ἄρα τὰ καθήκοντα ἠθικαὶ ἐντολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπιτάσσουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τί ὀφείλει νὰ πράττῃ ἢ νὰ παραλείπῃ εἰς τὰς διαφόρους περιπτώσεις τοῦ βίου του.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος καὶ ἀκριβῶς εἰς τὴν συναίσθησιν αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ ἠθικὴ ἀξία τῶν πράξεων αὐτοῦ. Πρῶτον καθήκον μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ συναίσθησις, ὅτι ὁλόκληρος ὁ βίος αὐτοῦ εἶναι ἐν διαρκῆς καθήκον. Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ζωῇ εὐρίσκεται διαρκῶς πρὸ διαφορῶν περιπτώσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἔχει καθήκον ἢ νὰ πράξῃ ἢ νὰ παραλείψῃ τι. Ὅταν ὁ ἐλεήμων Σαμαρεΐτης ἐβοήθησε τὸν περιπεσόντα εἰς τοὺς ληστάς, ἔπραξε τὸ καθήκον αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπέβαλεν ὁ ἠθικὸς νόμος καὶ ὑπηγόρευσε εἰς αὐτὸν ἡ συνείδησίς του.

Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ δέχεται τὸ καθήκον ὡς **ἠθικὴν ἐντολὴν** καὶ ὡς ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἰδιοσυστάσιος τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν κοινωνικῶν ὄρων, ὑπὸ τὴν ροπὴν τῶν ὁποίων εὐρίσκεται ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἀπορρέουσα ὑποχρέωσις, ἡ διαγράφουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐκάστοτε καθήκον, δὲν εἶναι ἐπιθυμία, διότι ἀντίκειται καὶ εἰς τὰς μᾶλλον ζωηρὰς καὶ θερμὰς ἐφέσεις τῆς καρδίας, δὲν εἶναι οὔτε βία, διότι ἐκφράζεται ἐλευθέρως καὶ δύναται ἄλλως τε νὰ παραβιάζηται. Διὰ τοῦτο ὡς βασικὸν στοιχεῖον τῆς παρορμήσεως εἰς τὸ καθήκον παραμένει ἡ θεία ἐπιταγή.

Ἐλατήρια τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων δὲν πρέπει

νά είναι ούτε ό φόβος διά τά λυπηρά έπακόλουθα, τά όποια θά έχη ή μη έκτέλεσις του καθήκοντος, ούτε ή έλπις των ώφελημάτων, τά όποια θά προκύψουν. Έλατήριον της έκτελέσεως του καθήκοντος είναι κατά την χριστιανικήν ήθικήν ή έσωτερική διάθεσις προς τό αγαθόν, ή **άγάπη**. Μόνον ή έξ άγάπης έκτέλεσις του αγαθοϋ έχει άξίαν. 'Ο 'Απόστολος Παϋλος παραγγέλλει, ότι ό,τι έκτελείται παρά του χριστιανου, ίνα έχη ήθικήν άξίαν, πρέπει νά γίνηται έν άγάπη. «*Πάντα υμῶν έν άγάπη γενέσθω*» (Α΄ Κορ. 16, 14).

Αί ύποχρεώσεις, αίτινες επιβάλλονται ύπό του ήθικοϋ και του Θείου Νόμου, εμφανίζονται εις διαφόρους περιστάσεις και ύπό διαφόρους μορφάς και κατά διαφόρους σχέσεις. Διά τουτο έχει επικρατήσει ή συνήθεια νά γίνηται διαίρεσις των καθηκόντων εις διάφορα είδη.

1. Καθήκοντα **άπόλυτα** ή **γενικά** και καθήκοντα **σχετικά** ή **είδικά**. Τά πρώτα είναι τά καθήκοντα παντός ανθρώπου. Π. χ. έκαστος άνθρωπος όφείλει νά πιστεύη εις τον Θεόν, νά τιμά τους γονείς αυτού. Τά δεύτερα είναι τά καθήκοντα, άτινα επιβάλλονται έκ των ιδιαιτέρων σχέσεων, αίτινες δημιουργούνται εις τον βίον του ανθρώπου. Π.χ. ό μαθητής όφείλει νά είναι έπιμελής και εύπειθής.

2. Καθήκοντα προς τον **Θεόν**, προς τον **πλησίον** και προς **έαυτόν**. Τά καθήκοντα ταυτα λαμβάνουν τό όνομα έκ του προσώπου, εις τό όποιον αναφέρονται. Τά καθήκοντα προς τον Θεόν συνιστοϋν την **θηρσκευτικήν** ήθικήν. Π. χ. ό άνθρωπος όφείλει νά έλπίζει εις τον Θεόν. Τά προς τον πλησίον καθήκοντα συνιστοϋν την **κοινωνικήν** ήθικήν. Π.χ. ό άνθρωπος όφείλει νά μη άφαιρη την ζωήν του πλησίον, όφείλει νά χαίρη διά την εύτυχίαν των άλλων. Τά προς έαυτόν καθήκοντα συνιστοϋν την **άτομικήν** ήθικήν. Π. χ. ό άνθρωπος όφείλει νά φροντίζη περι της υγείας του.

3. Καθήκοντα **θετικά** ή **καταφατικά** και **άρνητικά** ή **άποφατικά**. Όνομάζονται ούτω τά διάφορα καθήκοντα έκ της μορφής, ύπό την όποιαν εκφράζονται. Νά σέβησαι τον Θεόν, νά

ἀγαπᾶς τὸν πλησίον, εἶναι καθήκοντα θετικὰ ἢ καταφατικά. Μὴ ἐπιθυμῆς τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν πλησίον σου, μὴ ὀργίζῃσαι, εἶναι καθήκοντα ἀρνητικὰ ἢ ἀποφατικά. Ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν ἔχει σημασίαν, διότι τὰ θετικὰ καθήκοντα ἐκφράζονται καὶ ἀρνητικῶς καὶ τὰ ἀρνητικὰ ἐκφράζονται καὶ θετικῶς. Πάντα τὰ ἀρνητικὰ καθήκοντα περιλαμβάνει ἡ διδακτικὴ φράσις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «*Ὁ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσης*». Πάντα τὰ θετικὰ καθήκοντα περιέχει ὁ ἐν πᾶσι θετικὸς καὶ κατηγορηματικὸς λόγος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «*Πάντα ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς*» (Ματθ. 7, 12).

4. Καθήκοντα **δικαιοσύνης** καὶ καθήκοντα **φιλανθρωπίας**. Τὰ καθήκοντα διαιροῦνται οὕτως ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀποβλέπουν. Τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ μὴ ἀδικῆ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλησίον, ὡς «*Μὴ φονεύῃς. Μὴ κλέπτῃς*». Τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ εὐεργετῆ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλησίον ὡς «*Νὰ λυπηῖσαι διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν ὁμοίων σου καὶ νὰ βοηθῆς αὐτούς*». Τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης ἐπιβάλλονται καὶ ἐκ τῶν νόμων τοῦ Κράτους. Τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας δὲν ἐπιβάλλονται, διότι ἡ εὐεργεσία, ἣτις γίνεται ἐκ βίας, δὲν εἶναι ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ εὐεργεσία.

Διὰ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τῆς φιλανθρωπίας δεικνύεται ὁ πραγματικῶς ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ὁ ἀληθινὸς χριστιανός. Τὰ καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης ἐκπληροῦνται καὶ ὑπὸ τῶν κακῶν ἀνθρώπων ἐκ φόβου πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Κράτους καὶ τὰς ἐπιβαλλομένας παρ' αὐτῶν ποινάς. Τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας προϋποθέτουν ἀγαθὴν διάθεσιν, σεβασμὸν πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἀγάπην πραγματικὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι ἄξιοι ἀνταμοιβῆς ὅχι οἱ μὴ ἀδικήσαντες τὸν πλησίον, ἀλλὰ οἱ εὐεργετήσαντες αὐτὸν (Ματθ. 25, 31—46).

Ἐπάρχουν καὶ ἄλλαι διαιρέσεις τῶν καθηκόντων, αἵτινες δὲν ἔχουν πολλὴν σημασίαν. Οὐδέποτε ὅμως πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι τὰ καθήκοντα εἶναι ἐπιταγαὶ τοῦ αὐτοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ὅτι καθ' ἑαυτὰ ἔχουν τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν.

Ἡ διαφορὰ ὑπεισέρχεται εἴτε ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, εἰς τὸ ὅποιον ἀφοροῦν εἴτε καὶ ἐκ τῶν περιστάσεων. Ἐνεκα τούτου δύναται καθήκόν τι νὰ εἶναι σοβαρώτερον κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀντικειμένου ἢ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ. Πάντοτε ὅμως, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν διαφορὰν, τὸ καθήκον λαμβάνει ἐκ τῆς ἐπιταγῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου τὴν ὑψίστην ἠθικὴν σημασίαν του.

Ἐνίοτε παρατηρεῖται εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸ ὅποιον εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐκτέλεσις ἐνὸς καθήκοντος ἄνευ τῆς παραβάσεως ἢ τῆς μὴ ἐκτελέσεως ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ἄλλων. Παρουσιάζονται δηλαδὴ δύο ἢ περισσότερα καθήκοντα, ἅτινα ὑποχρεούμεθα συγχρόνως νὰ ἐκτελέσωμεν καὶ τὰ ὅποια συγχρόνως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκπληρώσωμεν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγεται **σύγκρουσις** ἢ **σύμπτωσις** καθηκόντων.

Παραδείγματα συγκρούσεων ὑπάρχουν πολλὰ εἰς τὴν ζωὴν. Πολλοὶ τοιαῦται συγκρούσεις ἀπετέλεσαν τὰς ὑποθέσεις ἀρχαίων καὶ νέων δραμάτων. Οὕτως ὁ Ὀρέστης ἐκδικούμενος τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του εὐρέθη πρὸ τῆς συγκρούσεως τῶν καθηκόντων τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φόνου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν μητέρα. Ἡ Ἀντιγόνη ἐπίσης ἀφ' ἐνὸς μὲν ὤφειλε νὰ θάψῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Πολυνεῖκην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπεχρεοῦτο νὰ σεβασθῇ τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος ἀπειλήσαντος θάνατον κατὰ παντός, ὅστις θὰ ἔπραττε τοῦτο.

Ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀναφέρονται πλεῖστα παραδείγματα συγκρούσεως καθηκόντων. Ὁ Ἀβραάμ εὐρεθεὶς πρὸ συγκρούσεως καθηκόντων, ὅταν διετάχθη νὰ θυσιάσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰσαάκ, οὐδεμίαν εὔρε δυσχέριαν ἐν τῇ ἐπιλύσει τῆς συγκρούσεως τῶν καθηκόντων πρὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸν Θεόν, διότι προὔτιμησε τὸ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκον ὡς ὑψηλότερον. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἰς τὸν ὅποιον οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι οὐχὶ ἅπαξ παρεσκεύασαν σύγκρουσιν καθηκόντων, διέλυε ταύτην ὡς ἱστὸν ἀράχνης (Ματθ. 22, 15—22, Λουκ. 6, 1—5, Ἰωάν. 8, 2—11). Σύγκρουσιν καθηκόντων περιέχουν καὶ αἱ ἀκόλουθοι

ρήσεις της Καινῆς Διαθήκης. «Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμεῦ οὐκ ἔστι μοι ἄξιος» (Ματθ. 10, 37—38). «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πραξ. 4, 14).

Πολλάκις ὅμως συμβαίνει αἱ συγκρούσεις νὰ εἶναι ψευδεῖς. Τοιαῦται εἶναι αἱ στηριζόμεναι εἰς προλήψεις ἢ εἰς σύγκρουσιν καθήκοντος πρὸς κλίσιν ἢ ὀρμῆν ἢ ἔνστικτον ἢ ὑπόσχεσιν. Παράδειγμα εἶναι ἡ σύγκρουσις, πρὸ τῆς ὁποίας εὐρέθη ὁ Ἡρώδης, ὅστις προὔτιμησε νὰ φονεύσῃ τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, ἵνα τηρήσῃ τὸν ὄρκον αὐτοῦ πρὸς τὴν θυγατέρα τῆς Ἡρωδιάδος. (Ματθ. 14, 7—14).

Τὸ πρόβλημα τῆς συγκρούσεως τῶν καθηκόντων εἶναι σοβαρόν, διότι δὲν πρέπει νὰ λυθῇ μόνον τὸ ζήτημα, τίνος καθήκοντος ἢ ἐκπλήρωσις πρέπει νὰ προτιμηθῇ ἐν ταύτῃ ἢ ἐν ἐκείνῃ τῇ περιπτώσει, ἀλλὰ κυρίως πῶς πρέπει νὰ προλαμβάνηται ἡ σύγκρουσις τῶν καθηκόντων. Ἀπάντησις ὀριστικὴ δὲν δύναται νὰ δοθῇ. Πρὸς λύσιν τῶν συγκρούσεων οἱ ἠθικολόγοι προτείνουν, ὅπως, ἀφ' ἑνὸς μὲν καταβάλληται διαρκῆς προσπάθεια διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ὀρθὴν διάγνωσιν τῆς ἀξίας ἐκάστου τῶν καθηκόντων καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὅπως οὗτος ὑπακούῃ εἰς τὰς προτροπὰς ἢ ἀπαγορεύσεις, τῆς συνειδήσεως.

Πάντοτε ὅμως πρέπει νὰ προτιμᾶται τὸ ἔχον σπουδαιότεραν σημασίαν καὶ ἀξίαν. Προτιμητέα εἶναι ἡ ζωὴ ἢ ὁ πλοῦτος. Προτιμητέα εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἢ ἡ ζωὴ. Προτιμητέα εἶναι ἡ οἰκογένεια ἢ τὸ ἄτομον. Προτιμητέα ἡ πατρις ἢ ἡ οἰκογένεια. Προτιμητέος ὁ ἔνδοξος θάνατος ἢ ὁ ἄνευ δόξης καὶ ἄτιμος βίος. Προτιμητέον τὸ καθήκον τῆς ἀγάπης ἢ τὸ καθήκον τῆς δικαιοσύνης.

Κατὰ τὴν αὐστηρὰν Χριστιανικὴν ἐκδοχὴν μόνον ἀνώμαλος ἠθικὴ ζωὴ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὸ λυπηρὸν φαινόμενον τῆς συγκρούσεως τῶν καθηκόντων. Ἐν τῇ ὀρθῇ σχέσει τῆς ἐλευθερίας πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἐν τῇ ἠθικῇ ἀναπτύξει ἡ σύγκρουσις προλαμβάνεται ἢ λύεται εὐχερῶς. Ὁ ἠθικῶς ἀνεπτυγμένος ἀνθρώπος δοκιμάζει ἐκάστοτε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον (Ῥωμ. 12, 2). Ἐν περιπτώ-

σει άμφιβολίας ό άληθής Χριστιανός καταφεύγει εις την βοήθειαν του Θεου, παρά του 'Οποίου ζητεῖ φωτισμόν (Ίακ. 1, 5).

✓ 'Ο ήθικός νόμος επιβάλλει ώρισμένα καθήκοντα προς τους άλλους ανθρώπους. Νά σεβώμεθα την ζωήν, την τιμήν, την παρουσίαν και γενικώς τά άνήκοντα εις αυτούς αγαθά. 'Επιβάλλει ώσαύτως νά παρέχωμεν εις αυτούς βοήθειαν, όσάκις παρίσταται τοιαύτη άνάγκη. Καθ' όμοιον έπίσης τρόπον επιβάλλει και εις τους άλλους ανθρώπους νά πράττουν εις ήμάς εκείνο, τό όποϊον και ήμεῖς όφείλομεν νά πράττωμεν προς αυτούς. 'Η έξουσία αύτη, ή όποία παρέχεται παρά του ήθικου νόμου, ίνα απαιτώμεν την έκτέλεσιν παρά των άλλων των προς ήμάς καθηκόντων καλεῖται **δικαίωμα**. 'Εάν ό άνθρωπος έχη τό καθήκον νά σέβηται την ζωήν των άλλων, όμοίως έχει και τό δικαίωμα, ίνα απαιτηῖ, όπως και οι άλλοι σέβωνται την ιδικήν του ζωήν, διότι έχει δικαίωμα επί της ζωής του.

Τά καθήκοντα και τά δικαιώματα συνδέονται στενωτάτα μεταξύ των, τόσον μάλιστα ώστε τό έν δέν είναι δυνατόν νά έννοηθῇ άνευ του άλλου. Μάλιστα δύναται τις νά εῖπη, ότι τό δικαίωμα από ήθικής άπόψεως είναι καρπός του καθήκοντος. Τότε μόνον δύναται ό άνθρωπος νά ζητηῖ παρά των άλλων ανθρώπων την έκπλήρωσιν των προς αυτόν καθηκόντων των, όταν και ό ίδιος έκτελεῖ πιστώς τά προς αυτούς καθήκοντά του. 'Ο Ίησοῦς Χριστός έδίδαξε: *«Πάντα οὖν ὅσα ἄν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς»* (Ματθ. 7,12).

'Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων ανθρώπων πρέπει νά άπορρέη κυρίως έκ της πεποιθήσεως, ότι υπάρχει εις τόν κόσμον ήθική τάξις, ή όποία ρυθμίζει τάς σχέσεις των ανθρώπων και την όποίαν δέν δύναται νά παραβιάζῃ ό άνθρωπος άνευ συνεπειών. Κατά την άπαίτησιν των δικαιωμάτων γνώμων πρέπει νά είναι τό δίδαγμα του 'Αποστόλου Παύλου: *«Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γενέσθω»* (Α΄ Κορ. 16, 14).

'Η σχέση αύτη καθήκοντος και δικαιώματος ισχύει μόνον διά τους ανθρώπους. 'Ο άνθρωπος έχει καθήκοντα προς τόν Θεόν, δέν δύναται όμως νά ζητήσῃ και άνάλογα δικαιώματα,

ἀφοῦ πᾶν, ὅπερ ἔχει καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὀφείλει εἰς τὸν Θεόν, Ὅστις εἶναι ὁ τρέφων ἡμᾶς καὶ διδοὺς πνοὴν καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα (Πράξ. 17,25). Ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ καὶ δικαιοσύνης ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἔκφρασις δὲ τῆς ἀγιότητος ταύτης καὶ δικαιοσύνης εἶναι ὁ ἠθικὸς νόμος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἐκπληρῶν τὸν ἠθικὸν νόμον εἶναι δίκαιος καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πλεον τοῦ νόμου. Ὁ Πλάτων εἶχε παρατηρήσει, ὅτι «ὁ μὴδὲν ἀδικῶν οὐδενὸς δεῖται νόμου» καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδαξεν, ὅτι «δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται» (Α΄ Τιμ. 1,19). Τοῦναντίον ὁ ἄδικος ἔχει ἀνάγκην τοῦ νόμου, διότι παρὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς συνειδήσεως τείνει εἰς τὴν παράβασιν τῶν ὀμαλῶν σχέσεων αὐτοῦ καὶ καθηκόντων καὶ τὸν προσπορισμὸν δικαιωμάτων ἄνευ καθηκόντων.

Τὰ δικαιώματα ἐμφανίζονται ἀναλόγως πρὸς τὰς διαφόρους περιστάσεις ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ κατὰ διαφόρους σχέσεις. Διὰ τοῦτο ἔχει ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια νὰ διακρίνωνται, ὡς καὶ τὰ καθήκοντα, εἰς διάφορα εἶδη.

1. Τὰ δικαιώματα εἶναι **προσωπικά**, ἀναφερόμενα εἰς πρόσωπα, καὶ **πραγματικά** ἀναφερόμενα εἰς ἀντικείμενα καὶ καταστάσεις. Π. χ. ὁ ἄνθρωπος ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς του. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας του.

2. Δικαιώματα **ἀπόλυτα ἢ φυσικά**, ἅτινα ἐκ φύσεως ἔχει ὁ ἄνθρωπος καὶ δικαιώματα **σχετικά ἢ ἐπίκτητα**, ἅτινα ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος ἐκ σχέσεων, τὰς ὁποίας οἰκαιοθελῶς συνάπτει. Π.χ. ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπαιτῆ νὰ σέβωνται οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τὴν τιμὴν του. Ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπαιτῆ ὀφειλόμενον πρὸς αὐτὸν χρέος.

3. Δικαιώματα **ἰσχυρὰ ἢ ὠρισμένα** καὶ δικαιώματα **ἀσθενῆ ἢ ἀόριστα**. Τὰ πρῶτα ὀρίζονται ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων, οἵτινες ἐπιβάλλουν τὴν ἐκτέλεσίν των. Ἔχω δικαίωμα νὰ προστατεύω τὴν περιουσίαν μου. Διὰ τὸν σεβασμὸν τοῦ δικαιωμάτος μου τούτου δύναμαι νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν προστασίαν τῶν νόμων. Τότε καθιστῶ τὸ δικαίωμά μου ἰσχυρόν. Τὰ ἀσθενῆ ἢ ἀόριστα δικαιώματα δὲν προστατεύοντα. ὑπὸ τῶν νόμων. Ὁ

σεβασμός αὐτῶν ἀφίεται εἰς τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἔχω δικαίωμα νὰ ἀπαιτῶ τὴν βοήθειαν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅταν ἔχω ἀνάγκην. Ὁ ἄλλος τότε ἔχει ἀπέναντί μου τὸ καθήκον τῆς φιλανθρωπίας, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐκτελῆ ἢ νὰ παραλείπη.

Γ' Η ΒΟΥΛΗΣΙΣ

1. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ

Σπουδαιότατη προϋπόθεσις διὰ τὴν ἠθικὴν ἐκτίμησιν μιᾶς πράξεως καὶ τὸν καταλογισμὸν εὐθύνης δι' αὐτὴν εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τοῦ ἐκτελέσαντος τὴν πράξιν ταύτην ἀνθρώπου. Δὲν ἀρκεῖ μόνον, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ θέλῃ νὰ συμμορφώνηται πρὸς ταύτην. Πρέπει νὰ ἔχη καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ ἀποφασίσῃ ἐλευθέρως, ἐὰν θὰ ἐκτελέσῃ ἢ ὄχι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς του κρίνει ὡς ἠθικῶς ὀρθὸν καὶ ὁ θεῖος Νόμος παραγγέλλει. Τότε μόνον ἡ πράξις του δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰδική του πράξις, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἢ μὴ τῆς ἴσως θὰ εἶναι ὑπεύθυνος.

Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν τῆς βουλήσεως ὑπὸ ἠθικὴν ἔννοιαν εἶναι ἡ ἰκανότης ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ὁποῖαν οὗτος ἐλεύθερος ἐκ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ κωλύματος λαμβάνει ἀποφάσεις καὶ καθορίζει τὴν ἐκτέλεσιν ἢ μὴ μιᾶς πράξεως. Ἐλεύθερος ἐξ ἐσωτερικοῦ κωλύματος σημαίνει, ὅτι αἱ πράξεις αὐτοῦ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐπίδρασιν ἐσωτερικῆς του τινὸς καταστάσεως, διὰ τὴν ὁποῖαν δὲν εἶναι ὑπεύθυνος. Ἐλεύθερος δὲ ἐξ ἐξωτερικοῦ κωλύματος σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰς πράξεις του δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ οἰονδήποτε πλὴν τοῦ ἑαυτοῦ του ἐξωτερικὸν παράγοντα.

Ὁ ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος καὶ ὁ θεῖος Νόμος ἀναφέρονται δι' ἐντολῶν καὶ ἀπαγορεύσεων εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τοῦτο δὲν θὰ συνέβαινε, ἐὰν ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦτο ἐλευθέρα. Ἡ πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐξάγεται ἐκ πολλῶν λόγων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ κατωτέρω εἶναι οἱ σπουδαιότεροι.

1. Ἐκ τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως, τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστος ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ὅτι δύναται νὰ ἐκτελέσῃ ἢ νὰ παραλείψῃ τὴν ἐκτέλεσιν μιᾶς πράξεως. Πρὶν ἐκτελέσῃ οὗτος μίαν πράξιν, σκέπτεται, κάμνει ὑπολογισμούς, πολλάκις ἀναβάλλει, πάλιν ἐπανέρχεται εἰς τὰς σκέψεις του καὶ κατόπιν λαμβάνει ἀποφάσεις. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀνεξήγητον, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ἐλεύθερος.

Ἐκαστος ἄνθρωπος ἐπίσης γνωρίζει μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεώς του, ὅτι, ἐὰν ἤθελε, θὰ ἠδύνατο νὰ μὴ ἐκτελέσῃ ταύτην ἢ τὸ ἀντίθετον. Ἡ μεταμέλεια καὶ ἡ συναίσθησις εὐθύνης καὶ ἐνοχῆς διὰ τὰς πράξεις θὰ ἦτο ἀφροσύνη ἄνευ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ ἱκανοποίησις διὰ τὴν ἀγαθὴν πράξιν θὰ ἦτο ἀνεξήγητος, πᾶσα δὲ πρόβλεψις διὰ τὸ μέλλον δὲν θὰ εἶχε σκοπόν.

2 Ἡ ἄμεσος αὕτη ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως δὲν εἶναι μόνον ἀντίληψις τῶν ἀτόμων. Ἀποτελεῖ πεποιθήσιν τῆς ἀνθρωπότητος πάσης ἐποχῆς. Ὁ ἄνθρωπος διέκρινε πάντοτε μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μεταξὺ καθήκοντος καὶ δικαιώματος. Πανταχοῦ τίθενται νόμοι, οἵτινες προϋποθέτουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως. Πᾶσα ἐποχὴ ἐθεώρησε τὸν ἄνθρωπον ὑπεύθυνον διὰ τὰς πράξεις του. Ἡ τιμωρία διὰ τὴν μὴ τήρησιν ἐνὸς νόμου θὰ ἦτο ἀκατανόητος καὶ ἀπάνθρωπος, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ πράξῃ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ ὡς ἔπραξεν.

3. Μεγάλοι φιλόσοφοι τῶν διαφόρων ἐποχῶν ἢ προϋποθέτουν τὴν πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἢ μαρτυροῦν περὶ αὐτῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐτόνισεν ἐναντίον τῶν εὐδαιμονιστικῶν θεωριῶν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ πράττειν καὶ ἐθεώρησε ταύτην ὡς τὸν θεμελιώδη παράγοντα τῆς ἠθικότητος.

Ὁ Κάντιος λέγει, ὅτι θὰ ἦτο ἐξ ἴσου ἀδύνατον τόσον εἰς τὴν ἰδανικωτέραν φιλοσοφικὴν διάνοιαν, ὅσον καὶ εἰς τὸν πλέον

κοινὸν ἀνθρώπινον νοῦν νὰ θέσουν ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὴν πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Πῶς θὰ πράξη τις τὸ καθήκον, ἔαν δὲν πιστεύῃ, ὅτι δύναται νὰ πράξη τοῦτο ;

4. Ἡ θεία Ἀποκάλυψις ἐπιβεβαιώνει τὴν γενικὴν ταύτην ἀντίληψιν περὶ ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἀπευθύνεται πρὸς ἐλεύθερον ἄνθρωπον, ὅταν παραγγέλλῃ καὶ ἀπαγορεύῃ, ὅταν διδάσκῃ περὶ ἀμαρτίας καὶ μετανοίας, ὅταν ὁμιλῇ περὶ πώσεως καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν εἶπεν ὁ Θεός : *« Διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν, τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν καίραν· ἔκλεξαι τὴν ζωὴν σὺ, ἵνα ζήσης σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου »* (Δευτ. 30, 19).

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς προϋποθέτει γενικῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν. Διὰ τοῦτο εἶπεν : *« Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθήτω μοι »* (Λουκ. 9, 23). Ὁ ἴδιος ἐλυπήθη διὰ τοὺς κατοίκους τῆς Ἱερουσαλήμ, διότι *δὲν ἠθέλησαν* νὰ ἀκούσουν τὰ διδάγματα Αὐτοῦ καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν Προφητῶν.

Ὅμοιος ἡ Ἱερά Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ στόματος τῶν Πατέρων καὶ Διδασκάλων αὐτῆς παραδέχεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος καὶ πράττει κατὰ τὴν προαίρεσίν του καὶ ἢ κατορθώνει τὴν ἀρετὴν ἢ ἐλευθέρως ἀμαρτάνει. Ὁ Μέγας Βασίλειος εἶπεν ἐπιγραμματικῶς : *« Οὐδὲν ἄγχει τὸν ἄνθρωπον μὴ βουλόμενον, οὐδὲν δεσμώτην ἀντ' ἐλευθέρου ποιεῖ »* (Migne 31, 621).

Πραγματικὴ ἠθικότης δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ, ἔνθα ὑπάρχει ἐλευθερία. Ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου δικαιολογεῖται, διότι οὗτος δὲν εἶναι αὐτόματον. Δὲν ἐνεργεῖ μηχανικῶς οὔτε ὠθεῖται παρὰ τῶν εὐτελῶν ἐνστίκτων του, ὅπως τὰ ἄλογα ζῷα. Ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται ἀπὸ σωματικῆς ἀπόψεως εἰς φυσικοὺς νόμους καὶ ἀνάγκας, ἀλλ' ὡς ψυχὴ ἐλευθέρα δύναται π. χ. ὅταν μάχεται ὑπὲρ πατρίδος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν θάνα-

τον ή νά μεγαλουργή, άν και είναι σωματικώς και ύλικώς άνί-
σχυρος.

Διά ταύτα ή χριστιανική θρησκεία παραδέχεται άνευ έν-
δοιασμών τήν έλευθερίαν τής βουλήσεως. Θεωρεί ταύτην ώς
τό λαμπρότερον διά τόν άνθρωπον στέμμα, όστις είναι ό βασι-
λεύς τής κτίσεως. Δι' αύτης ούτος δημιουργεί διά τών ίδίων
χειρών τήν τύχην του και χάρις εις αύτην άνυψώνεται ό άνθρω-
πος και θεωρείται ήθικόν όν.

Ή χριστιανική ήθική, όταν όμιλή περί έλευθερίας τής βου-
λήσεως, δέν παύει συγχρόνως νά παραδέχεται, και θά ίδωμεν
πώς, ότι ό άνθρωπος υπόκειται, προκειμένου νά πράξη ή νά
άποφύγη μίαν πράξιν και εις ώρισμένες έπιδράσεις.

1. Ό άνθρωπος περιορίζεται άπό τήν περιβάλλουσαν αύτόν
φύσιν, τήν όποίαν άλλως τε έχει τήν άποστολήν νά ύποτάσση.
Αί θρησκευτικά, πολιτικά και κοινωνικά καταστάσεις ένός
λαού εύρίσκονται εις στενήν σχέσηιν με τās έδαφολογικάς και
κλιματολογικάς συνθήκας. Ή σωματική και πνευματική ιδιοσυ-
στασία τών κατοίκων δέχεται ένεκα τοϋ λόγου τούτου έπίδρα-
σιν, έπομένως και ή έλευθερία τής βουλήσεώς των.

2. Ή ηλικία, τό φύλον, ή διάθεση, αί ιδιαίτεροι ικανότητες
έκάστου ανθρώπου και γενικώς ή ήθική και πνευματική κατά-
στασίς του άσκοϋν ώρισμένην έπίδρασιν εις τήν ένέργειαν τής
βουλήσεως διά τήν έκλογήν τοϋ πρακτέου. Έκάστη ηλικία έχει
τās ίδίας έκ τών έξω έπιρροάς. Τό φύλον προσδιορίζει π.χ. τήν
ίσχυρότητα τοϋ χαρακτήρος τοϋ ανθρώπου, τήν ύπομονήν εις
τήν έκτέλεσιν τών έργων τής εϋσεβείας και τής χριστιανικής
άγάπης, άναλόγως δέ και τās άλλας ψυχικάς ιδιότητες. Ό άνώ-
τερος εις πνευματικήν μόρφωσιν διακρίνει εϋχερέστερον τās συ-
νεπειάς τής άγαθής ή κακής πράξεως και δύναται κατά πληρέ-
στερον τρόπον νά έκτιμᾷ τήν αξίαν τής ήθικότητος.

3. Τήν έλευθερίαν τής βουλήσεως έπηρεάζει ή άγωγή τοϋ
σχολείου και τής οίκογενείας και γενικώς τό κοινωνικόν περι-
βάλλον, έν τῷ όποίῳ ό άνθρωπος ζή. Όμοίως έπηρεάζουν ή
κοινωνική θέσις και αί οίκογενειακά και οικονομικά συνθήκαι,

αί ήθικαί άντιλήψεις τοϋ στενωτέρου καί ευρυτέρου περιβάλλοντος.

Τάς επιδράσεις τής έλευθερίας τής βουλήσεως δέχεται ή χριστιανική θρησκεία. Καταδικάζει όμως άπολύτως τήν θεωρίαν εκείνην, κατά τήν όποίαν έκάστη πράξις είναι αναγκαία καί εκτελείται, όπως εκτελείται, διότι δέν είμεθα έλεύθεροι νά πράξωμεν κατ' άλλον τρόπον. 'Η θεωρία αύτη φέρει τό όνομα **'Ετε-ραρχία** (Determinismus).

Κατά ταύτην οί εκτεθέντες περιορισμοί είναι άπόλυτοι καί επηρεάζουν άπολύτως τήν άπόφασιν τοϋ άνθρώπου πρὸς εκτέλεσιν ή μη μιᾶς πράξεως. 'Η άπόφασις είναι τό αναγκαίον αποτέλεσμα τοϋ χαρακτηρός του καί πάντων τῶν έσωτερικῶν καί έξωτερικῶν ὄρων, οΐτινες υπολογίζονται κατά τήν λήψιν τής αποφάσεως.

'Η **'Ετεραρχία** άποδίδει υπερβολικήν δύναμιν εις τήν επίδρασιν, τήν όποίαν δέχεται ή βούλησις επί τῶν άνωτέρω παραγόντων. Τοιουτοτρόπως μεταθέτει τήν έλευθερίαν εις άλλο πεδιον. Παραδέχεται τήν έλευθερίαν τῶν παραγόντων τούτων, οΐτινες ρυθμίζουν, όπως αύτοί θέλουν τήν βούλησιν. Τοιουτοτρόπως αφαιρείται άπό τόν άνθρωπον ή έλευθερία καί δίδεται εις παράγοντας οΐτινες εύρίσκονται έντός καί εκτός αϋτοϋ.

'Η χριστιανική θρησκεία καί ή ύγιής φιλοσοφία δέχονται τήν άρχήν τής **Αϋταρχίας** (Indeterminismus). Κατά ταύτην ό άνθρωπος είναι έλεύθερος νά πράττη, εκείνο, τό όποιον θέλει. 'Αντιθέτως όμως καί ή 'Αγία Γραφή καί ή άνθρωπίνη πείρα δέν παύουν νά παραδέχονται, ότι ή βούλησις τοϋ άνθρώπου είναι άσθενής καί έχει ροπήν μάλλον εις τό κακόν. 'Η άσθένεια καί ροπή αύτη είναι κατά τήν χριστιανικήν ήθικήν αποτέλεσμα τοϋ προπατορικού άμαρτήματος.

Οί άρχαίοι παρεδέχοντο διά τόν άνθρωπον, ότι «Βλέπει τά καλλίτερα καί έπιδοκιμάζει ταϋτα, έν τούτοις όμως ακολουθεΐ τά χειρότερα». 'Εν τή 'Αγία Γραφή αναφέρεται, ότι «*Εγκειται ή διάνοια τοϋ άνθρώπου επιμελῶς επί τά πονηρά εκ νεότητος αϋτοϋ*» (Γενεσ. 8, 21).

Ἐπίσης ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει, ὅτι ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἕτερος νόμος, ὁ νόμος τῆς σαρκός, ὅστις ζητεῖ νὰ παρασύρῃ αὐτὸν εἰς τὸ κακὸν καὶ ἀντιστρατεύεται εἰς τὸν νόμον τοῦ νοός, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπιθυμεῖ τὸ ἀγαθόν. Μετ' ὀδύνης ψυχικῆς λέγει: «*Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποίω ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω*» (Ῥωμ. 7, 19).

Πραγματικῶς ὁ ἄνθρωπος μετὰ μεγίστης δυσκολίας καὶ δι' ὑπερμέτρου ἐντάσεως τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἀντιπαρατάσσεται πρὸς τὰς ἀλόγους ὁρμάς, τὴν φιλαυτίαν καὶ τὴν κακὴν προαίρεσιν. Πολλάκις καὶ τὸ ἀγαθὸν πράττει οὐχὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτό, ὡς ὑπαγορεύει ὁ ἠθικὸς νόμος. Οὐχὶ σπανίως ἐλατήρια πλάγια, ὅπως ἡ ἰδιοτέλεια, ἡ ἐπίδειξις ὀδηγοῦν αὐτὸν εἰς ἠθικὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι τότε δὲν ἔχουν ἀξίαν.

Διὰ τοῦτο ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διδάσκει, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξυγιανθῇ ἡ βούλησις, ὥστε νὰ θέλῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀγωνίζηται μετὰ θετικῶν ἀποτελεσμάτων ἐναντίον τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων, τὰ ὁποῖα ζητοῦν νὰ ὀδηγοῦν ταύτην εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅταν εὐρίσκηται, θὰ θέλῃ τὸ κακόν. Ὑπόσχεται τὴν βοήθειαν τῆς Θείας Χάριτος πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον.

Πραγματικῶς διὰ τῆς βοηθείας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ κατορθώνει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἰσχυροποιῇ τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ νὰ δημιουργῇ εἰς ταύτην τάσιν πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διεβεβαίωσεν ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, ὅταν εἶπεν: «*Ἄμην, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας... ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε*» (Ἰω. 8, 34, 36).

ΤΡΙΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΗΘΙΚΟΤΗΤΟΣ

1. Η ΗΘΙΚΗ ΠΡΑΞΙΣ ΓΕΝΙΚΩΣ

Πρὸς ἠθικὴν ἐκτίμησιν πράξεώς τινος ἀπαιτεῖται κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν, ὅπως ἐξετασθῇ, ἐὰν αὐτὴ αὐτὴ ἢ πράξις,

ήτις ἐλευθέρως ἐξετελέσθη, εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως, ἐὰν εἶναι δηλαδὴ ἠθικῶς ἀγαθὴ ἢ ἠθικῶς κακὴ. Ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς γονεῖς εἶναι κατὰ τὸ περιεχόμενον πρᾶξις ἠθικῶς ἀγαθὴ, διότι εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως. Ἡ κλοπὴ εἶναι πρᾶξις ἠθικῶς κακὴ, διότι ἀντίκειται εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς συνειδήσεως.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ περιεχομένου τῆς ἠθικῆς πράξεως ἔχουν βαθυτάτην σημασίαν διὰ τὴν ἠθικὴν ἐκτίμησιν τῆς πράξεως αἱ διάφοροι περιστάσεις καὶ οἱ διάφοροι παράγοντες, οἵτινες συνδέονται μετὰ τῆς ἀποφάσεως πρὸς πραγματοποίησιν καὶ αὐτὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως. Οἱ παράγοντες οὗτοι ἄλλοτε μὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξωτερικοί, ἄλλοτε δὲ ἔχουν σχέσιν ἢ πρὸς τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἐξετέλεσε τὴν πρᾶξιν, ἢ πρὸς τὸν ἠθικὸν ἀπόψεως ἢ πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς.

Οὕτω π. χ. τὴν ἠθικῶς ἀγαθὴν πρᾶξιν τῆς ἐλεημοσύνης προσδιορίζει ὁ ἐξωτερικὸς παράγων τοῦ ποσοῦ τῆς δοθείσης βοήθειας εἰς τοὺς πτωχοὺς ἢ πρὸς φιλανθρωπικὸν τινα σκοπὸν. Τὸ ποσοδὸν ὅμως δὲν εἶναι πάντοτε τὸ ἰσχυρότερον στοιχεῖον τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἠθικότητος τῆς πράξεως τῆς ἐλεημοσύνης. Σπουδαιότεραν σημασίαν ἔχει ἡ ἀγαθὴ προαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν πρᾶξιν τῆς ἐλεημοσύνης. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τὴν πτωχὴν χήραν, ἣτις ἔρριψεν ἓν δίλεπτον εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ ναοῦ εἶπεν : « *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἡ χήρα ἢ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλε τῶν βαλλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον· πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον· αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὐτῆς* » (Μάρκ. 12, 43 - 44).

Ἡ ἀγαθοεργία, ἣτις συνδέεται μετὰ προσωπικῆς ἐπισκέψεως καὶ μετὰ τῶν λόγων παρηγορίας καὶ ἐνθαρρύνσεως εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ἔχει σπουδαιότεραν ἀξίαν διὰ τὴν ἠθικὴν ἐκτίμησιν τῆς πράξεως ἢ ἡ ἀπλὴ παροχὴ χρηματικοῦ ποσοῦ εἰς αὐτούς. Γενικῶς ἡ ἀξία τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας κρίνεται ἐκ τῆς διαθέσεως τοῦ πράττοντος, ἐκ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ ἀπὸ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ.

Ἡ ἐκτίμησις μιᾶς πράξεως προσδιορίζεται ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου σκοποῦ, ὅστις ἐπιδιώκεται ἐκ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Ἡ ἠθικῶς ἀγαθὴ πράξις τῆς ἐλεημοσύνης δὲν ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν, ὅταν γίνηται χάριν τοῦ ἐπαίνου τῶν ἀνθρώπων καὶ γενικῶς ἕνεκα τῆς ὑστεροφημίας. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδασκεν, ὅτι πρέπει νὰ προσέχη ὁ χριστιανὸς τὴν ἐλεημοσύνην του καὶ νὰ μὴ κάμνη αὐτὴν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Μάλιστα συνέστησεν, ὅτι πρέπει ἡ ἐλεημοσύνη νὰ γίνηται τόσον κρυφίως, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τί πράττει ἡ δεξιὰ, διότι ὁ Θεὸς, ὅστις βλέπει εἰς τὸ κρυπτόν, θὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ φανερόν (Ματθ. 6, 1 - 3).

Ἡ ἠθικῶς ἀγαθὴ πράξις τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἐχθρὸν δὲν ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν, ὅταν γίνηται ἵνα ἀποκρουσθῇ ὁ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχων διὰ τὴν ἰδίαν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν κίνδυνος. Ἡ ἠθικὴ ἀξία πράξεώς τινος ἐκτιμᾶται καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων της καὶ ὅταν ἀκόμη ταῦτα δὲν ἐπεδιώκοντο ἐκουσίως δι' αὐτῆς ἢ καὶ δὲν προεβλέποντο.

Τὸ περιεχόμενον, οἱ παράγοντες καὶ αἱ περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξετελέσθη μία πράξις, ὁ ἰδιαίτερος σκοπὸς καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς εἶναι τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα πρὸς ἐκτίμησιν αὐτῆς ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Ἐὰν ἐν τῶν στοιχείων τούτων τῆς πράξεως δὲν συμφωνῇ πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ κανόνος, τότε ἡ πράξις δὲν εἶναι ἠθικὴ. Ἡθικῶς ἀγαθὴ εἶναι μόνον ἐκείνη ἡ πράξις, τῆς ὁποίας τὰ στοιχεῖα συμφωνοῦν ἀπολύτως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον.

Ὁ σκοπὸς, διὰ τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖται μία πράξις, ὅσονδῆποτε ἀγαθὴ καὶ ἂν εἶναι, δὲν ἀγιάζει τὰς κακὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο χάριν αὐτῆς. Τὸ δίδαγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τοὺς Ἰησοῦϊτας, δὲν παραδέχεται ἢ χριστιανικὴ ἠθικὴ. Διότι τοιοῦτοτρόπως θὰ συνέβαιναν, ὥστε πράξεις ἀθέμιτοι, ὡς ὁ φόνος, ἡ κλοπὴ κ.λ.π. νὰ θεωρῶνται ἠθικά, ἐπειδὴ ἐγένοντο χάριν τῆς ἐπιτυχίας ἀγαθοῦ σκοποῦ.

Τὸ δίδαγμα τοῦτο ἀποκρούει ἢ χριστιανικὴ ἠθικὴ διὰ τοὺς

έξης λόγους : Πᾶσα πράξις κρίνεται κυρίως ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἐκτελέσῃ ἢ ἀποφύγῃ τὴν ἐκτέλεσιν ταύτης. Ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἠθικὴ, οὔτε ὅταν πράττῃ τις τὸ ἀγαθὸν ἔχων διάθεσιν κακὴν, οὔτε ὅταν πράττῃ τὸ κακὸν ἔχων διάθεσιν ἀγαθὴν. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐδίδαξεν, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ παραδεχώμεθα, ὅτι πρέπει νὰ πράττωμεν τὰ κακὰ «*ὡς ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ*». (Ῥωμ. 3, 8).

Ἡ ἀγαθὴ βούλησις ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὴν ἠθικὴν ἐκτίμησιν μιᾶς πράξεως. Ἡ ἐκτέλεσις πράξεώς τινος δὲν προάγει αὐτὴ μόνῃ τὴν ἠθικότητα αὐτῆς. Εἶναι δυνατόν πράξις τις, διὰ τὴν ὁποῖαν ἐλήφθη ἀπόφασις ἔνεκα διαφόρων λόγων νὰ μὴ ἐξετελέσθῃ. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς εἶναι κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν ἐξ Ἰσοῦ ὑπεύθυνος διὰ τὴν πράξιν ταύτην, ὡς ἐὰν αὐτὴ εἶχεν ἐκτελεσθῆ.

Πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἠθικῶς ἀγαθῆς πράξεως παράγων ἀπαραίτητος εἶναι, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστιανός, ἵνα κατορθῶνῃ νὰ ζῆ ἠθικὸν βίον, ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, νὰ ἰσχυροποιῆ καὶ ἀσκῆ τὴν βούλησιν, ὥστε νὰ θέλῃ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ μισῆ διαρκῶς τὸ κακὸν καὶ νὰ ζητῆ τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος.

Ἡ δύναμις τῆς θείας χάριτος διὰ τὸν ἠθικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναγκαία. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σαφῶς ἐδίδαξεν, ὅτι χωρὶς Αὐτοῦ «*δυνάμεθα ποιεῖν οὐδέν*» (Ἰω. 15, 5). Τοῦτο ἀκριβῶς εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅταν ἐδίδαξε τὴν ὥραιαν καὶ ἐνθαρρυντικὴν διὰ τὸν χριστιανὸν ἀλήθειαν : «*Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ*» (Φιλ. 4, 13). Ἐνευ τῆς βοηθείας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς καὶ πραγματικὸς ἠθικὸς βίος.

Πᾶσα πράξις εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὴ ἢ κακὴ, διότι πᾶσα πράξις εἶναι ἐνέργεια πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκης τινός, τὴν ὁποῖαν δημιουργεῖ ἀτομικὴ ἢ κοινωνικὴ σχέσις. Ὡς τοιαύτῃ ὑπά-

γεται πᾶσα πράξις ὑπὸ τὸν ἠθικὸν νόμον καὶ ἐπομένως εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὴ ἢ κακὴ. Ἀκριβῶς ἐκ τοῦ βαθυτάτου συνδέσμου, ὅστις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου συνάγεται, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπαρξις **ἀδιαφόρων** ἠθικῶς πράξεων.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς οὐδεμία πράξις δύναται νὰ εἶναι ἠθικῶς ἀδιάφορος, κατ' ἀνάγκην δὲ εἶναι ἠθικῶς ἀγαθὴ ἢ κακὴ. Πᾶσα πράξις ὀφείλει κατ' ἠθικὴν ἀνάγκην νὰ συμφωνῇ ἢ νὰ μὴ συμφωνῇ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἐφ' ὅσον πᾶσα πράξις ἐξεταζομένη ἀπὸ οἰασδήποτε ἀπόψεως εἶναι καθῆκον, τὸ δὲ καθῆκον ἀφορᾷ εἰς πᾶσαν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἴτε ὅταν ἐσθίῃ, εἴτε ὅταν πίνῃ, εἴτε ὅταν ἄλλο τι πράττῃ «πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖν» (Α' Κορ. 10, 30).

Ἡ φαινομενικῶς ἀδιάφορος πράξις δὲν εἶναι καὶ πραγματικῶς ἀδιάφορος, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀδιαφορίας πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἐνεκα τούτου ἀποβαίνει ἠθικῶς κακὴ καὶ καταδικάζεται παρὰ τοῦ Θεοῦ, διότι «πᾶν ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστὶ» (Ῥωμ. 14, 23).

2. Η ΗΘΙΚΩΣ ΑΓΑΘΗ ΠΡΑΞΙΣ

Ἡ ἠθικῶς ἀγαθὴ πράξις εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον φυσικῶς ἠθικὴ πράξις. Ἡθικῶς ἀγαθὴ πράξις δύναται νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ παρὰ τοῦ ἀπίστου καὶ γενικῶς παντὸς ἀνθρώπου μὴ χριστιανοῦ. Ἡ πράξις αὕτη εἶναι τότε φυσικῶς ἀγαθὴ πράξις, διότι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὀφείλεται μόνον εἰς τὰς ἰκανότητας τοῦ ἀνθρώπου ὅχι δὲ καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τῆς θείας χάριτος.

Οἱ εἰδωλόλατραι, οἵτινες δὲν ἐπίστευον εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῆς θείας χάριτος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπραττον πράξεις, αἱ ὅποια εἶχον σπουδαιοτάτην ἠθικὴν ἀξίαν καὶ κατεδείκνυον γνησίαν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀπόκτησιν συνηθείας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν καὶ διὰ τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη τῆς ἀρχαιότητος. ὡς καὶ διὰ τοὺς σημερινοὺς ἀπολιτιστοὺς λαοὺς (Ῥωμ. 2, 14).

Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ προϋποθέτει ὡς ὄρον ἀπαραίτητον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἠθικῶς ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Θεοῦ, διότι εἰς τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν καὶ ζῶντας συμφῶνως πρὸς τὸ θέλημα Αὐτοῦ τὸ ἅγιον καὶ ἐνάρετον καὶ τέλειον «τὰ πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν» (Ρωμ. 8,28). Συγχρόνως ὁμοῦς θεωρεῖ ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὰς φυσικὰς ἰκανότητας τοῦ ἀνθρώπου.

Αὕτῃ ἄλλωστε ἡ ἰκανότης καὶ σταθερὰ ἕξις τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἀποκτᾶται, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἰκανότης, διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου ἀσκήσεως καὶ ἀγωγῆς. Εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην πρὸς ἀπόκτησιν παρὰ τοῦ χριστιανοῦ τῆς σταθερᾶς ἕξεως εἰς τὸ νὰ λογίζεται καὶ νὰ πράττῃ ὅσα εἶναι ἀληθῆ, ὅσα εἶναι σεμνά, ὅσα εἶναι δίκαια, ὅσα εἶναι ἀγνά προσκαλεῖται ὁ χριστιανὸς (Φιλ. 4,8). Ἡ προσπάθεια αὕτη χαρακτηρίζεται μάλιστα παρὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὡς ὁ καλὸς καὶ ὁ μοναδικὸς ἀγὼν τοῦ βίου (Β' Τιμ. 4, 7).

Τὸ μόνιμον ἐσωτερικὸν φρόνημα καὶ ἡ σταθερὰ στροφή καὶ ἐτοιμότης τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε οὗτος νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν ἐξ ἀγάπης καὶ μόνον πρὸς αὐτό, ἤτοι νὰ θέλῃ καὶ νὰ πράττῃ διαρκῶς μόνον ὅσα συμφωνοῦν πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τὴν ἀγάπην δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, εἶναι ἡ ἀρετὴ. Διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν τῆς ζωῆς.

Ὁ πραγματικῶς ἐνάρετος ἄνθρωπος δὲν παρακινεῖται εἰς τὰς πράξεις του ἐκ μόνων τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἐγωϊστικῶν ἐνστίκτων του, ἀλλ' ἀκολουθεῖ ὡς ὑψιστον ὁδηγὸν τὴν συνείδησίν του, ἔχει δὲ ὡς κύριον ἐλατήριον τῶν πράξεών του τὸν ἠθικὸν νόμον τῆς ἀγάπης. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ζῆ τὴν κατὰστασιν τῆς ἀρετῆς ἀनुψώνεται εἰς τὴν πνευματικὴν, ἠθικὴν, πραγματικὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ταύτην ὀφείλει νὰ ζῆ, ὡς λογικὸν καὶ ἠθικὸν ὄν. Εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ζῆ τὴν κατὰστασιν τῆς πραγματικῆς ἀρετῆς, ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῆς κακίας

είναι εύκολώτερος και ή χαρά δια την έκτέλεσιν του αγαθού πλουσιωτέρα.

Ή άρετή, ίνα είναι άληθής και πραγματική, πρέπει να έχη τας ακόλουθους ιδιότητες: 1) Να είναι **Καθολική**. Ό άληθώς ένάρετος άνθρωπος όφείλει να άσκη άκριβώς πάντα τά καθήκοντά του. Έάν, άλλα μόν έκτελῆ, άλλα δέ παραλείπη δέν έχει άληθινήν άρετήν. 2) Να είναι **Άμετάβλητος και Καρτερική**. Ό άληθώς ένάρετος άνθρωπος πρέπει να είναι πάντοτε τοιοϋτος, τόσον εις τας εύκόλους, όσον και εις τας δυσκόλους περιστάσεις της ζωῆς του. Ό άληθώς ένάρετος άνθρωπος έχει άποκτήσει την έξιν εις τό να θέλη και να πράττη τό αγαθόν. Όφείλει να πράττη τοϋτο εις πάσαν περίστασιν, και όταν άκόμη ή έκτέλεσις του αγαθού έχη δυσμενεΐς δι' αυτόν ύλικάς συνεπειάς. 3) Να είναι **Ένεργός**. Ή άρετή πρέπει να φανερώνηται δια τών αγαθών έργων. Ή άρετή τών λόγων ουδεμίαν έχει άξίαν, διότι πολλάκις και φαϋλοι άνθρωποι όμιλοϋν περί άρετης. Ή άληθινή άρετή μαρτυρεΐται εκ τών αγαθών έργων και μάλιστα εκείνων άτινα προέρχονται έξ αγαθής έσωτερικής διαθέσεως δια τό αγαθόν. 4) Να είναι **Καθαρά**. Ό άληθώς ένάρετος άνθρωπος πράττει τό αγαθόν έξ αγάπης προς αυτό. Τότε έχει γνησίαν άρετήν. Όταν ό άνθρωπος πράττη τό αγαθόν εκ φόβου, ή δι' ώφέλειαν, ή δόξαν, ή δια τόν έπαινον τών ανθρώπων, ή άλλην ιδιοτέλειαν δέν έχει γνησίαν και πραγματικήν άρετήν.

Ή άρετη είναι **ένιαία**. Έπειδή όμως αί σχέσεις του ανθρώπου είναι διάφοροι, κοινωνικαί και άτομικαί, και ή άρετή έκδηλώνεται κατά διάφορον τρόπον. Δια τοϋτο από της αρχαιότητος έχει έπικρατήσει ή συνήθεια να διακρίνηται ή άρετή εις πολλάς επί μέρους άρετάς.

Ή άρχαία φιλοσοφία από του Πυθαγόρου διέκρινε την άρετήν εις τέσσαρας θεμελιώδεις και κυρίας άρετάς την *φρόνησιν* ή *σοφίαν*, την *άνδρείαν* την *σωφροσύνην* και την *δικαιοσύνην*.

Ό Πλάτων εις την Πολιτείαν του θεωρεΐ τας τέσσαρας

ταύτας ἀρετάς, ὡς τὰς ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτους ἀρετάς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς καὶ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ὀργανισμὸς, ἔνθα ἀνήκουν πολλαὶ ἀνθρώπινοι ψυχαί. Διακρίνει τρεῖς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Ἡ *φρόνησις* εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, ἡ *ἀνδρεία* εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς καὶ ἡ *σωφροσύνη* εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ. Ἡ *δικαιοσύνη* εἶναι ἡ συγκεφαλαίωσις τῶν ἀρετῶν τούτου. Διὰ τοῦτο ὁ ἀσκῶν τὴν δικαιοσύνην καὶ εἰς τὴν ζωὴν του καὶ εἰς τὸν θάνατόν του εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος. (Γοργ. 83).

Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ χαρακτηρίζονται αἱ τέσσαρες αὐταὶ κύριαι ἀρεταὶ ἡ *σωφροσύνη*, ἡ *φρόνησις*, ἡ *δικαιοσύνη* καὶ ἡ *ἀνδρεία* ὡς «τὸ χρησιμώτερον ἐν βίῳ ἀνθρώποις» (Σοφ. Σολ. 8, 7). Ἡ Καινὴ Διαθήκη συμπεριλαμβάνει εἰς τρεῖς τὰς κυρίας ταύτας φυσικὰς ἀρετάς, ἐν ταῖς ὁποῖαις κινεῖται ὁ ἠθικὸς κοινωνικὸς βίος. Αὗται εἶναι ἡ *σωφροσύνη*, ἡ *δικαιοσύνη* καὶ ἡ *εὐσέβεια*.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐβεβαίωνεν, ὅτι ἡ σωτήριος χάρις τοῦ Θεοῦ ἐπεφάνη εἰς τὸν κόσμον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «*ἵνα ἡμεῖς ἀγρησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*» (Τιτ. 2, 12). Ἡ ἀρετὴ ἐκδηλώνεται εἰς τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς ἑαυτὸν ὡς *σωφροσύνη*, εἰς τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν πλησίον ὡς *δικαιοσύνη*, εἰς τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν ὡς *εὐσέβεια*.

Ἡ ἀρετὴ τοῦ Χριστιανοῦ ἔχει κυρίαν πηγὴν τὰς τρεῖς ὑπερφυσικὰς ἢ θεολογικὰς ἀρετάς, τὰς ὁποῖας προσέθεσεν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ εἰς τὰς τέσσαρας φυσικὰς ὀνομαζομένας ἀρετάς. Αἱ τρεῖς ὑπερφυσικαὶ ἀρεταὶ εἶναι ἡ *πίσις*, ἡ *ἐλπίς* καὶ ἡ *ἀγάπη*, αἵτινες ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὰ καθήκοντα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ θεμελιώνουσι τὸν θρησκευτικὸν βίον.

Αὗται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς φυσικὰς ἀρετάς εἶναι δυναταὶ μόνον ὡς ὑπερφυσικαὶ ἀρεταί, διότι ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ φανερωθεῖσαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀλήθειαν καὶ ἐνεργοῦνται διὰ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῆς βοηθείας τῆς θείας χάριτος. Συγκεφαλαίωσις τῶν τριῶν

ὑπερφυσικῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἀγάπη. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διδάσκει: «*Nun̄i δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη*». (Α΄ Κορ. 13, 13).

Διὰ τῶν ὑπερφυσικῶν ἀρετῶν παρέχεται καὶ εἰς τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ὑψιστον καὶ βαθύ ἐλατήριον, οὕτω δὲ ἀποκτοῦν αὐταὶ τελικὸν σκοπὸν, ὅστις εἶναι κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν ἡ ἀγάπη.

Ἡ ἀρετὴ, ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ, λαμβάνει διὰ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς συγκεκριμένον περιεχόμενον. Οὕτως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διὰ τοῦ στόματος ἑνὸς ἐκ τῶν φωτεινοτέρων διδασκάλων τῆς, τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, προτρέπει τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἐνδύωνται, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν. Συνιστᾷ ὅπως ἀνέχωνται ἀλλήλων καὶ χαρίζωνται πρὸς ἀλλήλους, ἐὰν ἔχουν μομφὰς ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου, ὡς ὁ Χριστὸς ἔπραξε τὸ ἴδιον διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἰδιαιτέρως ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν πάντων εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅπως σπουδαιότερον ἀπόκτημα θεωρεῖται παρ' αὐτῶν ἡ ἀγάπη «*ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τελειότητος*» (Κολ. 3, 12—14).

Τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγάπης ἐχαρακτήρισεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς τὸ ὑπατον σύνθημα τῆς ζωῆς τοῦ χριστιανοῦ, συνεταύτισε μάλιστα ταύτην πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ἡ ὁδὸς τῆς ἀγάπης ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ζωὴν. Τὸ μῖσος, γέννημα τοῦ ἐγωΐσμοῦ, ὁδηγεῖ πρὸς τὴν καταστροφὴν. Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ ἀρετὴ.

Τέλειον πρότυπον ἀρετῆς εἶναι αὐτὸς ὁ πλήρης ἀγάπης καὶ ἐλέους βίος τοῦ ἀναμαρτήτου Ἰησοῦ «*ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*» (Α΄ Πέτρ. 2, 22). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐθυσίασε καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν Του ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς «*ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθῶμεν τοῖς ἴχνουσιν αὐτοῦ*» (Α΄ Πέτρ. 2, 21).

3. Η ΗΘΙΚΩΣ ΚΑΚΗ ΠΡΑΞΙΣ

Ἡθικῶς κακὴ πράξις εἶναι πᾶσα πράξις, ἥτις δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἠθικὸν Νόμον. Ἡ ἠθικῶς κακὴ πράξις λέγεται

ἀμαρτία. Ἡ ἀμαρτία εἶναι ἐλευθέρα καταπάτησις καὶ παράβασις τοῦ ἠθικοῦ Νόμου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καταχρωμένου τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐλευθερίας. Ἡ διάπραξις αὐτῆς προέρχεται ἐκ τῆς σταθερᾶς γνώμης καὶ τῆς ἀκάμπτου στροφῆς καὶ ροπῆς τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ νὰ πράττῃ τὸ κακόν. Ἡ κατάστασις αὕτη, ἐν τῇ ὁποίᾳ διατελῶν ὁ ἄνθρωπος ρέπει πρὸς τὸ κακόν καὶ ἀποφεύγει τὸ ἀγαθόν, λέγεται κακία καὶ εἶναι ἀντίθετος τῆς καταστάσεως τῆς ἀρετῆς.

Ὁ ἐμμένων ἐν τῇ καταστάσει τῆς κακίας ἄνθρωπος εἶναι ὑποδεδουλωμένος εἰς τὰς κατωτέρας ἐπιθυμίας του καὶ εἰς τὸν ἐγωϊσμόν του. Ἀδιαφορεῖ ἐντελῶς πρὸς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Κωφεύει πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὸ καθῆκον. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ζῶν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ, κινεῖται μόνον ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ζῆ μόνον τὴν κατωτέραν σωματικὴν ζωὴν καὶ ἀγνοεῖ τὴν ἀνωτέραν πνευματικὴν ζωὴν, ἥτις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον *ἄνθρωπον*.

Δὲν εἶναι δὲ μόνον ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἥτις διδάσκει τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ γενικῶς ἐν τῷ κόσμῳ διότι τὴν ἀμαρτίαν παρεδέχθη καὶ ὁ ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ κόσμος. Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἀντιγόῃ λέγει «Ἀνθρώποισι γὰρ τοῖς πᾶσι κοινόν ἔστι τοῦξαμαρτάνειν» (Στιχ. 1023 - 24). Ὁ Θουκυδίδης παραδέχεται, ὅτι «πεφύκασιν ἅπαντες καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀμαρτάνειν» (Θουκ. Γ. 45, 3). Ὁ Ὀράτιος εἰς τὰς Σατύρας του λέγει, ὅτι «vitiis nemo sine nascitur» ἤτοι «οὐδεὶς γεννᾶται ἀναμάρτητος». (Σατ. Α. 3, 68). Ὁ Σενέκας διδάσκει, ὅτι «εἴμεθα ὄλοι κακοί· ὅτι, ἕκαστος ἡμῶν κατακρίνει ἐν τῷ ἄλλῳ, τοῦτο εὕρισκει ἐντὸς τοῦ ἰδίου του στήθους» (De provid, Δ', 6).

Ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτάνει ἐλευθέρως. Ἡ βούλησις κατὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς κακῆς πράξεως ἔχει πρὸ αὐτῆς καὶ τὴν ἀντίθετον ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἡ τοῦλάχιστον τὴν δυνατότητα, ὅπως μὴ ἐκτελέσῃ τὴν κακὴν πρᾶξιν. Διὰ τοῦτο ἡ παράβασις συνίσταται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν προτίμησιν,

ἥτις δίδεται εἰς τὸ κακὸν καὶ εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ προτίμησις αὕτη ἔχει τὴν ρίζαν τῆς εἰς τὴν φιλαυτίαν τοῦ ἀνθρώπου, φανερώνει δὲ περιφρόνησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεῖον Νόμον καὶ ἀνυπακοὴν εἰς τὸ θεῖον θέλημα, ἔφ' ὅσον θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι μόνον τὸ ἀγαθόν. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὡς ζυγὸν τὴν ἀνάγκην, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὑποχρεοῦται νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν.

Ἐξ ἐγωϊστικῆς κληρονομικῆς προδιαθέσεως, ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος ρέπει οὗτος πρὸς τὸ κακόν, ἐπειδὴ νομίζει, ὅτι τότε γίνεται ἐλεύθερος. Πραγματικῶς ὅμως ὁ ἄνθρωπος ζῶν τὴν κατάστασιν τῆς ἁμαρτίας εἶναι δοῦλος αὐτῆς. Ἡ Ἁγία Γραφή σαφῶς διδάσκει εἰς ἡμᾶς, ὅτι *«πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δοῦλος ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας»* (Ἰω. Β. 34).

Εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς περὶ τῆς ἁμαρτίας εὐρίσκονται ὠρισμένοι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι. Κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας ἡ ἁμαρτία ἢ εἶναι ἔν ἀναγκαῖον μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον κατατυραννεῖ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἢ εἶναι ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συγχωρῆται. Κατ' ἄλλους πάλιν ἡ ἁμαρτία εἶναι τὸ ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα διαφόρων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν παραγόντων, οἵτινες ρυθμίζουν τὰς σκέψεις, πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ παραδοχὴ τῶν ἀντιλήψεων τούτων ἀποκλείει τὴν εὐθύνην τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἁμαρτίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει πάντοτε τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ στενάζει ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἐνοχῆς καὶ ὅταν ἀκόμη ἄθωώνηται παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι ἡ παράβασις δύναται νὰ παρέχῃ ἀφορμὴν εἰς εὐγενεῖς φύσεις πρὸς ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ ἁμαρτωλοῦ βίου. Ὡς τοιαῦτα παραδείγματα ἔχομεν τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, τὸν Ἅγιον Αὐγουστίνον καὶ ἄλλους ἄνδρας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οἵτινες μετὰ τὴν μακρὰν ἐκτός τοῦ χριστιανισμοῦ ζωὴν αὐτῶν ἔγιναν οἱ θερμότεροι ὅπα-

δοὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, πρότερον διώκτης τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπέβη μετὰ ταῦτα μέγας καὶ ἐνθουσιώδης κήρυξ τῶν σωτηρίων χριστιανικῶν ἰδεῶν. Ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος ζῶν βίον ἀμαρτωλὸν ἐγένετο κατόπιν πρότυπον χριστιανικοῦ βίου.

Ἡ ἀμαρτία ὅμως διὰ τούτου δὲν δικαιολογεῖται. Αὕτη ὑπάρχει, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος, ὅτι αἱ ὀδυνηραὶ συνέπειαι τῆς γίνονται πολλάκις αἰτία στροφῆς τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκτὸς ὅμως τούτου δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν οἱ πλεῖστοι ἄνθρωποι, οἵτινες θὰ ἀκολουθήσουν τὴν ὁδὸν τῆς ἀμαρτίας, θὰ πορευθοῦν καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀπομακρύνσεως ἐξ αὐτῆς, ἐφ' ὅσον μάλιστα συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω θεωρίας, αἱ παραβάσεις ὡς ἀδυναμία ἢ ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ὄρων ἀνεξαρτήτων ἐκ τῆς βουλήσεώς των, πρέπει νὰ συγχωρῶνται.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπιθυμεῖ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, νὰ ἀποφεύγῃ δὲ τὴν ἀμαρτίαν. Ἀτυχῶς αἰσθάνεται πάντοτε τὴν δύναμιν τῆς ἀμαρτίας, ἣτις ἀποτρέπει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐθεώρει ταλαίπωρον τὸν ἑαυτὸν του, διότι, ἐνῶ ἤθελε νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ἔπραττε τὸ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἤθελε. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἐντὸς ἡμῶν ὑπάρχει ἡ ροπὴ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, ὑπάρχει ὁ νόμος τῆς σαρκός, ὅστις ἀντιστρατεύεται εἰς τὸν νόμον τοῦ νοῦ (Ρωμ. 7, 19—26).

Τοιουτοτρόπως ἡ μὲν ἐκτέλεσις τῆς ἀρετῆς καθίσταται δύσκολος, ἡ δὲ διάπραξις τῆς ἀμαρτίας εἶναι εὐχερής. Πραγματικῆ ἀληθῶς πάλῃ συμβαίνει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ πράττῃ διαρκῶς τὸ ἀγαθόν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν, διότι διὰ τὸ ἀγαθόν εἶναι μὲν πρόθυμον τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἡ σὰρξ εἶναι ἀσθενής (Ματθ. 26, 41).

Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀγωνίζεται καὶ νὰ ὑπερνεύσῃ διὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἁγία Γραφή συνιστᾷ νὰ ἐγκυμνάζωμεν τὴν βούλησιν ἡμῶν, ὥστε αὕτη ὄχι μόνον νὰ ρέπῃ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ νικᾶται ὑπὸ τοῦ κακοῦ (Ρωμ. 12, 21).

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ὅταν εὐσυνειδήτως διεξάγεται, ὁ

άνθρωπος έχει βοηθόν τὴν δύναμιν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, "Ὅστις εἶναι Πιστὸς καὶ Ἀληθινὸς καὶ δὲν ἐγκαταλείπει τὸν ἄνθρωπον νὰ πειράζεται ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ὑπὲρ τὰς δυνάμεις τοῦ (Α΄ Κορ. 10, 13). Σαφῶς ἡ Ἀγία Γραφή διδάσκει εἰς ἡμᾶς, ὅτι «*τῷ φοβουμένῳ Κύριον οὐκ ἀπαντήσῃ κακόν*», διότι ὁ Θεὸς τὸν ἀγωνιζόμενον κατὰ τοῦ κακοῦ ἐλευθερώνει ἐκ τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεώς του (Σειρ. 33, 1).

Ἡ ἁμαρτία εἶναι, ὡς εἴπομεν, καὶ περιφρόνησις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ὅμως, ὡς κατηγορηματικῶς ὁμιλεῖ ἡ Ἀγία Γραφή, «*οὐ μνηστειζέται*» (Γαλ. 6, 7). Ἡ ἠθικὴ τάξις ἐν τῷ κόσμῳ δὲν θίγεται διὰ τῆς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἠθικὴ τάξις παρὰ τὴν παράβασιν τοῦ Θείου Νόμου συγκρατεῖται διὰ τῆς τιμωρίας, ἥτις εἶναι ἡ τελευταία συνέπεια τῆς ἁμαρτίας.

Ἡ τιμωρία τῆς ἁμαρτίας συνίσταται ἠθικῶς κατὰ πρῶτον μὲν λόγον εἰς τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεως, συγχρόνως ὅμως καὶ εἰς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια παρακολουθοῦν τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ Αἰσχύλος παρεδέχετο, ὅτι «*τὸ δυσσεβὲς ἔργον μετὰ μὲν πλείονα τίκει, σφετέρῃ δ' εἰκότα γένηται*» (Ἀγαμεμν. 759). Ἡ Ἀγία Γραφή λίαν χαρακτηριστικῶς διδάσκει, ὅτι «*δι' ὧν τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων κολάζεται*» (Σοφ. Σολ. 11, 17).

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καταδεικνύουσα πόσον φοβερὰι δύνανται νὰ εἶναι αἱ συνέπειαι τῆς ἁμαρτίας διὰ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τοῦ διαπράττοντος αὐτὴν, τονίζει κατηγορηματικῶς διὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὅτι «*τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ θάνατος*» (Ρωμ. 6, 23).

Ἡ θεία τιμωρία δὲν εἶναι μόνον ἀνταπόδοσις τοῦ γενομένου κακοῦ, διότι ἔχει συγχρόνως καὶ ἐπανορθωτικὸν σκοπὸν, ἐπιδιώκουσα τὴν βελτίωσιν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι ὁ Θεὸς ὄχι μόνον δὲν ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ζητεῖ διὰ διαφόρων μέσων νὰ ἐπιστρέψῃ τὸν ἀσεβῆ ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν εὐσεβῆ ζωὴν, ἥτις εἶναι ζωὴ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς πραγματικῆς χαρᾶς (Ἰεζ. 33, 11).

Ἡ ἀνθρωπίνη τιμωρία ἔχουσα ὡσαύτως ἐπανορθωτικὸν κυρίως σκοπὸν, πρέπει κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν νὰ ἐπιδιώκῃ κυρίως τὴν βελτίωσιν καὶ διόρθωσιν τοῦ παραβάτου τῶν νόμων, τοῦ διαταράσσοντος τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν. Ὁ ἀνταποδοτικὸς χαρακτήρ τῆς τιμωρίας πρέπει νὰ ἀκολουθῆ τὸν ἐπανορθωτικὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἄλλως τε ἡ ἀμοιβὴ ἢ ἡ τιμωρία ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ πράξει, διότι ὡς μαρτυρεῖ ἡ πείρα τῆς ζωῆς, ὁ μὲν ἐνάρετος ἄνθρωπος εἶναι ὁ πραγματικῶς καὶ μονίμως εὐτυχής, ἐνῶ ὁ κακὸς παρακολουθεῖται τελικῶς ὑπὸ τῆς δυστυχίας καὶ ὅταν ἀκόμη προσωρινῶς καὶ φαινομενικῶς θεωρῆται, ὅτι εὐημερεῖ. Ὁ Πλάτων εἰς τὸν Γοργίαν τοῦ ἐπιγραμματικῶς λέγει: «*Ὁ ἀγαθὸς καὶ εὖ πράττων εἶναι μακάριος καὶ εὐδαίμων, ὁ πονηρὸς καὶ κακῶς πράττων ἄθλιος*» (Γοργ. 507).

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

1. ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΗΜΩΝ ΠΙΣΤΙΣ ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΕΛΠΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν ἀπορρέουν ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ὑπάρχει ὑπερκόσμιον, παντοδύναμον, πάνσοφον καὶ πανάγαθον ὄν, ἐκ τοῦ ὁποίου εἴμεθα ἀπολύτως ἐξηρημένοι, καὶ τὸ ὅποῖον κυβερνᾷ καὶ κατευθύνει καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον ἐν γένει συμφώνως πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ σκοπούς.

Ἀνέκαθεν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐζήτησε νὰ ἐνισχύσῃ τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ συναίσθημα, τὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, διὰ αἰωνίου κύρους ἀποδείξεων, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται συστηματικῶς εἰς τὸ μάθημα τῆς κατηχήσεως. Ἐνταῦθα τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι διὰ τῆς εἰς Θεὸν πίστεως καὶ τῆς μετ' αὐτῆς ἀναποσπάστως συνδεδεμένης πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, προσλαμβάνει ὁ βίος ἡμῶν ἔννοιαν καὶ σκοπὸν, ὁρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Χάρνακ, ὅτι μόνον διὰ σοφισμάτων δύναται τις ν' ἀποπειραθῆ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ γεγονὸς τοῦτο. Εἷς βίος ἐπισφραγιζόμενος διὰ τοῦ θανάτου εἶναι ἄσκοπος καὶ ἄνευ ἐννοίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἔχων θρησκευτικὰς πεποιθήσεις πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι οὐδεμία ἀντίθεσις ὑπάρχει μεταξὺ θρησκείας καὶ ἐπιστήμης καὶ ὅτι ἢ εἰς τὸν Θεὸν πίστις καὶ ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐξηκριβωμένην ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ἀντί-

κειται. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ βιολόγου Χαϊκελ νὰ στιγματίσῃ ὡς δεισιδαιμονίαν τὴν εἰς Θεὸν πίστιν καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα ὡς ἀπορρέοντα ἐκ τῆς συνεχοῦς μεταβολῆς καὶ ἐξελίξεως τῆς ὕλης, ἐχαρακτηρίσθη πρὸ πολλοῦ καὶ γενικῶς ὡς ἀποτυχοῦσα. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίστις, ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῶν θρησκευτικῶν ἡμῶν καθηκόντων, πρέπει νὰ εἶναι λογική. Ὅφειλομεν δηλαδὴ νὰ μὴ ἀναμιγνύμεν μετ' αὐτῆς δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις καὶ νὰ ζητῶμεν νὰ προχωρῶμεν πάντοτε εἰς διαυγεστέρας καὶ πνευματικωτέρας ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸν Θεὸν πιστεύομεν ὡς προσωπικὸν ὄν, ἔχον συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ διάφορον τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος εἶναι δημιουργημα αὐτοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τῆς πίστεως ἡμῶν πᾶσαν ἀνθρωπομορφικὴν παράστασιν, οὐδὲ νὰ φανταζόμεθα τὸν Θεὸν ὡς πρόσωπον μὲ τὴν περιωρισμένην ἀντίληψιν, τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς ἔχομεν περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης. Τὴν πίστιν ἡμῶν προσβαλλομένην ὀφείλομεν νὰ ὑπερασπίζωμεν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς, πρέπει ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ μὴ διαπνέῃ ἡμᾶς μίσος καὶ περιφρόνησις κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ὡς εἶπεν ὁ ἀπολογητὴς Τερτυλλιανός, *naturaliter christiana* (φύσει χριστιανικὴ καὶ θρησκευτικὴ). Εἰς πολλοὺς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εὐρίσκεται ἐν ληθαργικῇ καταστάσει ἢ ἐκδηλοῦται ὑπὸ ἄλλην μορφήν. Πρέπει ὅμως νὰ ἐμπνεώμεθα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ σημάνη ἡ ὥρα, κατὰ τὴν ὁποῖαν καὶ οἱ μὴ πιστεύοντες θὰ αἰσθανθοῦν εἰς τὴν καρδίαν τῶν τὸν Θεὸν καὶ τότε πλέον θὰ δυνηθοῦν καὶ νὰ νοήσουν αὐτόν.

Ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως ἀπορρέει καὶ τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτόν. Ἡ ἀγάπη αὕτη ἐκδηλοῦται ὡς σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεόν, διότι εἶναι τὸ τελειότατον τῶν ὄντων, ὡς κλίσις τῆς καρδίας ἡμῶν πρὸς αὐτόν ἕνεκα τῆς ἀπείρου αὐτοῦ ἀγαθότητος, ὡς εὐγνωμοσύνη διὰ τὰς εὐεργεσίας, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς ἡμᾶς, ὡς ἀπόφασις ἡμῶν νὰ ἐκτελῶμεν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἥτοι τὸ ἀγαθόν, καὶ ὡς ἐκουσία ἡμῶν ὑποταγὴ εἰς τὰ θελήματα καὶ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἐκ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ἀπορρέει καὶ τὸ καθῆκον τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος, τὸ ὁποῖον ἔγκειται εἰς τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς

παντοδύναμον καὶ πανάγαθον ὃν ὄχι μόνον ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ μεριμνᾷ καὶ φροντίζει καὶ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει καὶ περὶ ἡμῶν ἰδιαιτέρως. Ἡ θρησκεία οὕτως δὲν εἶναι τι πληροῦν τὸν ἄνθρωπον δεισιδαίμονος φόβου, ὅπως διατείνονται οἱ πολέμιοι αὐτῆς, ἀλλὰ ἡ δύναμις ἡ στηρίζουσα καὶ προάγουσα τὴν ζωὴν. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος αἰσθάνεται ὡς παραστάτην καὶ βοηθὸν αὐτοῦ εἰς τὰς προσπαθείας του τὸν πανάγαθον Θεὸν καὶ ἐμπνέεται ἀπὸ πεποίθησιν περὶ τῆς τελικῆς κατισχύσεως καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ὅποῖον εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἁμαρτωλὸς εἰς τὸν πανεύσπλαχρον Θεὸν διαβλέπει τὴν δύναμιν τὴν ἰκανὴν ν' ἀνασύρῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν λύτρωσιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ἡ πίστις ἐν γένει ὅτι τὸν κόσμον δὲν διέπει τυφλὴ καὶ ἀλόγιστος βία, ἀλλὰ ἀγαθοποιὸς δυνάμεις, μόνον εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα δύναται νὰ ἔχῃ διὰ τὴν ζωὴν. Πίστις, ἀγάπη καὶ ἐλπίς ἀποτελοῦν τὴν εὐσέβειαν, τὸ σπουδαιότατον ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν καθῆκον.

2. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται ἄλλως παρὰ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐξωτερικῶς τὰ συνέχοντα αὐτὸν συναισθήματα, διὰ τοῦτο ἐκδηλοῖ ἐξωτερικῶς καὶ ἰδίως διὰ λόγων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ. Ἡ διὰ λόγων ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας ἡμῶν καλεῖται προσευχὴ ἢ λατρεία. Ἡ προσευχὴ κατὰ ταῦτα εἶναι ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ, δικαίως δ' ἀπεκλήθη ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων κλίμαξ, μετάγουσα τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ προσευχὴ ἔχει τότε μόνον ἀξίαν, ὅταν εἶναι ἀναγκαία καὶ αὐθόρμητος ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας ἡμῶν. Ὁ χρόνος ὁ ἀφιερωμένος εἰς ταύτην εἶναι τότε ἱερὰ στιγμή εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ἀλλως γινομένη αὕτη μηχανικῶς καὶ τυπικῶς, ἢ κατ' ἐπιβολὴν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει. Δὲν προσευχόμεθα δὲ οὔτε διότι ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκην τῶν ἐκδηλώσεων τούτων—διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἀνευδεής—οὔτε διότι πρόκειται τὸ πρῶτον παρ' ἡμῶν νὰ μάθῃ τίνων πραγμάτων ἔχο-

μεν ανάγκην, « οἶδε γὰρ ὁ πατήρ ὑμῶν, ὃν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμεῖς αἰτῆσαι αὐτόν ». (Ματθ. ΣΤ' 8). Ὁ εὐσεβῆς ἐξαρτῶν τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποδίδων πάντα εἰς αὐτὸν φέρεται πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ζητεῖ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὅταν διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος ἀνάγκης τινὸς ἢ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτὸν δι' ὃ, τι ἔχει ἢ ἀπέκτησεν ἀγαθόν. Κατὰ ταῦτα δύναται μὲν νὰ προσεύχεται τις τυπικῶς καὶ μηχανικῶς ἢ πρὸς ἐπίδειξιν ἢ κατ' ἐπιβολήν, χωρὶς νὰ ἔχη θρησκευτικὰς πεποιθήσεις· ἄνθρωπος ὅμως μηδέποτε προσευχόμενος εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐμφορεῖται ὑπὸ ἐσωτερικῆς εὐσεβείας. Εἶναι δ' εὐεργετικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προσευχῆς, διότι, μ' ὄλον ὅτι εἶναι αὕτη ἐκδήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, ἐπιδρᾷ ὅμως ἐπ' αὐτῆς καὶ καθιστᾷ ταύτην θερμότεραν. Τρία εἶδη προσευχῆς ὑπάρχουν : ἡ δέησις, δι' ἧς ζητοῦμεν τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ εὐχαριστία, δι' ἧς εὐχαριστοῦμεν αὐτὸν δι' ὃ, τι ἔχομεν ἀγαθόν καὶ ἡ δοξολογία, δι' ἧς ἀνυμνοῦμεν αὐτὸν διὰ τὸ ἄπειρον αὐτοῦ μεγαλεῖον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χρόνον τῆς προσευχῆς, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς : Ἐφ' ὅσον ὁ βίος ἡμῶν εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐφ' ὅσον διαρκῆς εἶναι ἡ προσπάθεια ἡμῶν νὰ ἐκτελῶμεν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὅλος ὁ βίος ἡμῶν εἶναι μία διαρκῆς προσευχή. Ἀνέκαθεν ὅμως ἐθεωρήθησαν ὡς ἰδιαιτεραὶ στιγμαὶ τῆς προσευχῆς ἡ πρῶα καὶ ἡ ἑσπέρα καὶ ὁ χρόνος πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ μετ' αὐτό. Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι ἀρίστη ὡς καθαγιαζούσα τὰς στιγμὰς ταύτας τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ δίδουσα εἰς τὸν βίον ἡμῶν θρησκευτικὴν μορφήν. Τὸ περιεχόμενον τῆς προσευχῆς ἡμῶν πρέπει νὰ εἶναι πνευματικόν. Δυνάμεθα δηλαδὴ ὡς ἄνθρωποι νὰ ζητῶμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν θεραπείαν τῶν ἀπαραιτήτων ἡμῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν (« τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον »), κυρίως ὅμως πρέπει νὰ παρακαλῶμεν αὐτὸν διὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ μάλιστα τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (« ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου »), τὴν ἠθικὴν δηλαδὴ τελείωσιν ἡμῶν καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐκτὸς τῆς κατ' ἰδίαν προσευχῆς ὑπάρχει καὶ ἡ κοινή, δι' ἣν ἔχουν ὀρισθῆ ὠρισμένοι τόποι, οἱ ναοὶ καὶ ὠρισμένοι χρόνοι,

ή Κυριακή καί αἱ λοιπαί ἑορταί. Ἡ συμμετοχή εἰς τήν κοινήν προσευχήν ἢ λατρείαν εἶναι καθήκον ἡμῶν καί ἀποβαίνει ἐπωφελεστάτη διὰ πολλοῦς λόγους. Ἡ διακόσμησις τῶν ναῶν, εἰς τοὺς ὁποίους γίνεται ἡ κοινή προσευχή, διεγείρει εἰς ἡμᾶς εὐσεβῆ συναισθήματα. Τὸ θέαμα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων προσευχομένων ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας ἡμῶν καί εἰς τὸν ναὸν ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι ἀδελφικὴ σχέσις συνδέει ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἐπειτα εἰς τὸν ναὸν τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνούμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐκεῖ δ' ὡσαύτως ἀκούομεν περικοπὰς ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, τὸ κήρυγμα, ἅτινα πάντοτε διαθερμαίνουν τὴν εὐσέβειαν ἡμῶν. Ὅ,τι ἐλέχθη περὶ τῆς κατ' ἰδίαν προσευχῆς ἰσχύει καί περὶ τῆς κοινῆς. Ἡ συμμετοχή δηλαδὴ εἰς αὐτὴν ἔχει ἀξίαν καί ἀποβαίνει ἐπωφελής, ὅταν γίνεται αὐθόρμητος, οὐχὶ δὲ κατ' ἐπιβολήν. Εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῆς εὐσεβείας ἡμῶν συντελεῖ καί ἡ κατὰ τὰς Κυριακάς καί τὰς ἑορτὰς μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἢ ἀκρόασις θρησκευτικῶν διαλέξεων καί ἡ ἀνύψωσις ἐν γένει τοῦ νοῦ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν.

3. ΚΑΤΑΡΑΙ ΚΑΙ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ. ΟΡΚΟΙ

Ἐκ τῶν καθηκόντων ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι καί ἡ εὐλαβῆς χρῆσις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Δι' ἄνθρωπον ἔχοντα θρησκευτικὰς πεποιθήσεις εἶναι ἀκατανόητον πῶς δύναται νὰ βλασφημήσῃ καί νὰ ὑβρίσῃ ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' αὐτὸν ἱερόν. Ἀλλὰ καί δι' ἄνθρωπον μὴ ἔχοντα θρησκευτικὰς πεποιθήσεις εἶναι ἐξ ἴσου ἀκατανόητον πῶς θὰ ὑβρίσῃ τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' αὐτὸν ἀνύπαρκτον. Ἐλέγχει δ' ἄλλως τε καί στοιχειώδη ἔλλειψιν τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ πρὸς τὰς πεποιθήσεις τῶν ἄλλων νὰ ὀμιλῇ τις περιφρονητικῶς καί χλευαστικῶς ἢ καί νὰ ὑβρίσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι διὰ τοὺς ἄλλους ἀντικείμενον ἄκρου σεβασμοῦ. Ὡσαύτως μαρτυρεῖ ταπεινὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ Θεοῦ ν' ἀναμινγνύῃ τις αὐτὸν εἰς τὰ πάθη του καί νὰ καταρᾶται δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Μετ' εὐλαβείας πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα τὸ ὄνομα τοῦ

Θεοῦ εἰς τὸν ὄρκον. Ὁρκος λέγεται ἢ ἐπικλήσις τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀνταποδότου ἢ περὶ τοῦ ὅτι λέγομεν τὴν ἀλήθειαν ἢ περὶ τοῦ ὅτι θὰ ἐκτελέσωμέν τι. Κατὰ ταῦτα ὑπάρχουν δύο ὄρκοι: ὁ ὄρκος ὁμολογίας τῆς ἀληθείας καὶ ὁ ὄρκος ὑποσχέσεως. Ὁ παραβαίνων τὸν ὄρκον τῆς ἀληθείας λέγεται ψευδορκος καὶ ἡ πράξις αὐτοῦ ψευδορκία, ὁ δὲ τὸν ὄρκον τῆς ὑποσχέσεως ἐπιορκος καὶ ἡ πράξις αὐτοῦ ἐπιορκία. Ἡ ψευδορκία καὶ ἡ ἐπιορκία ἐλέγχουν οὐ μόνον ἀνευλάβειαν ἀλλὰ καὶ ἠθικὴν κατάπτωσιν. Ἐπίμαχον εἶναι τὸ ζήτημα ἂν κατ' ἀρχὴν ἐπιτρέπεται ὁ ὄρκος. Βεβαίως ἡ ἠθικὴ τελειότης ἀπαιτεῖ, ἵνα ὁ ἀπλοῦς λόγος ἡμῶν «τὸ ναι ἢ οὐ» ἰσοδυναμῇ πρὸς ὄρκον. Ὅσακις ὁμως δὲν δυνάμεθα νὰ κατασιγάσωμεν κατ' ἄλλον τρόπον τὰς ἀμφιβολίας τῶν ἄλλων, δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὸν παρ' αὐτῶν ἀπαιτούμενον ὄρκον, π. χ. δυνάμεθα προκαλούμενοι νὰ διαβεβαιώσωμεν ἐνόρκως μητέρα μὴ πειθομένην εἰς τοὺς λόγους μας ὅτι ὁ εἰς τὸν πόλεμον εὑρισκόμενος υἱὸς τῆς εἶναι ὑγιής. Ἡμεῖς ὁμως οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀπαιτῶμεν αὐτὸν παρὰ τῶν ἄλλων. Ὡσαύτως εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωμεν τὸν παρὰ τῆς πολιτείας ἀπαιτούμενον ὄρκον εἰς τὰ δικαστήρια ἢ ὅταν ἀναλαμβάνωμεν δημοσίαν λειτουργίαν. Ὅτι δὲ δίδοντες τὸν ὄρκον πρέπει νὰ εὐλαβῶμεθα αὐτόν, εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟΝ ΜΑΣ

4. ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Τὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καθήκοντα ἔχουν μεγίστην σπουδαιότητα. Ἄνθρωπος μὴ ἐκπληρῶν τὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καθήκοντα, μὴ σεβόμενος ἑαυτὸν ὡς πνευματικὸν ὄν καὶ δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἔχον ὑψηλὸν προορισμόν, δὲν δύναται οὔτε τὰ πρὸς τὸν Θεόν, οὔτε τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσῃ. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐκπληροῖ τις τινὰ τούτων, οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει ἢ ἐκπλήρωσις αὕτη, ὅταν παραμελῇ τὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καθήκοντα. Διὰ τοῦτο πρέπει πάντοτε νὰ θεωρῶνται τὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καθήκοντα ὡς ἀποτελοῦντα τὴν βάσιν τῆς ἠθικότητος. Τὰ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καθήκοντα εἶναι : α) καθήκοντα πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐν γένει, β) πρὸς τὸ σῶμα ἡμῶν, γ) πρὸς τὸ πνεῦμα ἡμῶν, δ) πρὸς τὴν τιμὴν καὶ ε) πρὸς τὴν περιουσίαν ἡμῶν. Ἐξετάζοντες τὰ πρὸς τὴν περιουσίαν καθήκοντα θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ ἐργασίας καὶ ἐπαγγέλματος, διὰ τῶν ὁποίων ποριζόμεθα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπαιτούμενα καὶ προσφέρομεν ὠρισμένην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν κοινωνίαν εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὄσων λαμβάνομεν παρ' αὐτῆς. Ὡσαύτως θὰ γίνῃ λόγος καὶ περὶ τῆς ἰδιοκτησίας ὡς καὶ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς καὶ τῆς περιουσίας ἡμῶν ἐν γένει καὶ περὶ τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Εἰς τὴν περιοχὴν τέλος τῶν πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας καθηκόντων ἀνήκει καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος περὶ τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῶν τέρψεων, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας.

5. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΗΜΩΝ Ἡ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ. ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

Ἡ ζωὴ εἶναι ἀγαθὸν πολυτιμότερον καὶ ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη ὡς πηγὴ εὐτυχίας διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ

καί ἀπό ἠθικῆς ὡς ἀποτελοῦσα τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐνεργείας πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν καὶ ἡμῶν τῶν ἰδίων καὶ τῆς κοινωνίας ἐν γένει. Ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη εἶναι δῶρον παραχωρηθὲν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῆς θείας ἀγαθότητος. Ἐχομεν λοιπὸν καθῆκον ν' ἀποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάβῃ αὐτὴν καὶ νὰ μὴ ἐκθέτωμεν ταύτην εἰς κινδύνους εἴτε ἐξ ἀλογίστου τόλμης ἢ ἐκ φιλοχρηματίας ἢ ἐξ ἀπερισκεψίας. Τουναντίον ὀφείλομεν νὰ μεταχειριζώμεθα πᾶν νόμιμον μέσον πρὸς διατήρησιν αὐτῆς. Ἐὰν οὖν λοιπὸν ἀπαγορεύεται οἰαδήποτε παραμέλησις ἢ διακινδύνεσις τῆς ζωῆς, εἶναι ἐπόμενον ὅτι ἀπαγορεύεται πρὸ παντὸς ἡ αὐτοκτονία ἢ αὐτοχειρία.

Τὴν αὐτοκτονίαν ἡ μὲν θρησκεία τὴν χαρακτηρίζει, καὶ δικαίως, ὡς δεικνύουσαν ἀσέβειαν καὶ ἀχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀσέβειαν μὲν, διότι ἐνῶ ὁ Θεὸς ἤθελε τὴν διατήρησιν αὐτῆς, ἡμεῖς, ἀντιτάσσοντες πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ τὴν ἰδικήν μας θέλησιν, τὴν καταστρέφομεν ἀχαριστίαν δέ, διότι καταστρέφομεν πολυτιμότερον ἀγαθόν, τὸ ὅποσον ἐν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ μᾶς ἐδώρησεν ὁ πλάστης. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως ἡ αὐτοκτονία εἶναι κατακριτέα, διότι προέρχεται ἢ ἀπὸ δειλίαν ἢ ἀπὸ πεπλανημένην ἀντίληψιν. Ὁ αὐτόχειρ δὲν εἶναι, ὅπως δισχυρίζοντο οἱ ὑπέρμαχοι τῆς αὐτοκτονίας γενναῖος, ἀφ' οὗ κατορθώνει, ὑπερνικῶν τὰ φιλόζωφα ἔνστικτά του, νὰ καταστρέψῃ τὴν ζωὴν του. Εἶναι τουναντίον δειλός, μὴ ἔχων τὸ θάρρος ν' ἀντιμετωπίσῃ μὲ γενναιότητα καὶ καρτερικότητα τὸν ἀγῶνα καὶ τὰς δυσχερείας τῆς ζωῆς καὶ σπεύδων πρὸς τὸν θάνατον, διότι πλειότερον αὐτοῦ φοβεῖται τὴν ζωὴν. Οἱ αὐτοκτονοῦντες δὲν ἔχουν τὸ θάρρος ν' ἀντιμετωπίσουν συμφοράς, αἱ ὁποῖαι τοὺς πλήττουν (στέρησιν προσφιλῶν προσώπων, ἀπώλειαν περιουσίας, ἀνίατον ἢ ὀδυνηρὰν νόσον) ἢ ζητοῦν διὰ τοῦ θανάτου ν' ἀποφύγουν τὰς συνεπείας τῶν ἀπερισκέπτων καὶ ἀνηθικῶν πράξεων των. Καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος ὀφείλει μὲ γενναιότητα ν' ἀντιπαλαίσῃ μέχρι τῆς τελευταίας του στιγμῆς πρὸς τὰ πλῆγματα τῆς τύχης, τερματίζων ἀξιοπρεπῶς τὴν ζωὴν του, εἰς δὲ τὴν

δευτέραν ὀφείλει πάλιν, ὑποφέρων τὴν ἀπὸ ἀπερισκέπτους καὶ ἀνηθικούς του πράξεις προερχομένην ἀποστροφήν τῆς κοινω- νίας πρὸς αὐτὸν καὶ χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς δικαίαν τιμωρίαν τῶν πράξεων του, νὰ προσπαθήσῃ διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ βίου του νὰ ἐξιλεωθῇ ἂν ὄχι ἀπέναντι τῶν ἀν-θρώπων—οἱ ὅποιοι πάντοτε ἀτυχῶς εἶναι ἀσθηροὶ κριταὶ καὶ μάλιστα τῶν πράξεων τῶν ἄλλων—τουλάχιστον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς συνειδήσεώς του. Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ πεπλανημένην ἀντίληψιν προέρχεται ἡ αὐτοκτονία δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι τε-λειῖται ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πρώτων ἐντυπώσεων, αἱ ὅποια ἐμ-φανίζουσι τὸν βίον ὡς ἀβίωτον, ἐνῶ δύναται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἐπελθοῦσα συμφορὰ ν' ἀποβάλλῃ τὴν ὀξυτήτά της καὶ νὰ κατα-στῇ ἀνεκτή. Πολλοὶ αὐτόχειρες ἀποτυχούσης τῆς πρὸς αὐτο-κτονίαν ἀποπειρας των ἔζησαν μετὰ ταῦτα πολὺν χρόνον εὐτυ-χεῖς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μελαγχολία, ἡ ἀηδία καὶ ὁ κόρος πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν προερχομένη αὐτοκτονία εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἀποτέλεσμα ἀπερισκέπτου καὶ ἀνηθικοῦ βίου, πρέ-πει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅτι μόνον ἡ περίσκεψις, ἡ σωφρο-σύνη καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ ὁ ἐνάρετος ἐν γένει βίος θὰ μᾶς προ-φυλάξουν ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποπέσωμεν εἰς τὸ ἀμάρτημα τοῦτο.

6. ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ

Βεβαίως ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς εἶναι καθήκον μας καὶ ἡ αὐτοκτονία κατακριτέα, ἐπιβάλλεται ὅμως ἐνίοτε ἡ χάριν μεγά-λων ἰδανικῶν καὶ ἀξιῶν διακινδύνευσις καὶ θυσία αὐτῆς. «Ἡ ζωὴ», εἶπεν ὁ Γκαίτε, «δὲν εἶναι τὸ ὑψιστον τῶν ἀγαθῶν». Εἶ-ναι δηλαδὴ πολυτιμότερον ἀγαθόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ὑψιστον. Ὑπάρχουσι σκοποὶ, ἀγαθὰ, ἀξίαι καὶ ἰδανικά, τὰ ὅποια εἶναι ἀνώτερα αὐτῆς. Ἐνῶ δὲ ἡ αὐτοκτονία ἢ κατακρίνεται, ἢ ἐπι-εικῶς κρινομένη μόνον τὸν οἶκτον προκαλεῖ, ἢ διακινδύνευσις καὶ θυσία τῆς ζωῆς χάριν ὑψηλῶν σκοπῶν προεκάλεσαν ἀεί-ποτε τὸν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμόν καὶ συγχρόνων καὶ μετα-γενεστέρων. Τοιαύτη διακινδύνευσις τῆς ζωῆς χάριν ἀνωτέρων σκοπῶν δεικνύει ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καθήκον καὶ ἠρωισμόν.

τὰ ὅποια ἀμφότερα εἶναι ιδιότητες τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος. Τοιαῦται περιπτώσεις διακινδυνεύσεως τῆς ζωῆς προκύπτουν α') ὅταν βιαζώμεθα νὰ πράξωμέν τι παρά τὴν συνείδησίν μας, ὅποτε καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν ὀφείλομεν νὰ θυσιάσωμεν παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν εἰς τὴν βίαν, β') ὅταν πρόκειται περὶ τῆς σωτηρίας τῶν οἰκείων μας. Τί θὰ ἔλεγέ τις περὶ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν του, ἀφήνει τοὺς οἰκείους του ἐκτεθειμένους εἰς κίνδυνον ; καὶ γ') ὅταν πρόκειται περὶ κοινωφελοῦς σκοποῦ, κοινῆς σωτηρίας, ἢ τῆς σωτηρίας τῶν ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡμεῖς λόγῳ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ἐπαγγέλματός μας εἴμεθα οἱ κεκλημένοι σωτῆρες (ἰατροὶ π. χ. καὶ νοσοκόμοι διὰ τοὺς ἀσθενεῖς). Ἡ ἀτομικὴ, θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐλευθερία ἀπεκτήθησαν μόνον κατόπιν θαρραλέων ἀγώνων καὶ αὐτοθυσίας. Ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐδραιωθῇ καὶ νὰ ἐξαπλωθῇ, ἂν ἀπὸ τῶν ὀπαδῶν του ἔλειπε τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας. Τὸ θαῦμα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ δουλείαν 400 ἐτῶν κατωρθώθη χάρις εἰς τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας, τὸ ὁποῖον ἐνεψύχωνε τοὺς ἡρωικοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821. Ἡ πρόοδος (ἀνακάλυψις νέων χωρῶν κλπ.) κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐπετεύχθη κυρίως, διότι οἱ πρωτεργάται αὐτῆς ἠψήφισαν τὴν ζωὴν των χάριν τοῦ κοινωφελοῦς των σκοποῦ. Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς αὐτοθυσίας πρέπει νὰ δίδουν οἱ ἀνώτατα πολιτικά καὶ ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα κατέχοντες, οἱ φυσικοὶ προστάται τοῦ λαοῦ των καὶ τοῦ ποιμνίου των. Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ὄλων τῶν ἐποχῶν παρουσιάζει πολλὰ παραδείγματα ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας τῶν ἡγητόρων. Εἰς τὴν αὐτοθυσίαν ὅμως δὲν πρέπει νὰ σπεύδῃ τις ἀλογίστως, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάζῃ κατὰ πόσον δι' αὐτῆς ἐξυπηρετεῖται πράγματι ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Ἄλλως ἐκθέτοντες ἀλογίστως τὴν ζωὴν μας εἰς κίνδυνον, παραβαίνομεν τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχομεν διὰ τὴν διατήρησιν αὐτῆς.

7. ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΩΜΑ ΗΜΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Τὸ σῶμα ἔχει μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀξίαν ὡς δημιουργημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα τρόπον δικαιούμεθα νὰ παρα-

μελήσωμεν καὶ νὰ τὸ καταστρέψωμεν¹ ἔχει ὅμως κυρίως ἀξίαν ἀπὸ χριστιανικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως ὡς σύμβολον τῆς ἀφανοῦς χάριτος καὶ καλλονῆς τῆς ψυχῆς, ὡς ναὸς, εἰς τὸν ὁποῖον κατοικεῖ τὸ ἀθάνατον πνεῦμα, καὶ ὡς ὄργανον ἐξυπηρετικὸν αὐτοῦ. Διότι πῶς θὰ εἶναι δυνατόν νὰ φροντίσωμεν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματός μας καὶ νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅταν διαρκῶς ἐμποδιζώμεθα ἀπὸ τὰ ἄλγη καὶ τὰς νόσους τοῦ σώματος; Εἶναι λοιπὸν φανερὸν τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχομεν, νὰ φροντίζωμεν διὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ.

Ποῖα τὰ παραβλάπτοντα καὶ ποῖα τὰ ὠφελούντα τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ σώματος, περὶ τούτων διδάσκει ἡ ἐπιστήμη τῆς ὑγιεινῆς. Εὐτυχῶς ἡ πολιτεία ἐν τῇ μερίμνῃ τῆς διὰ τὴν ὑγείαν τῶν πολιτῶν ἐφρόντισεν ὄχι μόνον διὰ τὴν ἴδρυσιν θεραπευτηρίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ὑγιεινῆς ὡς ὑποχρεωτικοῦ μαθήματος εἰς τὰ σχολεῖα καὶ διὰ διαλέξεων καὶ τῆς διαδόσεως βιβλίων μεριμνᾷ καὶ διὰ τὴν ἐκκλίσειν τῶν πορισμάτων τῆς ὑγιεινῆς. Ὅφειλομεν λοιπὸν, δεικνύοντες κατὰ πόσον ἐφθάσαμεν εἰς τὴν αὐτοκυριαρχίαν—ἐν ἀπὸ τὰ οὐσιωδέστερα γνωρίσματα τῆς ἠθικότητος—, νὰ συμμορφώμεθα ἀκριβῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἰδιαιτέρως ἔχουν σημασίαν αἱ ὑποδείξεις αὐτῆς διὰ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπιφέρει ἡ ἀκολασία, ἡ κατάχρησις οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν καὶ ἄλλαι κακαὶ ἕξεις. Ὡσαύτως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ σώματος ἡμῶν τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ γίνωνται ἐν μέτρῳ, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὰς δυνάμεις ἡμῶν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν ἰατρῶν καὶ τῶν γυμναστῶν. Ὅπως ἔχουν σήμερον αὐταὶ διαμορφωθῇ, ἀποβλέπουν εἰς τὴν φυσιολογικὴν σκοπιμότητα καὶ

1) Α' Κορινθ. Γ' 16. «Οὐκ οἶδατε ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐνοικεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἳτινές ἐστε ὑμεῖς».

λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὸν μηχανισμόν τοῦ σώματος. Δι' αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς ὑπαρχούσης ὑγείας καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς ἀπολεσθείσης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ σῶμα κρατύνεται καὶ χαλυβδώνεται, καθίσταται δυσπρόσβλητον ἀπὸ τὰς ἀσθενείας καὶ ἀποβαίνει πλέον ὄργανον ἐξυπηρετικὸν τοῦ πνεύματος. Ἐν ἀναλογισθῆ κανεῖς τὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα παρέχει σῶμα ἀλγοῦν καὶ νοσοῦν, τὸ ὁποῖον μᾶς καθηλώνει εἰς ἀπραξίαν, ἀντιλαμβάνεται πλέον ὅτι αἱ ὄραι, τὰς ὁποίας ἀφιερώνει διὰ τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, δὲν εἶναι χαμένος χρόνος. Εὐεργετικῶς ὡσαύτως ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως ἰδίᾳ τῆς νεότητος καὶ αἱ ὑπαίθριοι παιδιαὶ καὶ τὰ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα. Προκειμένου ὅμως περὶ αὐτῶν οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῆ κανεῖς τὸ ἀρχαῖον γνωμικόν: «*πᾶν μέτρον ἄριστον*». Ἐπωφελὴς εἶναι ὡσαύτως διὰ τὴν ὑγείαν ἡμῶν καὶ ἡ **τάξις** καὶ ὁ καθορισμὸς ὠρισμένης **διαίτης**, τὴν ὁποίαν πρέπει ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρεκκλίσεως ν' ἀκολουθῶμεν (π.χ. ἡ κατὰ ὠρισμένην ὥραν κατάκλισις καὶ ἀφύπνισις κλπ.). Ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ὀφείλομεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπιδείξωμεν ψυχραιμίαν καὶ θάρρος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀκολουθήσωμεν τὰς ὑποδείξεις τῶν ἰατρῶν. Τοιοῦτοτρόπως θὰ κατορθώσωμεν, ὥστε οὔτε μετὰ παρά φύσιν ἀπαθείας νὰ προσβλέψωμεν τὸν θάνατον, οὔτε μετὰ τῆς φρίκης ἐκείνης, μὲ τὴν ὁποίαν τὸν προσβλέπουν οἱ φιλόζωοι καὶ οἱ μὴ ἔχοντες θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Ἡ ἐπίδειξις μέχρι τέλους καρτερίας καὶ θάρρους καὶ ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀποτελοῦν τὴν καλουμένην *εὐθυνασίαν*.

Ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον τὸ ζήτημα τῆς ὑγείας τοῦ σώματος ἐμφανίζει τὴν ἐξῆς ὄψιν. Τότε κατορθώνει τις νὰ διατηρήσῃ ὑγιᾶς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἀκμαίας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις του, ἂν εἶναι ἐγκρατής, ἂν ἔχη τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ ν' ἀποφεύγῃ πᾶν ὄ,τι βλάπτει, νὰ πράττῃ δὲ πᾶν ὄ,τι συντελεῖ πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας τοῦ σώματος. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος θὰ κατορθώσῃ νὰ διατηρήσῃ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ἀκμαίας τὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θὰ εἶναι οὕτω χρήσιμος καὶ

ἐπωφελῆς καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡ μέχρι γήρατος σωματικὴ καὶ πνευματικὴ του ἀκμὴ θὰ εἶναι τῶν ἰδίων του κόπων δημιούργημα, τὸ ὁποῖον μετὰ ἱκανοποιήσεως θὰ προσβλέπη. Ὁ ἀκρατῆς τουναντίον, ὁ μὴ κατορθῶνων νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ, θὰ ἴδῃ ἑαυτὸν προῶρως γηράσκοντα, τὸ σῶμα του μαραινόμενον, τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις ἐλαττωμένας καὶ θὰ συναισθάνεται, ὅτι κατέστη ἄχρηστος ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος. Ἐκτὸς τούτου αἱ καταχρήσεις, αἱ φθείρουσαι τὴν ὑγιάν τοῦ σώματος, παραμορφοῦν καὶ ἐξωτερικῶς τοῦτο, ἐπιθέτουσαι ἰδίᾳ τὴν σφραγίδα αὐτῶν ἐπὶ τῆς ὄψεως, τοῦ προσώπου δηλαδὴ ἡμῶν (π.χ. τὸν ἀλκοολικὸν διακρίνει τις ἀμέσως ἐκ τοῦ προσώπου αὐτοῦ). Θὰ παρακολουθῆ τοιουτοτρόπως ἡμᾶς πάντοτε τὸ δυσάρεστον συναίσθημα, ὅτι οἱ ἄλλοι διακρίνουν ἀμέσως εἰς ἡμᾶς τὸν ἀκρατῆ ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος παραδοθεὶς τυφλῶς εἰς τὰ πάθη του ἔφθειρε τὸ σῶμα του καὶ κατέστη ἀμβλὺς τὸν νοῦν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος, αὕτη ἔγκειται εἰς τὴν καθαρίότητα καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς περιβολῆς ἡμῶν. Τὴν καθαρίότητα ὀφείλομεν νὰ ἐπιβάλλωμεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας καὶ χάριν ἡμῶν τῶν ἰδίων, ἀλλὰ καὶ χάριν τῶν ἄλλων. Ἀκάθαρτοι ὄντες προκαλοῦμεν δυσάρεστα συναισθήματα εἰς τοὺς μεθ' ἡμῶν ἀναστρεφομένους καὶ γινόμεθα αἴτιοι τῆς μεταδόσεως πολλῶν νόσων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν περιβολὴν ἰδιαιτέρως πρέπει, ἀποφεύγοντες πάντα περιττὸν καλλωπισμὸν νὰ εἴμεθα καθαρὸι καὶ κόσμιοι. Οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι διὰ τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς (ἀπλῆς, σεμνῆς ἢ ἀσέμνου, πολυτελοῦς, ἀναλόγου ἢ δυσαναλόγου πρὸς τὴν ἡλικίαν ἡμῶν) ἐμφανίζομεν ἀσυναισθῆτως καὶ τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον ἡμῶν¹. Καὶ προβάλλεται μὲν πολλάκις τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι τὰ μέσα ἡμῶν δὲν ἐπαρκοῦν διὰ νὰ τηρήσωμεν ἑαυτοὺς καθαρὸς κατὰ τε τὸ σῶμα καὶ τὴν περιβολὴν, ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο ἀποτελεῖ

¹) «Στολισμός, ἀνδρὸς καὶ γέλως ὀδόντων καὶ βήματα ἀνθρώπου ἀναγγέλη τὰ περὶ αὐτοῦ» Σοφ. Σειράχ ΙΘ', 27.

ἀπλῆν πρόφασιν. Κυρίως ἔλλείπει ἡ θέλησις καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν καθαριότητα. Καὶ δι' ἐλαχίστων ὑλικῶν μέσων δυνάμεθα, ὅταν φροντίζωμεν περὶ τούτου καὶ ὅταν ἀποφεύγωμεν ἄλλας περιττὰς δαπάνας, νὰ διατηρήσωμεν τὴν καθαριότητα καὶ τὴν εὐπρέπειαν καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς περιβολῆς ἡμῶν. *

8. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ. ΚΑΛΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ὅνομάζομεν πολιτισμὸν μίαν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἀνυψοῦται ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ φυσικοῦ βίου. Ἐκτὸς τῆς θρησκευτικότητος καὶ τῆς ἠθικότητος, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος, αἱ σπουδαιότεραι ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι : ἡ ἐπιστήμη, αἱ καλαὶ τέχναι, τὸ δίκαιον καὶ ἡ διοργάνωσις (διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ) τῶν κοινωνιῶν.

Ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀληθείας, ἡ ἐξακρίβωσις τῶν βαθυτέρων αἰτιῶν τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων. Πηγάζουσα αὕτη ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς λογικοῦ ὄντος καὶ ἱκανοποιοῦσα τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ «εἰδέναι», πρέπει νὰ θεωρῆται ὑφ' ἡμῶν ὡς αὐτοτελῆς ἀξία. Νὰ ἐκτιμᾶται δηλαδὴ ὡς τι ἔχον καθ' ἑαυτὸ ἀξίαν καὶ νὰ μὴ θεωρῆται ἀπλῶς ὡς τι χρήσιμον, λόγῳ τῶν πρακτικῶν ὠφελειῶν, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐξ αὐτοῦ. Ἐνῶ οἱ Ἀνατολικοὶ λαοὶ ἐκαλλιέργουν τὴν ἐπιστήμην, ἀποβλέποντες εἰς τὰς πρακτικὰς ὠφελείας, αἱ ὁποῖαι προέκυπτον ἐξ αὐτῆς, οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι, ἀναδειχθέντες θεμελιωταὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἔρευναν καὶ ἐζήτουν νὰ φθάσουν εἰς τὴν γνῶσιν (τὴν ἐπιστήμην), χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς γνώσεως. Διαίρουσιν συνήθως τὰς ἐπιστήμας εἰς θετικὰς ἢ φυσικὰς καὶ θεωρητικὰς ἢ πνευματικὰς. Μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν καταλέγεται καὶ ἡ φιλοσοφία. Αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν καθορίζει τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας καὶ τὴν μέθοδον ἐκάστης ἐπιστήμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσπαθεῖ, συμπληροῦσα οἰοῖται τὰς ἐπιστήμας καὶ στηριζομένη εἰς τὰ πορίσματα

αὐτῶν, νὰ σχηματίσῃ γενικὴν τινὰ θεωρίαν περὶ κόσμου καὶ ζωῆς. Σεβασμὸς μας πρὸς τὴν ἐπιστήμην, προσπάθειά μας νὰ τὴν οἰκαιοποιηθῶμεν καὶ νὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν προαγωγὴν αὐτῆς εἶναι τὰ πρὸς τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τοῦ πολιτισμοῦ καθήκοντά μας.

Αἱ καλαὶ τέχναι ἀναπαριστοῦν ἰδέας, γεγονότα καὶ ψυχικὰς καταστάσεις, μὲ λέξεις, μουσικοὺς τόνους, ρυθμικὰς κινήσεις ἢ μὲ ὕλην τινὰ οἰανδήποτε (μάρμαρον, ξύλον κλπ.). Κλάδοι κατὰ ταῦτα τῆς τέχνης εἶναι ἡ ποίησις, ἡ μουσικὴ, ἡ ρυθμικὴ, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ. Ἡ τέχνη λαμβάνει φαινόμενα ἀπὸ τὴν ποικιλίαν τῆς ζωῆς καὶ δίδει εἰς αὐτὰ *μορφήν*, ἡ ὁποία, χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται τῆς πραγματικότητος, ἀναπαριστᾷ τὸν κόσμον οὐχὶ οἷος εἶναι, ἀλλ' οἷος ἔπρεπε νὰ εἶναι, ἢ μᾶλλον οἷος εἶναι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ καλλιτέχνου. Ἐμφανίζουσα οὕτως εἰς ἡμᾶς ἡ τέχνη μορφὰς καὶ *τελείους τύπους* μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν πεζότητα καὶ κακοπάθειαν τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ τοιουτοτρόπως μᾶς ἀνυψώνει εἰς ἕνα ἀνώτερον κόσμον. Καὶ ἡ μὲν *καλλιτεχνικὴ δημιουργία* εἶναι ἴδιον ὠρισμένων, προνομιούχων ἀνθρώπων, τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως καὶ ἡ παρακολούθησις τῶν τεχνῶν εἶναι καθήκον ἡμῶν, ἀφοῦ ἡ τέχνη ἐξευγενίζουσα ἡμᾶς καὶ διώκουσα ἀφ' ἡμῶν κάθε αἰσχροῦν ἰπαράστασιν συντελεῖ καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν προαγωγὴν μας.

9. ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ Η ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΗΘΙΚΟΤΗΣ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ δίκαιον εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλειτέρας ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ρυθμίζει δὲ τὰς σχέσεις τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαβιούντων ἀνθρώπων καὶ καθορίζει τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα αὐτῶν. Νοεῖται δὲ εὐκόλως ὅτι τὸ δίκαιον ἀποτελεῖ τοιουτοτρόπως τὴν προβαθμίδα τῆς ἠθικότητος, ἀφ' οὗ ἄλλως τε ἐπήγαγεν ἀπὸ παγιωθέντα καὶ ἀρχαῖα ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἡ διοργάνωσις τῶν κοινωνιῶν ἀποβλέπει ἡ μὲν διοικητικὴ εἰς τοιαύτην ρύθμισιν

τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ὥστε οὔτε τὸ ἄτομον καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ νὰ καταπνίγωνται εἰς τὸ σύνολον, οὔτε πάλιν τὸ σύνολον νὰ διαλύεται ἀπὸ τὰς ἐγωιστικὰς ροπὰς τῶν ἀτόμων· ἡ δὲ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχη τοιαύτην διαρρυθμισιν τῆς κοινωνίας καὶ κατανομῆν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὥστε οὔτε ἐκμετάλλουσις ἀτόμου ἀπὸ ἄτομον νὰ γίνεται, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον ἄτομον νὰ δύναται νὰ ζῆ ζωὴν ἀρμόζουσαν εἰς ἄνθρωπον καὶ νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἢ ἐξέλεις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς προσωπικότητος. Καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλομεν ἀνεπιφύλακτον σεβασμόν, ἀφ' οὗ μάλιστα, καθὼς ἐλέχθη, ἀποτελοῦν αὐταὶ τὴν προβαθμίδα τῆς ἠθικότητος.

Ἄλλ' ὡς κύριον δεῖγμα πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπισμοῦ πρέπει νὰ θεωρηθῆται ἡ ἠθικότης. Ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται τῶν ἀλόγων ζώων κυρίως κατὰ τὴν ἠθικότητα, κατὰ τὸ γεγονός δηλαδή, ὅτι ἐπιβάλλων εἰς ἑαυτὸν περιορισμοὺς καὶ ἐπιδιώκων ὠρισμένους σκοποὺς εἶναι κυρίως ἠθικὸν ὄν. Μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἔθνων πρέπει πάντοτε νὰ θεωρηθῆται ἡ ἠθικότης. Κοινωνία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, ἡ ἀγάπη πρὸς ἀλλήλους, ἡ φιλαλήθεια, ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἐμπιστοσύνη, ἡ ἀγνότης, αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆται κυρίως ὡς πολιτισμένη κοινωνία. Κοινωνία τουναντίον, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μὲν τεχνικὴ τελειότης ἔχει φθάσει εἰς τὸν ὑψιστον βαθμόν, ἀλλ' ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἐμφανίζει οἰκτρὰν εἰκόνα, εἶναι κατὰ βάθος ἀπολίτιστος κοινωνία. Ἡ ἠθικότης ἐπὶ πλεον πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται ἀπὸ ἡμᾶς, διότι δι' αὐτῆς πραγματοποιιοῦνται κατὰ πολὺ καὶ οἱ θρησκευτικοὶ μας πόθοι. Παντοῦ ὅπου εἶς ἄνθρωπος ἐργάζεται διὰ ν' ἀποβῆ ἠθικὴ προσωπικότης καὶ παντοῦ ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζοῦν ἐν κοινωνίᾳ ἀγάπης πρὸς ἀλλήλους, ἐκεῖ ἀποβαίνει ἡ κυριαρχία τοῦ κόσμου ἀσθενεστέρα, καὶ ἰσχυροτέρα ἡ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὑψιστος σκοπὸς μας καὶ ὁ διακαέστερος πόθος μας—ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ—κεῖται βεβαίως εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας. Ἡμεῖς ὅμως οἱ ἄνθρωποι, διὰ τῆς διαμορφώσεως τοῦ βίου μας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ μας, φέρομεν τὴν εὐθύνην διὰ τὸ γεγονός

ἂν ὁ κόσμος θὰ ὠριμάσῃ βραδύτερον ἢ ταχύτερον διὰ ν' ἀποκατασταθῆ εἰς αὐτὸν ἡ κυριαρχία τοῦ Θεοῦ.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ μᾶς λανθάνουν καὶ αἱ σκοτειναὶ ὀψεις τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ οικονομικαὶ ἀπόψεις καὶ ἐπιδιώξεις θέτουν πολλάκις εἰς κίνδυνον τὴν ἠθικὴν μας ὑπόστασιν. Ἡ πολιτικὴ προτιμᾶ, πολλάκις τὴν βίαν ἀπὸ τὸ δίκαιον ἢ ἐπιστήμη ὁδηγεῖ ἐνίοτε εἰς ὑπεροψίαν ἢ λαμβάνει εἰς μερικοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἀντιθρησκευτικῶν χαρακτῆρα, αἱ δὲ καλαὶ τέχναι δὲν ἔχουν ἀποφύγη πάντοτε τὸν ἐκτροχιασμόν νὰ προσπαθοῦν δι' αἰσχρῶν παραστάσεων νὰ διεγείρουν χαμηλοτέρας ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου. Δυνάμεθα λοιπὸν ν' ἀπολαύωμεν τ' ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, οὐδέποτε ὅμως νὰ λησμονώμεν ὅτι ὁ πολιτισμὸς ἐκφυλίζεται, ὅταν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ ἰδανικά. Εἰς τοιαύτην δὲ περίπτωσιν καθοδηγός μας πρέπει νὰ εἶναι ἡ μεγαλειώδης ρῆσις τοῦ Σωτῆρος: — *«Τί γὰρ ὀφειλεῖται ἄνθρωπος, ἂν ὅλον τὸν κόσμον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ (τὴν ἠθικὴν του ὑπόστασιν) ζημιωθῇ;»* ἢ *«τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;»* (Ματθ, ΙΓ' 26).

10. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΙΜΗΝ

Ὅνομάζεται τιμὴ ἡ ὑπόληψις ἡ ἀγαθὴ περὶ ἡμῶν γνώμη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἄφ' οὗ δὲ σχηματισθῆ τοιαύτη ἀγαθὴ περὶ ἡμῶν γνώμη, ἐννοεῖται οἴκοθεν ὅτι καὶ ἐκδηλοῦται κατὰ πολλοὺς τρόπους καὶ εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν. Τοιουτοτρόπως ἡ τιμὴ ἀποβαίνει τὸ κάτοπτρον, εἰς τὸ ὁποῖον βλέπομεν τὸ «ἐγὼ» ἡμῶν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Τὴν βάσιν τῆς τιμῆς ἀποτελεῖ ἡ ἠθικότης ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν, ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἰκανότης εἰς τὸ ἐπάγγελμά μας καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἰδιότητές μας ἐνισχύουν τὴν περὶ ἡμῶν ἀγαθὴν γνώμην τῶν ἄλλων.

Ὅφείλομεν νὰ φροντίζωμεν, ὥστε νὰ τυγχάνωμεν ὑπολήψεως εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ζῶμεν ὀφείλομεν

δηλαδή να είμεθα *φιλότιμοι*. Δέν πρέπει βεβαίως ν'άποβλέπωμεν μονομερῶς εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει τὸ «έγῶ» ἡμῶν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἄλλων. "Όταν δ' εὐρεθῶμεν εἰς τὸ διλημμα πράττοντές τι συμφώνως πρὸς τὴν συνειδησίν μας νὰ ἔχωμεν ἢ τὴν αὐτοεκτίμησιν ἢ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν, ἀφ' οὗ βεβαίως πρῶτον πεισθῶμεν διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης μας καὶ τῆς ἐνεργείας μας, νὰ προτιμήσωμεν τὴν αὐτοεκτίμησιν καὶ ν' ἀδιαφορήσωμεν διὰ τὰς ἀποδοκιμασίας τῶν ἄλλων. Ἐν τούτοις ἡ ἀξία τῆς τιμῆς εἶναι προφανῆς. Οὐδεμίαν σοβαρὰν προσπάθειαν δυνάμεθα ν' ἀναλάβωμεν καὶ νὰ φέρωμεν αὐτὴν εἰς πέρας, ἂν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δέν μᾶς ἐκτιμοῦν καὶ μᾶς ὑποπτεύονται. Ἐπειτα εἶναι προφανῆς ἡ παραμυθία καὶ ἡ ἱκανοποίησις, τὴν ὁποῖαν αἰσθανόμεθα ὅταν— χωρὶς ἡμεῖς νὰ ἐπιδιώκωμεν τοῦτο — βλέπωμεν τοὺς ἄλλους νὰ μᾶς ἐκτιμοῦν καὶ ν' ἀναγνωρίζουν τὰς προσπάθειάς μας. Καὶ τέλος ἡ τιμὴ ἀποτελεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν *χαλινόν*, συγκρατοῦντα ἡμᾶς ἀπὸ πράξεις ἀναξίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ *κίνητρον* πρὸς τὴν ἀρετὴν. Καὶ βεβαίως τὰ ἐλατήρια ταῦτα δέν εἶναι ἐκ τῶν εὐγεγῶν, ἀλλ' ὅπως εἴμεθα οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν ἀνάγκην καὶ αὐτῶν.

Τὴν παρὰ τῶν ἄλλων τιμὴν δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν καὶ νὰ διατηρήσωμεν κατὰ τοὺς ἐξῆς δύο τρόπους: **ἀρνητικῶς** μὲν ὅταν μᾶς συνοδεύῃ πάντοτε ἡ αὐτοαισχύνη, ὅταν ἐντρεπώμεθα ὄχι μόνον τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον ἑαυτὸν μας, ὅταν ἀποφεύγωμεν νὰ πράξωμεν κάθε τι, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἀποδοκιμάζει, ὅταν οὐδέποτε πράττωμέν τι, τὸ ὁποῖον θὰ διστάζωμεν νὰ ὁμολογήσωμεν ἐνώπιον ὄλων τῶν ἀνθρώπων· **θετικῶς** δ' ἀποκτῶμεν τὴν τιμὴν, ὅταν πράττωμεν ἔργα ἄξια αὐτῆς.

Τὴν τιμὴν μας προσβαλλομένην καὶ διασυρομένην ὑπὸ τῶν ἄλλων διὰ διαδόσεως καὶ ὑπονοιῶν κακῶν **περὶ** ἡμῶν ἢ διὰ συκοφαντήσεως ἡμῶν ἔχομεν καθῆκον νὰ τὴν ὑπερασπίζωμεν. Αἱ συκοφαντικαὶ διαδόσεις, ἂν δέν ἀποκρουσθοῦν μὲ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα, δεικνύοντα τὴν ἀθωότητά μας, δυνατὸν νὰ γίνουν πιστευταί. Ὑπονομεύεται τοιοῦτοτρόπως ἡ ὑπόληψις μας

86-135 = 49.

καί τοῦτο ἀποτελεῖ σοβαρὸν ἐμπόδιον διὰ κάθε προσπάθειάν μας καί ἐνέργειάν μας. Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴμεθα, ἀλλὰ πρέπει καί νὰ νομιζώμεθα ἐνάρετοι. Ὑπερασπιζόμενοι δὲ τὴν τιμὴν μας πρέπει νὰ πράττωμεν τοῦτο μετὰ συνέσεως καί μετριοπαθείας, περιοριζόμενοι εἰς τὴν διὰ πραγματικῶν ἀποδείξεων ἀπόκρουσιν τῶν συκοφαντῶν. Ὡσαύτως δὲ πρέπει ὑπερασπιζόμενοι τὴν τιμὴν μας γὰ πλέκωμεν ἐγκώμια τοῦ ἑαυτοῦ μας, οὔτε περιφρονητικῶς νὰ ἐκφραζώμεθα διὰ τοὺς ἀπὸ ἐμπάθειαν καί συμφέρον ὑπονομεύοντας τὴν τιμὴν μας, ἀφήνοντες τὴν κοινωνίαν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀναξιότητος αὐτῶν.

Πρὸς τὰ λεχθέντα δὲν ἀντιτίθενται τὰ χριστιανικὰ διδάγματα περὶ τιμῆς. Ὁ Σωτὴρ μακαρίζων τοὺς μαθητάς του ὅταν ὑβρίζωνται καί διώκωνται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ταλανίζων δ' αὐτοὺς ὅταν ἐπαινοῦνται καί δοξάζωνται ἐννοεῖ ὅτι πρέπει νὰ προτιμᾷ τις πάντοτε τὴν αὐτοεκτίμησιν ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἄλλων. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ Ἁγία Γραφή ἀποδίδει ἀξίαν εἰς τὴν τιμὴν: «*Ἀρθετώτερον ὄνομα καλὸν ἢ πλοῦτος πολὺς*» (Παροιμ. ΙΒ' 30). «*Φρόντισον περὶ ὀνόματος· αὐτὸ γάρ σοι διαμένει ἢ χίλιοι θησαυροὶ χρυσίου*» (Σοφ. Σειράχ, ΜΑ', 12—13). Εἰς δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην οἱ Ἀπόστολοι λέγουσιν, ὅτι οἱ καταλαμβάνοντες ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα πρέπει νὰ ἔχουν καλὴν μαρτυρίαν (Πραξ. ΣΤ' 3, Τιμοθ. Γ' 7).

11. Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΑ ΑΥΤΗΣ

Ἔργασία λέγεται ἡ χρῆσις τῶν σωματικῶν καί τῶν πνευματικῶν ἡμῶν δυνάμεων πρὸς ἐπιτέλειαν ἔργου τινὸς οἰουδήποτε.

Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας καταφαίνεται ἂν κατὰ πρῶτον ἀναλογισθῶμεν, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν πηγὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θ' ἀρυσθῶμεν τὰ μέσα πρὸς θεραπείαν τῶν ὑλικῶν ἡμῶν ἀναγκῶν (τροφῆς, ἐνδυμασίας, κατοικίας). Ἐπειτα διὰ ταύτης ἀποτρέπονται τὰ κακὰ τῆς ἀργίας, ἡ ὁποία τοὺς μὲν πτωχοὺς παρασύρει εὐκόλως εἰς τὴν κλοπὴν καί ἄλλας ἐξευτελιστικὰς πράξεις, εἰς δὲ τοὺς πλουσίους γεννᾷ τὴν πλῆξιν, τὴν ἀνίαν καί τὴν ὑποχονδρίαν. Ἀλλὰ μόναι αἱ ἀπόψεις

αὐται, ἐμφανίζουσαι τὴν ἐργασίαν ὡς ἐπιβεβλημένην ἀνάγκην, δὲν εἶναι ἀρκεταὶ διὰ νὰ μᾶς πείσουν περὶ τῆς ἀξίας αὐτῆς. Ἡ ἐργασία ἔχει ἀξίαν ὄχι μόνον ὡς ἐπιβεβλημένη ἀνάγκη, ἀλλὰ κυρίως ὡς μέσον χρησιμεῖον πρὸς διαμόρφωσιν ἡμῶν εἰς προσωπικότητα, ὡς ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ ὡς ὑπηρεσία πρὸς τὸν Θεόν. Ἡ ἐργασία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία διαμορφώνει ἡμᾶς εἰς προσωπικότητα. Διὰ τῆς ἐργασίας καὶ ἐργαζόμενοι ἀποβαίνομεν προσωπικότητες. Καὶ αἱ σωματικαὶ μας δυνάμεις ἐνισχύονται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐθίζεται νὰ μὴ ἀδρανή, ἀλλὰ νὰ δρᾷ καὶ νὰ ἐπινοῇ μέσα πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν παρεμβαλλομένων ἐκάστοτε εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν δυσχερειῶν. Ἐπειτα ἐκάστη ἐργασία ἀπαιτοῦσα πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν καὶ θέλησιν ἰσχυράν, μὴ καμπτομένην ἀπὸ τὰς δυσχερείας τῆς στιγμῆς, μᾶς συνηθίζει εἰς τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ καθήκον καὶ χαλυβδώνει τὴν βούλησιν ἡμῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως διαμορφώνει ἡμᾶς εἰς προσωπικότητα. Ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν κοινωνίαν εἶναι ἡ ἐργασία, διότι δι' αὐτῆς προάγεται, τελειοποιεῖται καὶ ἐκπολιτίζεται ἡ κοινωνία. Ἀλλὰ καὶ ὑποχρεώσεις ἡμῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν εἶναι αὕτη, διότι ζῶντες ἐν αὐτῇ καὶ ἀπολαμβάνοντες τῶν ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ἄλλως παραγομένων ποικίλων προϊόντων, ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ συνεισφέρωμεν εἰς ἀνταπόδοσιν τῶν ὧσων λαμβάνομεν ἐκ τῆς κοινωνίας. Ἄλλως ὁμοιάζομεν πρὸς παράσιτον, ὁ ὁποῖος σιτίζεται εἰς τὴν τράπεζαν τῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ εἰσφέρει καὶ αὐτὸς τὴν συμβολὴν του. Ὑπηρεσία τέλος πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ ἐργασία, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς τελειοποιεῖται καὶ προάγεται ἡ κοινωνία καὶ ἐφ' ὅσον χρησιμεύει αὕτη καὶ ὡς μέσον πρὸς διαμόρφωσιν τοῦ ἑαυτοῦ μας εἰς ἠθικὸν χαρακτήρα. Καὶ ἄλλοι πολλοὶ λόγοι ὑπάρχουν καταδεικνύοντες τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς ἐργασίας· ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναλογισθῇ τὰ μεγάλα αὐτῆς δημιουργήματα καὶ νὰ φαντασθῇ κανεὶς τί θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπότης ἄνευ αὐτῆς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀποδίδει μεγάλην ἀξίαν εἰς τὴν ἐργασίαν. Εἰς τὴν παραβολὴν τῶν ταλάντων (Ματθ. ΚΕ', 14—30) φέρεται ὁ οἰκοδεσπότης παραδίδων πρὸ τῆς ἀποδημίας του τὰ τάλαντά του εἰς τοὺς δούλους του καὶ ἀξίων ἀπ' αὐτοὺς νὰ ἐργασθῶν ἐπ' αὐ-

τών. Καί τούς μὲν δύο πρώτους δούλους οἱ ὅποιοι ἐδιπλασίασαν αὐτά, τούς ἀνταμείβει πλουσιοπαρόχως, τὸν δὲ τρίτον, ὁ ὅποιος ἔσκαψε καὶ τὰ ἔκρυσεν εἰς τὴν γῆν, τὸν ἀποκαλεῖ «ἀχρεῖον» (ἄχρηστον) καὶ διατάσσει νὰ τὸν ἐκβάλουν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώ-
τερον. «Διὰ τῆς παραβολῆς αὐτῆς», λέγει ὁ Holtzmann, «διε-
παιδαγωγήσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς τοὺς λαοὺς του
εἰς τὴν πνευματικὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐργασίαν».

12. ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (BRAUSEWETTER)

«Ἐκάστη ἐργασία, ἐκτελουμένη μὲ προσοχὴν καὶ λεπτότητα, ἀποτελεῖ ἔργον τέχνης. Δὲν εἶναι μόνον καλλιτέχναι ὁ ἀρχιτέκτων ὁ οἰκοδομῶν μέγαρα καὶ θέατρα καὶ μουσεῖα, οὐδ' ὁ ἐπιπλοποιός, ὁ παρασκευάζων ὠραῖα ἔπιπλα ἢ ὁ μηχανουργός, ὁ κατασκευάζων μηχανήματα. Ὁ χειροτέχνης, ὁ ἐκτελῶν μίαν ἐπιδιόρθωσιν μετὰ δεξιότητος, ὁ κλειθροποιός ὁ ἀνοίγων διὰ μιᾶς λαβίδος καὶ μιᾶς δεξιᾶς κινήσεως ἐν δύστροπον κλειθρον, ὁ κατασκευάζων κλειδας μὲ συμμετρικὰς σχισμάς εἶναι καὶ αὐτοὶ καλλιτέχναι. Ὁ ἔμπορος ὁ διευθύνων τὸ γραφεῖον αὐτοῦ, ὁ ὑπάλληλος ὁ καταρτίζων εὐκρινεῖς καὶ καλλιγραφημένους πίνακας, ὁ ἀμαξηλάτης ὁ δαμάζων πυρώδεις ἵππους, ὁ ὄδηγός αὐτοκινήτου, ὁ ὄδηγὼν μὲ ἐκπλήσσοσαν ἀσφάλειαν τὸ αὐτοκίνητον διὰ μέσου τῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν ἐμποδίων τῆς πολυσυχνάστου ὁδοῦ, ὁ κηπουρός ὁ φυτεύων θαυμασίας πρασιάς, ὁ καλλιεργῶν ρόδα, ὁ κεντρίζων κλάδους. . . πάντες οὗτοι δὲν εἶναι καλλιτέχναι; Ἡ μεγαλύτερα ὁμως καλλιτέχνις εἶναι ἡ οἰκοδόμοισιν. Τὸ καθημερινὸν αὐτῆς ἔργον εἶναι, ὀρθῶς ἐξεταζόμενον, ἔργον τέχνης. Ἡ δὲν ἀποτελεῖ τέχνην νὰ δημιουργήσῃ τις εἰς ἐν ἀπλοῦν δωμάτιον τάξιν, χρῶμα καὶ ὠραιότητα, ἢ παράθυρα τὰ ὅποια βλέπουν εἰς ἐρήμους ὁδοὺς ἢ ἐλεεινὰς αὐλάς δι' ὠραίων παραπετασμάτων καὶ δροσερῶν καὶ ζωηρῶς χρωματισμένων ἀνθέων νὰ καταστήσῃ ὡς διὰ μαγείας τόσον ἀγαπητὰ καὶ προσφιλῆ, ὥστε ὅστις μὲν κάθηται ὀπισθεν αὐτῶν νὰ νομίζῃ ὅτι εὐρίσκεται εἰς ὠραῖον κῆπον, ὅστις δὲ διέρχεται

πρὸ αὐτῶν νὰ τὰ ἀντιλαμβάνεται ἐν μέσφ τῶν λίθων καὶ τῶν τοίχων ὡς ὄασιν, ἢ ὅποια τὸν δροσίζει καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ σκεφθῆ ἄλλως, εἰ μὴ ὅτι ὀπισθεν τῶν παραθύρων τούτων κατορθῶν ἢ ὁμόνοια καὶ ἢ εὐτυχία; Ἡ μεγίστη τέχνη εἶναι νὰ κατορθῶν τις νὰ δημιουργῆ ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν τὸ ὠραῖον, ἀπὸ τὸ ξηρὸν τὸ ἀνθηρὸν, ἀπὸ τὸ νεκρὸν τὸ ζῶν. Εἶδον τεράστια μέγαρα ἐφωδιασμένα με μεταξωτοὺς τάπητας, με διακοσμημένους τοὺς τοίχους, με λαμπρὰς εἰκόνας, με πολυτελεῖ ἐπίπλωσιν, με λάμπουσαν ἀπὸ τὸ πῦρ τὴν ἐστίαν καὶ ἐδοκίμασα ἐντὸς αὐτῶν αἴσθημα ψύχους. Εἶδον οἰκίας με δύο δωμάτια καὶ ἐν μαγειρεῖον. Ἄλλ' εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο βασιλεῖον ἐκυβέρνα μία ἀγαπῶσα χεὶρ. Ἄνεπαύετο κανεὶς με εὐχαρίστησιν εἰς τὸν χῶρον τοῦτον. Ὅσοι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην καὶ ἐξῆρχοντο ἐξ αὐτῆς, εἶχον ἐορτάσιμον ὄψιν καὶ γελῶντας ὀφθαλμούς. Ἐκπλήρου ὡς ἔργον τέχνης τὴν ἐργασίαν σου, καὶ τότε θὰ ἐννοήσης τὴν ἀλήθειαν τῆς ὠραίας καὶ ἀρχαίας γερμανικῆς παροιμίας: Ἔπεσα καὶ ἐκοιμήθηκα καὶ ὠνειρεύθηκα ὅτι ἡ ζωὴ ἦτο χαρά. Ἐξύπνησα καὶ νά! ἡ ζωὴ ἦτο καθῆκον. Ἐργάσθηκα καὶ νά! τὸ καθῆκον ἦτο χαρά».

μουναί

13. ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ἡ ἐργασία παρέχει εἰς τὸν ἐργαζόμενον τὸ ἱερὸν δικαίωμα τῆς ἐξ αὐτῆς ἀμοιβῆς, ἢ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι τοσαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ εἰς αὐτὸν δυνατὴν τὴν διαβίωσιν ἀρμόζουσαν εἰς ἄνθρωπον καὶ πληροῦσαν ὄλους τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς εὐπρεπειᾶς καὶ νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἄνευ ἐμποδίων ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ. Ὅσαύτως ἡ ἀμοιβὴ πρέπει νὰ εἶναι τοσαύτη, ὥστε νὰ ἀποβαίνῃ δυνατὴ ἢ ἀποταμίευσις ποσοῦ, τὸ ὅποῖον θὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἄνευ φροντίδων καὶ ἄνετον ζωὴν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ γήρατος, καθ' ἃς δὲν δύναται τις νὰ ἐργάζεται. Ὅσαύτως δικαίωμα τοῦ ἐργαζομένου εἶναι ἡ ἐξασφάλισις τῆς συντηρήσεώς του καὶ τῆς θεραπείας του κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀσθενείας καὶ ἡ παροχὴ κατ' ἔτος πρὸς ἀνάπαυσιν μηνιαίας ἀδείας μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν. Πάντα ταῦτα

δύνανται νὰ ἐπιτευχθοῦν διὰ τοῦ συστήματος τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ὀργανωθῆ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ν' ἀποκλείεται πᾶσα καταστρατήγησις αὐτοῦ εἴτε ἐκ μέρους τῶν ἐργαζομένων, εἴτε ἐκ μέρους τῶν μισθοδοτούντων.

Ἰδιαζούσης φύσεως εἶναι ἡ ἐργασία εἰς τὰ σύγχρονα ἐργοστάσια. Ἡ χαρά, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ἄλλοτε ὁ τεχνίτης ὁ δημιουργῶν καὶ τελειοποιῶν βαθμιαίως τὸ ἔργον αὐτοῦ, λείπει ἀπὸ τῆς ἐργασίας ταύτης. Ὁ ἐργάτης περιορίζεται διὰ ταύτης εἰς μηχανικὴν καὶ ἄψυχον ἐργασίαν, εἰς τὸν χειρισμὸν μιᾶς μόνον μηχανῆς, ἢ ἐνὸς τμήματος τοῦ μηχανήματος καὶ ὑποβιβάζεται οὕτως εἰς ἀπλοῦν συμπλήρωμα τῆς μηχανῆς. Ἡ μονοτονία καὶ ἡ ἀνία, ἡ ὁποία προέρχεται ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης, δύνανται νὰ μετριασθοῦν ἐκ τῆς δημιουργίας ὑγιεινῶν ὄρων εἰς τὰ ἐργοστάσια ἐκ τῆς καθιερώσεως διαλειμμάτων τῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων διὰ ψυχαγωγικῶν μέσων ν' ἀλλάσῃ ἐντυπώσεις ὁ ἐργαζόμενος καὶ ἐκ τῆς ἐγκαρδίου σχέσεως καὶ τῆς ψυχικῆς ἐνώσεως μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου. Ὡσαύτως καθισταμένης δυνατῆς τῆς διαρκοῦς ἀναπτύξεως καὶ τῆς συμπληρώσεως τῆς τεχνικῆς μορφώσεως τοῦ ἐργάτου, δὲν πρέπει ν' ἀποκλείεται ἢ ὑπ' αὐτοῦ κατάληψις ἀνωτέρας θέσεως, ἢ ὁποία νὰ παρέχῃ εὐκαιρίαν πρὸς μεγαλυτέραν αὐτενέργειαν. Δὲν πρέπει ἄλλως τε νὰ λησμονῆται, ὅτι καὶ εἰς αὐτὰς τὰς καθαρῶς πνευματικὰς ἐργασίας ἀναγκάζεται τις πολλάκις νὰ ἐργάζεται μηχανικῶς, χωρὶς οὐδόλως νὰ αὐτενεργῆ ἢ νὰ προάγῃ ἑαυτὸν πνευματικῶς, ἀλλ' ὦν ὑποχρεωμένος νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὡς μηχανὴ τὴν αὐτὴν ἐργασίαν. Οἱ ἐργάται τοῦ πνεύματος—ἰατροί, δικηγόροι, ὑπάλληλοι, καθηγηταὶ καὶ ἄλλοι—ὑποβάλλονται καὶ αὐτοὶ πολλάκις εἰς τοιαύτην ἄψυχον καὶ μηχανικὴν ἐργασίαν καὶ δοκιμάζουν καὶ οὗτοι τὴν ἐκ ταύτης πληξιν. Ἀπὸ τῶν δυσαρέστων τούτων συναισθημάτων δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τις, ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων τρόπων, καὶ διὰ τῆς συναισθήσεως, ὅτι ἐκπληροῖ τὸ καθήκον του ἀπέναντι ἑαυτοῦ, τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς κοινωνίας.

Τὰ ζητήματα τῆς ἑλλείψεως ἐργασίας καὶ τῆς ἐκ ταύτης δημιουργίας ἀνέργων ὡς καὶ τῆς ἀνεπαρκoῦς ἀμοιβῆς, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ καλουμένου κοινωνικοῦ προβλήματος, περὶ τοῦ ὁποῦ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν χρόνον τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας δύναται βεβαίως νὰ εἶναι οὗτος μικρότερος ἢ μεγαλύτερος καὶ νὰ ποικίλλῃ ἀναλόγως τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας, γενικῶς ὁμως ἀνεγνωρίσθη ὅτι αἱ ἐργάσιμοι ὄνται δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνουν τὰς ὀκτῶ ἡμερησίως.

14. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΑΥΤΟΥ

ΕΚΛΟΓΗ ΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΔΙ' ΑΥΤΟ

ΕΞΑΣΚΗΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

Ἡ ὠρισμένη ἐργασία, ἣν μετέρχεται τις καλεῖται ἐπάγγελμα. Παραγομένη ἢ λέξις ἀπὸ τὸ ρῆμα «ἐπαγγέλλομαι» σημαίνει τὴν ἱεράν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποῖαν δίδει τις περὶ τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἰκανότητος καὶ τῆς ὠρισμένης ὑπηρεσίας, τὴν ὁποῖαν θὰ προσφέρῃ εἰς τὴν κοινωνίαν. Τὸ ἐπάγγελμα προσδιορίζουν ἐκτὸς ἄλλων αἱ κλίσεις καὶ δεξιότητες ἡμῶν. Ὁ διαπνεόμενος ὁμως ὑπὸ χριστιανικοῦ πνεύματος ἀντιλαμβάνεται τὰς κλίσεις ταύτας ὡς τι ἀγαθόν, ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (Ματθ. ΚΕ' 14—40). Ἄλλὰ τότε πλέον τὸ ἐπάγγελμα νοεῖται καὶ ὡς ἰδιαιτέρα *κλήσις*, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἕκαστος λάβει παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὑποδειχθεῖς εἰς ἡμᾶς *κλήρος* τῆς ἐνεργείας ἡμῶν (Πραξ. Α', 25). Ἡ ἀγάπη διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, ὃ ἐνθουσιασμός δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀφοσίωσις πρὸς αὐτὸ εἶναι καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἔχει τις ὄχι μόνον ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ πρὸ παντὸς πρὸς τὸν Θεόν. Αὕτη εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις περὶ ἐπαγγέλματος.

Προκειμένου νὰ *ἐκλέξῃ* τις ἐπάγγελμα, ἂν θέλῃ καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον καὶ τὴν κοινωνίαν νὰ ἐξυπηρετήσῃ, πρέπει νὰ ἐπιδοθῇ εἰς ἐκείνην τὴν ἐργασίαν, διὰ τὴν ὁποῖαν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι κατάλληλος. Ὡσαύτως ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ ἂν ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν, τὴν

ὅποιαν ἀπαιτοῦν ὠρισμένα ἐπαγγέλματα (π. χ. τοῦ ἱερέως, ἀξιωματικοῦ). Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη, τὴν ὅποιαν ἔχει ἡ κοινωρία δι' ὠρισμένα ἐπαγγέλματα ἢ ἡ πληθώρα, ἢ ὅποια παρατηρεῖται εἰς ἄλλα, πρέπει καὶ αὐταὶ νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐὰν περὶ πάντων τούτων δὲν δύναται τις νὰ κρίνη μετ' ἀσφαλείας, τότε ὀφείλει νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην ἄλλων πεπειραμένων, οἵτινες γνωρίζοντες καὶ αὐτὸν καλῶς καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωρίας, θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸν συμβουλεύσουν. Πρὸ παντὸς ὀφείλει νὰ μὴ δεσμευθῇ τις εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος ἀπὸ προλήψεως, ὅτι μερικὰ ἐπαγγέλματα εἶναι ἀνώτερα καὶ ἄλλα κατώτερα. Βεβαίως ὑπάρχουν ἀνώτερα καὶ κατώτερα ἐπαγγέλματα, ἀλλ' ὅλα εἶναι ἐξ ἴσου χρήσιμα διὰ τὴν κοινωρίαν. Εἶναι λοιπὸν προτιμώτερον νὰ ἐπιδοθῇ τις εἰς ἐπάγγελμα, τὸ ὅποῖον φαίνεται εἰς αὐτὸν κατώτερον, ἀλλ' εἰς τὸ ὅποῖον λόγῳ τῆς ἰκανότητός του θὰ πρωτεύῃ ἢ ἐπιδιδόμενος εἰς ἐπάγγελμα, διὰ τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ δυσχεραίνῃ τὴν κοινωρικὴν μηχανὴν καὶ νὰ εἶναι κατ' οὐσίαν παράσιτος τῆς κοινωρίας. Ἐν γένει ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀναλόγου πρὸς τὰς κλίσεις καὶ τὰς δεξιότητας ἡμῶν εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐπαγγελματικῆς εὐδοκίμῃσεως.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος ἔρχεται πλεόν ἡ *προπαρασκευὴ* διὰ τὴν ἐξάσκησιν αὐτοῦ. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ τις εἰς τὸ ν' ἀποκτήσῃ στοιχειώδεις τινὰς γνώσεις καὶ δεξιότητας καὶ δι' αὐτῶν ἓν πτυχίον ἢ ἄδειαν διὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' ὀφείλει ν' ἀποβλέψῃ εἰς τὸ πῶς θὰ καταρτισθῇ ὅσον τὸ δυνατόν τελειότερον. Οἱ ἀτελῶς καταρτισθέντες κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προπαρασκευῆς των θὰ δοκιμάσουν πολλὰς πικρίας κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ θὰ στερηθοῦν τῆς χαρᾶς ἐκείνης, τὴν ὅποιαν γεννᾷ ἡ συναίσθησις, ὅτι προσφέρει τις πραγματικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν κοινωρίαν καὶ ἀπολαμβάνει τῆς ἐκτιμῆσεως αὐτῆς.

“Ὅσον ἀφορᾷ τὴν *ἐξάσκησιν* τοῦ ἐπαγγέλματος, πρέπει νὰ

έξαρθῆ, ὅτι ἡ βᾶσις καὶ προϋπόθεσις τῆς ἐπαγγελματικῆς εὐδοκιμήσεως εἶναι ἡ *ἠθικότης τοῦ ἐπαγγελματίου*. Μόνον διὰ τῆς εὐσυνειδησίας του καὶ τῆς εὐλικρινείας του δύναται ὁ ἐπαγγελματίας νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κύκλου τῶν ἐργασιῶν του. Ἄλλ' ἐπὶ πλέον ἡ ἠθικότης τοῦ ἐπαγγελματίου ἀνυψώνει τὸ ἐπάγγελμα ἀπὸ ἀπλοῦ βιοποριστικοῦ μέσου εἰς μέσον πρὸς ἠθικὴν προαγωγὴν τῆς κοινωνίας καὶ ἀναδεικνύει τὸν ἐπαγγελματίαν διδάσκαλον τῆς ἠθικῆς, ἀνώτερον πολὺ πολλῶν ἠθικολόγων. Οἱ ἄνθρωποι βλέποντες τοὺς ἐπαγγελματίας τηροῦντας κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, διδάσκονται ἐμπράκτως τὴν ἠθικότητα, παρακινοῦνται εἰς μίμησιν καὶ οὕτως ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος ἡ ἠθικὴ ἀνύψωσις τῆς κοινωνίας. Ἄλλὰ καὶ *φιλανθρωπῶς* πρέπει νὰ μετέρχεται τις τὸ ἐπάγγελμά του, μὴ διστάζων νὰ προσφέρῃ ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς ἢ καὶ ὅλως δωρεάν τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, ὅταν πρόκειται δι' αὐτοῦ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀναξιοπαθοῦντα ἄτομα. Ἐν γένει διὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ τις κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του πρέπει νὰ αἰσθάνεται τὴν καλουμένην *ἐπαγγελματικὴν χαρὰν*, νὰ *ἐμπνέεται ἀπὸ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ*, νὰ πείσῃ ἑαυτὸν ὅτι προσφέρει διὰ τούτου μεγάλην ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ εἶναι ἀφωσιωμένος πρὸς αὐτό. Διὰ νὰ ἴσταται τις ὡσαύτως εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐπαγγέλματός του πρέπει νὰ μὴ ἀρκεσθῆ εἰς ὅσα ἔμαθε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σπουδῶν του, ἀλλὰ νὰ παρακολουθῆ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς προόδους τοῦ ἐπαγγέλματός του καὶ νὰ προσπαθῆ καὶ αὐτὸς νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ. Ἄλλη ἀπαραίτητος ἰδιότης τοῦ καλοῦ ἐπαγγελματίου εἶναι ἡ *ἐπαγγελματικὴ ἀξιοπρόεπια* κατὰ τὴν ἄσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ ἡ τήρησις τοῦ *ἐπαγγελματικοῦ μυστικοῦ* καὶ τῆς *ἐπαγγελματικῆς ἐχεμυθείας*. Ὡσαύτως οὐδέποτε πρέπει μὲ ἐλαφρὰν τὴν συνείδησιν νὰ σπεύσῃ ν' ἀνέλθῃ βαθμίδας διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἔχει δυνάμεις, ὁπότε θ' ἀποβῆ πρόξενος μεγάλης ζημίας καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Τέλος διὰ τὴν ἀκριβῆ, καὶ εὐσυνείδητον ἐκτέλεσιν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος πρέπει ὁ

ἐπαγγελματίας νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ ὑποστῇ καὶ τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν.

15. ΤΡΑΓΙΚΗ ΟΨΙΣ ΕΚΑΣΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Ἐκαστον ἐπάγγελμα ἔχει καὶ τὴν τραγικὴν αὐτοῦ ὄψιν. Εἶναι ἡ μοίρα, ἀλλὰ καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἐργαζομένου νὰ εἶναι λαμπράς, ἢ ὅποια καίεται καὶ φθείρεται διὰ νὰ φωτίσῃ ἄλλους. «*Ἄλλοις δουλεύων ἀναλίσκει τις τὸν βίον*». Αἱ θυσίαι τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει πολλακίς ἢ ἐκπλήρωσις τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος εἶναι τόσον μεγάλαι, ὥστε νὰ κάμπτεται τις ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῶν. Αἱ ἀπαιτήσεις ἐπὶ πλέον, αἱ ἐπιβαλλόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπαγγέλματος, ἐξαναγκάζουν πολλακίς τὸν ἄνθρωπον νὰ παραιτηθῇ πολλῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια φέρουν τὴν χάραν καὶ τὴν εὐτυχίαν εἰς τὴν ζωὴν. Ἐκτὸς τούτου ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει μὲν ὡς κύριον σκοπὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ ὡς ἀρχηγὸς ἢ μέλος τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, ὡς ἄτομον τέλος αἰσθανόμενον εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ ἄλλας κλίσεις καὶ δεξιότητας, ἐπιδιώκει καὶ ἄλλους σκοπούς, οἱ ὅποιοι δύνανται καὶ αὐτοὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπαγγέλματα. Δημιουργεῖται, οὕτω πολλακίς ἀντίθεσις μεταξὺ ἐπαγγέλματος καὶ ἐπαγγέλματος. Ὁ οἰκογενειάρχης π.χ. ἢ ἡ οἰκοδέσποινα, μετερχόμενοι ἐπάγγελμά τι, αἰσθάνονται ὅτι ἐμποδίζονται δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῶν καθηκόντων. Ὡσαύτως ὁ καλλιτέχνης, ζωγράφος ἢ γλύπτης, ὁ ἔχων μαθητάς, τοὺς ὁποίους διδάσκει, ἢ ὁ ἔχων ἐπιδοθῆ εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας καθηγητῆς, μετὰ πόνου διαθέτουν τὸν χρόνον, τὸν ὅποιον ἠδύναντο νὰ καταναλώσουν διὰ δημιουργικὴν ἐργασίαν, διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπαγγελματικῶν τῶν καθηκόντων. Ἄλλοτε πάλιν δύο ἰδανικά, διὰ τὰ ὅποια ἐξ Ἰσου ἐνθουσιᾷ τις—π. χ. πατρίς—ἀνθρωπότης (εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν στρατιωτικόν), ἀγάπη—δικαιοσύνη (εἰς τὸν δικαστήν)—ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἄλληλα διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος. Ὁφείλει τις ὁμως, σταθμιζὼν τὴν ἀξίαν τῶν

ιδανικῶν ἢ νὰ ζητήσῃ ἐν μέτρῳ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀμφότερα ἢ νὰ παραιτηθῇ τοῦ κατωτέρου χάριν ἐκείνου, τὸ ὅποῖον νομίζει ἀνώτερον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐδέποτε πρέπει ν' ἀπολείπῃ ἢ συναίσθησις, ὅτι τὸ ἐπάγγελμα ἀποτελεῖ ἱερὰν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποῖαν ἔδωκέ τις ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ μηχανικὴ ἐπὶ πλεόν καὶ ἄψυχος ἐργασία, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ οὐδενὸς ἐπαγγέλματος ἀπολείπουν, δημιουργοῦν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐργαζομένου τὸν κάματον καὶ τὴν πληξίν. Ἡ συναίσθησις ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ δείξῃ τις πίστιν πρὸς τὸ ἐπαγγελματικὸν καθῆκον καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ προσφέρει ὑπηρεσίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν κοινωνίαν, μετριάζουν κατὰ πολὺ τὰ δυσάρεστα ταῦτα συναισθήματα.

16. Η ΔΗΘΕΝ ΙΔΙΟΝΟΜΙΑ ΜΕΡΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΗΘΙΚΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΠΡΟΚΥΠΤΟΝΤΕΣ ΕΞ ΑΥΤΩΝ

Συχνάκις γίνεται λόγος περὶ ἰδιονομίας ἐπαγγελμάτων τινῶν. Ἀναφέρεται δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχουν ἐπαγγέλματα π. χ. τοῦ ἐμπόρου, τοῦ χρηματιστοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καὶ διπλωμάτου κλπ., τὰ ὁποῖα διέπονται ὑπὸ ἰδίων νόμων καὶ εἰς τὰ ὁποῖα δὲν δύναται τις νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἂν θελήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς αὐτὰ τὰς ἠθικὰς ἀρχάς. Προβάλλεται δ' ἐπὶ πλεόν ὁ δισχυρισμὸς, ὅτι δύναται τις κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν ἐπαγγελμάτων τούτων νὰ μεταχειρίζεται καὶ μέσα, μὴ ἐπιτρεπόμενα ὑπὸ τῆς ἠθικῆς, νὰ εἶναι ὅμως ἠθικὸς ἄνθρωπος, ἂν κατὰ τὰς λοιπὰς σχέσεις τοῦ βίου αὐτοῦ τηρῇ ἀπαρεγκλίτως τὰς ἠθικὰς ἀρχάς. Τοιαύτη ὅμως θεωρία οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθὴς καὶ ἐφαρμόσιμος. Βεβαίως ὁ ἔμπορος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ σκέπτεται ἐμπορικῶς. Ἐχει ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς πιστωτὰς αὐτοῦ, πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους του, πρὸς ἑαυτὸν, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς χώρας του, ἢ ὁποῖα θὰ διαταραχθῇ ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐπιχειρήσεών του. Δὲν διευθύνει φιλανθρωπικὸν ἴδρυμα, ἀλλ' ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἔχει καθῆκον ν' ἀπαιτῇ τὴν ἐντὸς τῆς ὀρισμένης προθεσμίας ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρέωσεων τῶν μετ' αὐτοῦ συναλλασσομένων,

νά πωλῆ πάντοτε εἰς τὰς τρεχούσας τιμάς, ν' ἀποκομίζῃ πάντοτε κέρδος ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων του καὶ μάλιστα τοσοῦτον, ὥστε μετὰ τὴν κάλυψιν τῶν δαπανῶν τῆς ἐπιχειρήσεως ν' ἀπομείνῃ ἀρκετὸν ποσὸν καὶ διὰ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ δι' ἀποταμίευσιν πρὸς ἀντιμετώπισιν ζημιῶν, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ προκύψουν εἰς τὸ μέλλον. Πάντα τὰ μνημονευθέντα ἀποτελοῦν τὴν ἰδιονομίαν τοῦ ἐμπορίου. Ὅτι ὅμως τὸ ἐμπόριον ἐπιβάλλει ν' ἀναιρῆ τις τὰς ὑποσχέσεις του, νὰ ψεύδεται, νὰ ἐξαπατᾷ τοὺς πελάτας του, μεταχειριζόμενος ψευδῆ μέτρα καὶ σταθμά, νοθεύων τὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα πωλεῖ, παρουσιάζων καὶ πωλῶν τὰς κατωτέρας ποιότητος ἐμπορεύματος ὡς ἀνωτέρας, τοῦτο οὐδαμῶς εἶναι ἀληθές. Ὁ ἐνεργῶν οὕτως ἔμπορος καὶ ἐπαγγελματικῶς ζημιοῦται καὶ ἀνήθικος ἄνθρωπος εἶναι, καὶ ἂν ἀκόμη κατὰ τὰς λοιπὰς σχέσεις τῆς ζωῆς του δεικνύεται ἠθικός. Ὁμοίως ὁ χρηματιστὴς πρέπει πάντοτε ν' ἀποκομίζῃ μεσιτείαν ἐκ τῶν πελατῶν αὐτοῦ, συμβουλευὼν αὐτοὺς πῶς ἀσφαλέστερον θὰ τοποθετήσουν τὰ ἀποταμιεύματά των, πρέπει νὰ ἐνεργῇ μετὰ περισκέψεως ἀγοράζων εἰς χαμηλὰς τιμάς, τὰς ἀξίας ἐκεῖνας, διὰ τὰς ὁποίας ὡς ἐκ τῆς πείρας του ἔχε ἐνδείξεις ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ ὑψωθοῦν. Πρέπει ἐν γένει νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ σκέπτεται ὡς χρηματιστὴς. Ἄλλ' ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ, ὅτι ἔχει καὶ μεγάλας ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῆς κοινωνίας. Τὸ χρηματιστήριον εἶναι τὸ κάτοπτρον τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως μιᾶς χώρας, καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἢ ἡ καρδιά τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς αὐτῆς. Ὁ χρηματιστὴς λοιπὸν ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκων ἀθέμιτον καὶ ταχὺν πλουτισμόν, διὰ τεχνασμάτων ἀναβιβάζει καὶ καταβιβάζει αὐθαιρέτως τὰς χρηματιστηριακὰς ἀξίας, ἐπιφέρων ὀδυνηρὰς καταστροφὰς εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ ἀναστατώνων τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς χώρας, μόνον καὶ μόνον χάριν τοῦ ἰδίου κέρδους, ὁ τοιοῦτος χρηματιστὴς εἶναι ἀνήθικος καὶ ἀσυνειδητος ἄνθρωπος, ἔστω καὶ ἂν ἐκτὸς τοῦ χρηματιστηρίου δεικνύεται ἠθικός καὶ τίμιος. Εἶναι ἀληθὴς ἐχθρὸς τῆς κοινωνίας. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ περὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ διπλωμάτου. Καὶ οὗτοι ὀφείλουν οὔτε εὐπιστοὶ νὰ εἶναι, ἀποδεχόμενοι ὡς ἀληθῆ ὅσα λέγουν οἱ ἀντίπαλοί των, οὔτε πρὶν

ἢ πεισθοῦν περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν ἀντιπροσώπων ἄλλων κρατῶν, νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς αὐτοὺς τὰς προθέσεις των, τουναντίον δὲ νὰ προσπαθοῦν νὰ διίδουν τὰς ἀποκρύφους σκέψεις καὶ διαθέσεις αὐτῶν. Ἐἴναι πλάνη νὰ πιστεύεται κατὰ τὰς θεωρίας τοῦ Μακιαβέλλη, ὅτι ὁ πολιτικός ἐπιβάλλεται νὰ μεταχειρισθῆ καὶ τὰ μᾶλλον ἔκνομα καὶ ἀνήθικα μέσα διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον διοικεῖ καὶ ὅτι ἡ ἠθικὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς δράσεως δὲν πρέπει νὰ μετρηταί μὲ τὸ μέτρον μὲ τὸ ὁποῖον μετρεῖται ἡ ἠθικότης τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Ἡ πείρα μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πολιτικοὶ οἱ ἀκολουθήσαντες τὸν Μακιαβελλισμὸν καὶ εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν κακὰς ὑπηρεσίας προσέφερον καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ἀνθρωπίνην ἀξίαν των—τὸ πολυτιμώτερον τὸ ὁποῖον ἔχει τις—κατέστρεψαν. Ἐἴναι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἔχει ἐπικρατήσῃ ἡ συνήθεια νὰ παραβλέπωνται αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί, εἰς ὠρισμένα ἐπαγγέλματα ὀφείλει νὰ δράσῃ τις μεταρρυθμιστικῶς εἰς αὐτά, καὶ νὰ φροντίσῃ ὥστε νὰ ἐφαρμόζωνται καὶ νὰ ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὰς χρηματιστηριακὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν αἰ ἠθικαὶ ἀρχαί. Ὡσαύτως γίνεται πολλάκις λόγος περὶ ἠθικῶν κινδύνων προερχομένων ἐξ ὠρισμένων ἐπαγγελμάτων (π. χ. τοῦ ἠθοποιοῦ τῆς χορευτρίας κτλ.). Ἐἴναι οἱ κίνδυνοι οὗτοι προέρχονται οὐχὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀσκεῖται τοῦτο. Ὀφείλει λοιπὸν νὰ δράσῃ τις καὶ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα μεταρρυθμιστικῶς καὶ νὰ δείξῃ ἐμπράκτως, ὅτι ὁ μετερχόμενος ταῦτα καλλιτέχνης δύναται κάλλιστα καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι πρὸ παντὸς ἠθικὸς ἄνθρωπος.

17. ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Εἰς τὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα (τοῦ ἰατροῦ, δικηγόρου, ἐμπόρου κτλ.) δημιουργεῖται συχνάκις ὁ καλούμενος ἐπαγγελματικὸς ἀνταγωνισμὸς. Τὰ μόνον ἠθικῶς ἐπιτρεπόμενα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέσα διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐπικράτησιν εἶναι ἡ εὐσυνειδησία καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀξία τοῦ ἐπαγγελματίου. Ἡ κατασυκοφάντησις τοῦ ὁμοτέχνου, ὁ διασυρμὸς τῆς ἠθικῆς

αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς του ἱκανότητος, ἀνειλικρινεῖς καὶ ψευδεῖς διαφημίσεις ὑποσχόμεναι πράγματα μὴ δυνάμενα νὰ ἐκπληρωθοῦν, ἄλλοι ἐξευτελιστικοὶ τρόποι πρὸς ἄγραν πελατῶν, ἢ παροχὴ τῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὸν πελάτην ἀντὶ ἐξευτελιστικοῦ τιμήματος καὶ ἢ ἐφαρμογὴ ἐν γένει τοιούτων μεθόδων καὶ τὸν ἐπαγγελματίαν βλάπτουν καιρίως καὶ τὴν κοινωνίαν ζημιοῦν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπάγγελμα ἐξευτελίζουν καὶ γεννοῦν τὴν δυσπιστίαν τῆς κοινωνίας πρὸς τοὺς μετερχομένους αὐτό. Τὰς παρεκτροπὰς ταύτας εἶναι κεκλημέναι νὰ προλαμβάνουν καὶ νὰ τιμωροῦν αἱ ἐπαγγελματικαὶ ἐνώσεις ἢ τὰ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, τῶν ὁποίων ὡς κύριος σκοπὸς δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται μόνον ἡ προαγωγὴ τῶν ταξικῶν συμφερόντων ἐπὶ ζημίᾳ μάλιστα τῆς λοιπῆς κοινωνίας, ὡς ἀτυχῶς ἐνίοτε συμβαίνει, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἡ περιφρούρησις τῆς ἐπαγγελματικῆς τιμῆς. Οἱ μὴ ἀσκοῦντες ἠθικῶς τὴν ἐργασίαν τῶν ἐπαγγελματίαι πρέπει ν' ἀποβάλλωνται τῶν ἐπαγγελματικῶν ἐνώσεων, οὕτως ὥστε νὰ ἐδραιωθῇ ἡ πεποιθήσις εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὴν εἶναι τίμιοι καὶ εὐσυνείδητοι ἐπαγγελματίαι.

18. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐπαγγέλματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ μετέρχωνται αἱ γυναῖκες, πρέπει πρὸ παντὸς νὰ λεχθῇ, ὅτι οὔτε οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι οὔτε αὐταὶ αἱ ἴδιαι πρέπει νὰ ὑποτιμοῦν τὴν μεγίστην σημασίαν καὶ ἀξίαν τῶν καθηκόντων τῆς οἰκοδόσποινης. Οὔτε δευτερευούσης σημασίας εἶναι τὰ καθήκοντα ταῦτα, οὔτε μικραὶ αἱ δεξιότητες καὶ ἱκανότητες, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῶν. Ὁ οἶκος ἀποτελεῖ ὄργανισμὸν πολυσχιδῆ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περίβλεπτον θέσιν κατέχει ἡ οἰκοδόσποινα. Ἡ διατήρησις τῆς καθαριότητος, τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐπρεπείας εἰς τὴν οἰκίαν, ὁ ἐθισμὸς τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν οἰκογένειαν νὰ συμμορφῶνται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ὑγιεινῆς, τῆς καθαριότητος κτλ. ἢ μετὰ καλαισθησίας διακόσμησις τῆς οἰκίας, ἢ διαχείρισις τῶν χρημάτων διὰ τὰς ἀνάγ-

κας τῆς οικογενείας κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἀνέτως νὰ διαιτᾶται αὕτη καὶ σπατάλη νὰ μὴ γίνεται καὶ ἄλλα τοιαῦτα καθήκοντα τῆς οἰκοδεσποίνης, καὶ θέλησιν ἰσχυρὰν καὶ εὐστροφίαν πνεύματος ἀπαιτοῦν, καὶ φέρουν τὴν χαρὰν καὶ τὴν εὐτυχίαν εἰς ὄλα τὰ μέλη τῆς οικογενείας. Ἐπειτα ἔρχεται ἡ ἀγωγή τῶν τέκνων, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον κυρίως τῆς μητρὸς. Αὕτη θὰ παρακολουθήσῃ τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῶν τέκνων τῆς, θὰ διατελῇ εἰς διαρκῆ ψυχικὴν ἐπαφὴν μετ' αὐτῶν, θὰ βλέπῃ τὴν βαθμιαίως συντελουμένην εἰς αὐτὰ μεταβολὴν, θὰ φροντίζῃ νὰ μαντεύῃ τοὺς ἐνδομύχους αὐτῶν στοχασμούς, θὰ παρατηρῇ τὰς κλίσεις καὶ τὰς διαθέσεις αὐτῶν καὶ θὰ προσπαθῇ νὰ καταπνίγῃ τὰς κακὰς καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὰς ἀγαθὰς, θὰ παρακολουθῇ τὴν πρόοδον αὐτῶν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ θὰ μεταδώσῃ ἐν γένει εἰς αὐτὰ τὰ χαρίσματα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τῆς. Γυνὴ ἀμόρφωτος θὰ ἡδίκηει πολὺ τὰ τέκνα τῆς, ἡ ἀνάγκη δὲ τῆς γενικεύσεως γυναικειᾶς ἐκπαιδεύσεως ἀναλόγου πρὸς τὴν φύσιν τῆς γυναικὸς, μεταδιδούσης εἰς αὐτὴν ἠθικὸν φρόνημα καὶ γνώσεις ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέρας, εἶναι ἐπιτακτικὴ. Τοιαῦτα καθήκοντα ἐκπληροῦσα ἡ γυνὴ ὡς οἰκοδέσποινα προσφέρει μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὅτι ὅμως δὲν ἀπαγορεύεται νὰ μετέρχεται αὕτη καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα ἐκτὸς τοῦ οἴκου—καὶ μάλιστα ὅταν εἶναι ἄγαμος—ἂν αἰσθάνεται κλίσιν πρὸς αὐτὰ ἢ ἂν οἰκονομικαὶ ἀνάγκαι ἐπιβάλλουν τὴν ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἐργασίαν—τοῦτο εἶναι προφανές. Καὶ ὑπάρχουν μὲν ἐπαγγέλματα ἰδιάζοντα περισσότερον εἰς τὴν γυναικειάν φύσιν (διδασκαλίσης, ραπτρίας, παιδαγωγοῦ, ἐργατρίας εἰς ἐργοστάσια, εἰς τὰ ὁποῖα μόνον γυναῖκες ἐργάζονται), ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίδοσις εἰς ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται συνήθως οἱ ἄνδρες, δὲν εἶναι τι τὸ ἀπαγορευτέον. Ὅ,τι δῆθεν αἱ γυναῖκες στεροῦνται ἐκ φύσεως ἰκανότητος καὶ δεξιότητος διὰ τοιαύτας ἐργασίας δὲν εἶναι ἀληθές. Ἡ πεῖρα μαρτυρεῖ, ὅτι πολλαὶ γυναῖκες καὶ ὡς ὑπάλληλοι καὶ ὡς ἐπιστήμονες προσφέρουν μεγάλας ὑπηρεσίας. Διὰ τὴν οἰκοδέσποιναν προκύπτει ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ δυσχέρεια πῶς θὰ συμβιβάσῃ τὰ ἐκτὸς τοῦ οἴκου καθήκοντά τῆς πρὸς τὰ τῆς οἰ-

κοδεσποίνης και τοῦτο εἶναι σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει τις πολὺ νὰ προσέξῃ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἐγκλείει ἢ ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἐργασία, βεβαίως δὲν πρέπει οὔτοι νὰ ὑποτιμῶνται, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἄτομον τὸ διαπνεόμενον ὑπὸ ἠθικοῦ φρονήματος δύναται νὰ προφυλάξῃ ἑαυτὸ ἀπὸ τοιοῦτων κινδύνων και νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς πάντας τὸν σεβασμόν.

19. ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΙΤΙΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Ἡ διάκρισις τῶν ἐπαγγελμάτων εἰς *παραγωγικά* και *παρασιτικά* δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθή. Τὸ ἐμπόριον και ὁ μεταπρατισμὸς εἶναι ἐπαγγέλματα ἀπαραίτητα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς κοινωνίας, καθ' ὅσον οἱ μετερχόμενοι ταῦτα παραλαμβάνοντες τὰ εἶδη ἀπὸ τὸν τόπον τῆς παραγωγῆς, μεταβιβάζουν ταῦτα εἰς διάφορα μέρη και προσφέρουν οὕτως αὐτὰ εἰς τὸν καταναλωτήν. Εἰς παρασιτικά μεταβάλλονται τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα, ὅταν ἐκλέγῃ τις ταῦτα ὡς ἀκοπώτερα ἢ ὅταν ἐπιδίδεται εἰς ταῦτα, παραβλέπων τὴν ὑπάρχουσαν εἰς αὐτὰ πληθώραν και δημιουργῶν οὕτω δυσχέρειαν διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν (ἐμπορικὴν κρίσιν). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει και περὶ τῆς τάσεως πρὸς συρροὴν εἰς τὰς πόλεις, τῆς καλουμένης ἀστυφιλίας (Urbanismus). Τὸ νὰ ἐγκαταλίπη τις τὸ χωρίον και νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν πόλιν, διότι ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐκεῖ δύναται νὰ ἐργασθῇ ἐπωφελέστερον και δι' ἑαυτὸν και διὰ τὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν κακόν τι. Νὰ ἐγκαταλίπη τις ὅμως ἐργασίαν ἐπωφελῆ και διὰ τὸ ἄτομόν του και διὰ τὴν κοινωνίαν, ἀπλῶς διότι εὐρίσκει τὸν βίον εἰς τὰς πόλεις ἀνετώτερον, ἀποτελεῖ ἀδίκημα και διὰ τὸ ἄτομον και διὰ τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἀστυφιλία δύναται ν' ἀποκοπῇ διὰ τῆς δημιουργίας τῶν ἀγροπόλεων, αἱ ὁποῖαι ἰδρυόμεναι εἰς κέντρα ἀγροτικῶν περιφερειῶν και συνδεόμεναι δι' εὐθηνῆς συγκοινωνίας μὲ τοὺς πέριξ ἀγροτικούς συνοικισμούς, θὰ παρέχουν εἰς τοὺς ἀγρότας σχολεῖα πλήρη, βιβλιοθήκας και ὅλα ἐν γένει τὰ μέσα πρὸς μόρφωσιν και ψυχαγωγίαν, τὰ ὁποῖα εὐρίσκει τις εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ

συνήθως καλούμενα παραγωγικά επαγγέλματα δέν πρέπει ν' αποφεύγονται καί νά υποτιμῶνται ἀπό τήν Ἑλληνικήν νεότητα. Πᾶσα προσπάθεια πρὸς αὐξησιν καί τελειοποίησιν τῆς παραγωγῆς τῆς χώρας μας πρέπει νά θεωρῆται ὡς τίτλος τιμῆς καί ὡς μεγάλη ἐθνική ὑπηρεσία.

20. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΥΠΑΡΞΕΩΣ ΑΥΤΩΝ

Διὰ τοῦ επαγγέλματος καταλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ὠρισμένην θέσιν εἰς τήν κοινωνίαν καί κατατάσσεται εἰς τήν ἀνάλογον κοινωνικήν τάξιν. Τάξεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται διὰ τῆς καταγωγῆς μόνον καί τοῦ χρήματος, πρέπει νά ἐξαφανισθοῦν. Τάξεις ὅμως αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ επαγγέλματος οὔτε δύνανται, οὔτε πρέπει νά καταργηθοῦν, διότι, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ κοινωνία δύναται νά διατηρηθῆ καί νά προάχθῃ μόνον διὰ τῆς κατανομῆς τῶν μελῶν αὐτῆς εἰς διαφόρους τάξεις, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυῖας ἐκάστου.

Εἶναι πλάνη νά πιστεύεται, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιβάλλει τήν κατάργησιν τῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ επαγγέλματος. Βεβαίως ὁ Ἰησοῦς διεκήρυξε τήν ἰσότητά πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί ἐκάλεσεν ὅλους εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς του. Ἄλλ' ὅτι καί ὁ Ἰησοῦς καί ὁ Παῦλος δέχονται τήν ὑπαρξιν διαφορῶν μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, διαφορῶν αἱ ὁποῖαι προκύπτουν ἐκ τῆς ἰδιαζούσης εἰς ἕκαστον ἄτομον προδιαθέσεως καί κλίσεως, τοῦτο εἶναι ἀναντίρρητον. Εἰς τήν παραβολήν τῶν ταλάντων (Ματθ. ΚΕ') ὁ οἰκοδεσπότης φέρεται ἐμπιστευόμενος εἰς τοὺς δούλους του τὰ διάφορα ποσά, ὁ δὲ Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ διαφόρων χαρισμάτων καί παρομοιάζει τήν Ἐκκλησίαν πρὸς σῶμα, ἔχον κεφαλὴν μὲν τὸν Χριστόν, τοὺς δὲ χριστιανοὺς μέλη, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκτελεῖ διάφορον λειτουργίαν (Α' Κοριν. 12-30).

Ἡ ὑπαρξις τάξεων εἰς τήν ἀνθρωπότητα βασιζέται ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισθείσης φυσικῆς καί ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Βεβαίως διὰ τῶν διαφορῶν τούτων ἀναπτύσσονται

έγωιστικάι διαθέσεις καί τάσεις τόσον εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰς ἀνωτέρας ὅσον καί εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις. Συγχρόνως ὅμως δημιουργοῦνται δι' αὐτῶν καί παρακινήσεις πρὸς πίστιν, ἐξυπηρέτησιν καί βοήθειαν τῶν ἀνωτέρων πρὸς τοὺς κατωτέρους καί ἀντιστρόφως. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρακινηθοῦν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς ἀλλήλους, εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἐξυπηρέτησιν, βοήθειαν καί προαγωγὴν, εἰς διαμόρφωσιν χριστιανικοῦ χαρακτῆρος, διαπνεομένου ὑπὸ ἀγάπης, ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπετέλουν μᾶζαν ἀτόμων, μὴ διαφερόντων ἀπ' ἀλλήλων, ἕκαστον τῶν ὁποίων θὰ εἶχε τὰ αὐτὰ χάρισματα καί τὰ αὐτὰ ἀγαθὰ ; Αἱ ἐκ τῆς τάξεως λοιπὸν προκύπτουσαι διαφοραὶ αὐταὶ χρησιμεύουν ὡς μέσον τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐξίσωσις δὲ καί ἐξάλειψις αὐτῶν δὲν ἀποτελεῖ ἰδανικόν, πρὸς τὸ ὅποιον πρέπει νὰ τεινῆ ὁ Χριστιανός. Τοιαύτη ἐξάλειψις θὰ ἠδύνατο νὰ προκύψῃ μόνον παραγνωριζομένων τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως καθωρισμένων διαφορῶν, θὰ διετηρεῖτο δὲ μόνον διὰ τῆς καταπατήσεως τῶν ἠθικῶν ἀπαιτήσεων καί οὐδόλως θ' ἀπετέλει κέρδος διὰ τὴν ἠθικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Βεβαίως ὅμως ἀποκρούει ὁ Χριστιανισμὸς τὸν ταξικὸν ἐγωισμόν, τὴν περιφρόνησιν τῆς μιᾶς τάξεως ὑπὸ τῆς ἄλλης καί τὸν πόλεμον αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Ὡσαύτως δὲν ἀνέχεται τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ἀσθενεστέρων ὑπὸ τῶν ἰσχυροτέρων, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται εἰς ὄργανον τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἄλλων. Καί τέλος δὲν παραδέχεται τοιαύτην κατανομήν τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὠρισμένοι τάξεις, παρὰ τὴν ἀφοσίωσίν των πρὸς τὴν ἐργασίαν, νὰ μὴ δύνανται νὰ διαμορφώσουν ζωήν, ἡ ὁποία νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος.

21. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ Ἡ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΞ ΑΥΤΗΣ ΑΠΟΡΡΕΟΝΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Ἰδιοκτησία ἢ περιουσία καλεῖται πᾶν ὄ,τι ἀπέκτησέ τις καί κατέχει ὡς χρήσιμον διὰ τὴν συντήρησιν καί τὴν ἀνάπτυξιν αὐ-

τοῦ. Ὡς λογικόν ὄν ὁ ἄνθρωπος, μὴ ἀποβλέπων, ὅπως τὰ ζῶα, εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν στιγμιαίων αὐτοῦ ἀναγκῶν, ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ διὰ ν' ἀποκτήσῃ καὶ νὰ κατέχη τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα χρειάζονται διὰ τὴν συντήρησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ· ὡς ἐλεύθερον δὲ ὄν ἀφ' ἑτέρου, δικαιούται ν' ἀποκτήσῃ καὶ νὰ κατέχη ἰδιοκτησίαν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ἐχρησιμοποίησῃ διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς ἀνήθικα καὶ ἔκνομα μέσα καὶ νὰ παρεβίασῃ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων. Κτᾶται δ' ἡ περιουσία κυρίως διὰ τῆς ἐργασίας, ἀλλὰ δύναται ν' ἀποκτηθῇ καὶ διὰ κληρονομιῶν ἢ δωρεῶν.

Πάντες γνωρίζομεν ἐκ πείρας ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ζωὴν μας ἡ διαχείρισις τῆς περιουσίας. Τὸ νὰ γνωρίζῃ τις ποῦ καὶ πότε πρέπει νὰ δαπανᾷ καὶ ποῦ καὶ πότε νὰ φείδεται, νὰ γνωρίζῃ νὰ διαχειρίζεται τὰ χρήματα αὐτοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ ἀξιοπρεπῶς νὰ ζῆ καὶ εἰς ἄλλους νὰ φαίνεται χρήσιμος καὶ ν' ἀποταμιεύῃ διὰ τὰς δεινὰς ἡμέρας τοῦ γήρατος καὶ τῆς ἀσθενείας, ἀποτελεῖ μίαν τέχνην τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐκμάθῃ τις καὶ σκεπτόμενος ὁ ἴδιός καὶ λαμβάνων ἀπὸ ἄλλους παραδείγματα. Ὁ γνωρίζων νὰ διαχειρίζεται ὅπως πρέπει τὴν περιουσίαν του, δεικνύει ἐπὶ πλέον, ὅτι εἶναι ἄνθρωπος ἐγκρατῆς, μὴ παρασυρόμενος ἀπὸ τὰς παρορμήσεις τῆς στιγμῆς, ἀλλ' ὑπακούων εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἐν γένει κατὰ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας μας πρέπει ἐξ ἴσου ν' ἀποφεύγωμεν καὶ τὴν *σπατάλην* καὶ τὴν *φυλαγοῦρίαν*, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἀδικήματα καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ κατὰ τῆς κοινωνίας καὶ νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν *οἰκονομίαν*, νὰ δαπανῶμεν δηλαδὴ ἀναλόγως τῶν δυνάμεών μας.

Ὁ δι' εὐσυνειδήτου καὶ τιμίας ἐργασίας σχηματισμὸς μεγάλης περιουσίας δὲν ἀντίκειται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς. Ἐγκλείει βεβαίως πολλοὺς ἠθικοὺς κινδύνους ὁ πλοῦτος, τοὺς ὁποίους ἐπανειλημμένως ὑπέδειξεν εἰς τὰς ὁμι-

λίας του ὁ Σωτήρ. Αἱ παραβολαὶ τοῦ ἄφρονος πλουσίου, τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου, οἱ λόγοι πρὸς τὸν πλούσιον νεανίσκον καὶ τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρου ὀμίλιαν περὶ προσηλώσεως τοῦ νοῦ εἰς τοὺς ἐπιγείους θησαυρούς, ὑποδεικνύουσιν τοὺς κινδύνους τούτους. Ἀντιχριστιανικὴ ἰδίως εἶναι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ πλούτου ὡς τῆς μοναδικῆς ἀξίας ἐν τῷ κόσμῳ, ἢ προσήλωσις τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς αὐτὸν καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ δι' ἀπολαυστικὰ σκοποῦς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτήρ καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες μετ' αὐτοὺς ἐδίδαξαν, ὅτι οἱ ἔχοντες συγκεντρωμένον πλοῦτον εἰς τὰς χεῖρας τῶν δὲν εἶναι κάτοχοι αὐτοῦ, ἀλλὰ διαχειρίζονται ἀγαθῶν ἐμπιστευμένων εἰς αὐτοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως ὁ πλούσιος ἀποκτήσας τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς κοινωνίας ἔχει ὑποχρεώσεις πρὸς αὐτήν. Ὀφείλει τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχει, νὰ χρησιμοποιεῖ διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Οὕτως ἐξυπηρετεῖ καὶ τὸ ἰδικόν του συμφέρον, διότι διατάραξις τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας θὰ ἔχη ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν συμφερόντων του. Τέλος ὁ πλούσιος ὀφείλει ἀπὸ τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησεν ἐκ τῆς κοινωνίας, νὰ δαπανᾷ γενναιοφρόνως διὰ φιλανθρωπικούς, καλλιτεχνικούς καὶ κοινωφελεῖς ἐν γένει σκοποῦς. Ἡ πατρίς μας εὐτυχῶς ἔχει νὰ ἐπιδείξη πολλὰ παραδείγματα φιλοπατρίδων καὶ φιλανθρώπων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι διέθεσαν ἀφειδῶς ὑπὲρ κοινωφελῶν σκοπῶν.

Τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας εἶναι μὲν ἀπαραβίαστον, πρέπει ὅμως νὰ ἐναρμονίζεται πάντοτε πρὸς τὸ κοινωνικὸν συμφέρον. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηρίζεται τὸ δικαίωμα τῆς πολιτείας νὰ φορολογῇ τὰς περιουσίας καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ ἀναγκαστικὴν ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν ἐνίοτε, χάριν κοινωφελῶν σκοπῶν. Τὸ δικαίωμα τῆς περιουσίας προσβαλλόμενον ὀφείλει νὰ ὑπερασπίζη τις, ζητῶν τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας διὰ τῶν δικαστηρίων.

22. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ἀνέκαθεν ὑπῆρχον εἰς τὰς ἀνθρωπίνας κοινωνίας πλούσιοι καὶ πένητες, τάξεις εὐημεροῦσαι καὶ τάξεις πάσχουσαι, ἡ δὲ ἱστορία μαρτυρεῖ περὶ σκληρῶν καὶ μακροχρονίων ἐμφυλίων πολέμων, οἱ ὅποιοι ἐγεννῶντο, διότι αἱ καταπιεζόμεναι τάξεις, ἐξεγερόμεναι, ἐζήτουν νὰ ἐπιτύχουν βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς των καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων των. Ἐγεννήθη τοιοῦτοτρόπως τὸ καλούμενον κοινωνικὸν πρόβλημα, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους προσέλαβεν ὀξυτάτην μορφήν. Ἡ ἐξέλιξις τῆς βιομηχανίας μετέβαλε τὴν ὄψιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ τῆς συρροῆς μαζῶν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ἐδημιουργήθη εἰς αὐτάς ἡ τάξις τῶν ἀκτημόνων ἐργατῶν (προλεταρίων) τῶν ὧς μόνην πρόσοδον ἔχόντων τὴν ἀμοιβὴν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Οἱ ἀνθυγιεινοὶ ὄροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐγένετο ἡ ἐργασία αὐτῶν εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ τὰ μεταλλωρυχεῖα, ἡ πολλαπλῆ ἐκμετάλλεσις των ἐκ μέρους τῶν κεφαλαιούχων ἐργοδοτῶν, ἡ πενιχρότης τῆς ἀμοιβῆς αὐτῶν, κανονιζομένης κατὰ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἡ ἐκ τῆς ἐργασίας ἀπόλυσις χιλιάδων ἐξ αὐτῶν κατὰ τὰς κρίσεις τῆς παγκοσμίου ἀγορᾶς καὶ ἄλλα τοιαῦτα αἴτια κατέστησαν τὴν θέσιν τῆς τάξεως ταύτης δυσχερεστάτην. Αἱ κυβερνήσεις εὐρέθησαν ὑποχρεωμέναι νὰ λάβουν μέτρα προστασίας τῶν ἐργατῶν, προεβλήθησαν δὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς κυρίως τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1789) θεωρίαι περὶ τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἐκμετάλλεσις τῆς μιᾶς τάξεως ὑπὸ τῆς ἄλλης. Αἱ θεωρίαι αὗται ἐκλήθησαν σοσιαλιστικαὶ ἢ σοσιαλισμὸς (ἐκ τοῦ λατινικοῦ Socius=ἐταῖρος). Ὁ σοσιαλισμὸς προτείνει σύνθεσιν τῆς κοινωνίας εἰς ἑταιρικὸν ὄργανισμὸν ἢ ἑταιρίαν (Societas), ἡ ὁποία θὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ἴσα δικαιώματα καὶ ὄρους ἐν γένει ζωῆς ἀρμόζοντας εἰς ἀνθρώπους, θὰ θέσῃ δὲ τέρμα εἰς τὴν ἐκμετάλλευ-

1) Προλεταρίος (ἐκ τοῦ λατινικοῦ proles («ἀπόγονοι») καλεῖται ὁ μὴ ἔχων ἄλλην περιουσίαν παρὰ μόνον τέκνα, ἦτοι ὁ ἀκτῆμων.

σιν τῆς μιᾶς τάξεως ὑπὸ τῆς ἄλλης. Μορφή τοῦ Σοσιαλισμοῦ εἶναι καὶ ὁ καλούμενος Κομμουνισμὸς (ἐκ τοῦ λατινικοῦ Communis=κοινός), ἥτοι θεωρία καὶ σύστημα κοινωνικῆς ὀργανώσεως, στηριζομένης ἐπὶ τῆς κοινοκτημοσύνης πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἥτοι καὶ τῶν μέσων καὶ τῶν προϊόντων τῆς παραγωγῆς, καταργουμένης καὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς διακρίσεως κοινωνικῶν τάξεων. Εἰς τὴν Ρωσίαν μάλιστα ἐπέτυχε τὸ 1917 τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα, τὸ καλούμενον ἐκεῖ μπολσεβικικὸν κόμμα (=πλειοψηφοῦν κόμμα) νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐργατικὴν κυβέρνησιν ἢ τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου, θεωρουμένην ὡς προσωρινὴν μορφήν, δι' ἧς ἀποσκοπεῖται ἡπραγμάτωσις τῶν κομμουνιστικῶν ἰδανικῶν.

Κριτικὴ τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὴν θεωρητικὴν βάσιν τοῦ κομμουνισμοῦ, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα. Αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἰς τὴν κοινωνιολογίαν καὶ τὰς καλουμένας πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἐπιστήμας. Ὁ ἐμφορούμενος ὅμως ὑπὸ χριστιανικοῦ πνεύματος εἶναι ὑποχρεωμένος οὔτε ν' ἀγνοήσῃ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, οὔτε νὰ ὑποτιμήσῃ τὴν σημασίαν αὐτοῦ, χαρακτηρίζων τοῦτο ὡς ἀνύπαρκτον ἢ ὡς δευτερευούσης σημασίας. Τουναντίον καὶ ἕκαστος χριστιανὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς ἔχουν τὴν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ λάβουν ὠρισμένην καὶ σαφῆ θέσιν ἀπέναντι τοῦ προβλήματος. Ἄλλ' ἢ μόρφωσις ἐγκύρου γνώμης περὶ αὐτοῦ εἶναι δυσχεροστάτη, οὐδ' ἐπιτρέπεται προχειρῶς καὶ ἀβασανίστως ν' ἀποδέχεται τις νέας θεωρίας καὶ νὰ κηρύσσεται ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς αὐτῶν, ἢ πάλιν ἀπορρίπτων ταύτας ἀνεξετάστως νὰ φρονῇ, ὅτι τὰ πάντα ἔχουν καλῶς καὶ ὅτι μεταβολὴ τῆς σημερινῆς καταστάσεως—μερικὴ ἢ καθολικὴ, βαθμιαία ἢ ἄμεσος—, οὔτε δυνατὴ, οὔτε ἀναγκαία κἂν εἶναι. Ὅφειλε λοιπὸν ὁ νέος ἰδίᾳ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ νὰ μελετᾷ αὐτὸ ἀπὸ πασῶν αὐτοῦ τῶν ὄψεων πρὸς μόρφωσιν ἰδίᾳς γνώμης περὶ αὐτοῦ. Ὅπως δὴποτε διὰ τὸν Χριστιανὸν ἰδιάζον

ένδιαφέρον παρέχει ή ήθικη ὄψις τοῦ ζητήματος, καί αὐτή θά ἐξετασθῇ δι' ὀλίγων ἐνταῦθα.

Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα εἶναι εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ ήθικόν, ή δὲ λύσις αὐτοῦ, ή ἐπίτευξις κοινωνικῆς δικαιοσύνης, πρέπει νά νοηθῇ ὡς ήθικὸς σκοπὸς καί νά ἐπιδιωχθῇ διὰ μέσων ήθικῶν. Κατάργησις τῶν τάξεων δὲν εἶναι ήθικῶς σκόπιμος, θά ήδύνατο δὲ νά ἐπιτευχθῇ—καί μόνον κατὰ θεωρίαν καί πρόσχημα, οὐδέποτε δὲ πραγματικῶς—διὰ τῆς καταπατήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καί τῆς παραβιάσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισθείσης φυσικῆς καί ήθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι ή διαίρεσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τάξεις βασίζεται ἐπὶ τῆς μαρτυρουμένης ὑπὸ τῆς φύσεως διαφορᾶς τῶν κλίσεων καί τῶν διαθέσεων τῶν ἀτόμων καί ὅτι χρησιμεύει αὕτη καί ὡς μέσον τῆς ήθικῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρώπων, διανοίγουσα εὐρὺ πεδίων ήθικῆς δράσεως καί ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτοὺς ἀμοιβαίας ὑποχρεώσεις. Ὡσαύτως καί τὰ προσωπικά ἐλατήρια καί ή πρὸς τὸ συμφέρον τάσις εἶναι ἀναντίρρητα γεγονότα, ἀποτελοῦντα σοβαρὸν κίνητρον διὰ τὴν δρᾶσιν καί ἐπιφέροντα τὴν αὔξησιν καί τελειοποίησιν τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἰδιοκτησία δέ, ή ὅποια ἀπορρέει ἐξ αὐτῶν, εἶναι δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου καί ή κατάργησις αὐτῆς θά ήδύνατο νά ἐπιτευχθῇ καί πάλιν μόνον διὰ τῆς δεσμεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Ἄλλὰ καί ή τάσις αὕτη πρὸς τὸ συμφέρον εἶναι καί αὐτή μέσον ήθικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργοῦσα δι' αὐτὸν τὴν ὑποχρέωσιν τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀτομικοῦ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον καί τῆς ὑπαγωγῆς ἐν γένει τῶν ἐγωιστικῶν ἐνστίκτων τοῦ ἀνθρώπου εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους καί ἀνωτέρους σκοπούς, τοὺς ὁποίους πρέπει νά ἐπιδιώκῃ οὐτος ὡς ὄν πνευματικὸν καί ήθικόν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν καταβάλλονται προσπάθειαι διὰ τὴν ήθικὴν προαγωγὴν τῆς κοινωνίας, ή λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ή ἐπίτευξις τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, θά συντελεσθῇ βαθμιαίως, θά ἐπέλθῃ δὲ οὐχὶ διὰ βιαίων ἀνατροπῶν—ὀπότε οἱ τέως καταδυναστευόμενοι θά μεταβληθοῦν εἰς καταδυναστεύοντας,—ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῆς καί τῆ

ἐλευθέρᾳ συγκαταθέσει τῶν ἀνθρώπων καὶ τότε θὰ ἔχη αὕτη καὶ ἠθικὴν ἀξίαν καὶ θὰ σημαίνει ἀληθῆ πρόοδον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Αἱ κυβερνήσεις διὰ τοῦτο ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξακολουθήσουν τὰ προστατευτικὰ μέτρα ὑπὲρ τῆς ἐργατικῆς τάξεως, νὰ θέσουν φραγμοὺς εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου, νὰ φροντίσουν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν εἰς τὰς περιπτώσεις δυστυχιμάτων, ἀσθενείας, θανάτου, γήρατος, ἀνεργίας κτλ. Ὁ χρόνος τῆς ἡμερησίας ἐργασίας πρέπει νὰ κανονισθῆ ἀναλόγως τοῦ εἴδους αὐτῆς—οὐδέποτε νὰ ὑπερβαίνει οὗτος τὰς ὀκτῶ ὥρας ἡμερησίως—ἡ δὲ ἐξ αὐτῆς ἀμοιβὴ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε τοιαύτη, ὥστε νὰ καθίσταται δι' αὐτῆς δυνατὴ διαβίωσις ἀρμόζουσα εἰς ἀνθρωπίνας ὑπάρξεις. Πάντα δὲ ταῦτα πρέπει νὰ ἐκτελεσθοῦν οὐχὶ ὡς παραχωρήσεις ἢ συγκαταβάσεις τῶν ἐργοδοτῶν, ἀλλ' ὡς ὑποχρέώσεις αὐτῶν ἀπέναντι τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ προστασία αὕτη τῆς ἐργατικῆς τάξεως θὰ γίνεται πάντοτε ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, διότι δι' αὐτῆς ἐπέρχεται αὔξησης τῆς τιμῆς τῶν παραγομένων εἰδῶν καὶ δυσχεραίνεται οὕτως ἡ ζωὴ καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἐργατικὴν τάξιν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας λαμβάνονται τὰ μέτρα ταῦτα. Κυρίως ὅμως ἀποτελεσματικὴ θὰ εἶναι διὰ τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος ἢ σοβαρὰ προσπάθεια διὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἀνώτερον ἠθικὸν ἐπίπεδον. Πρέπει νὰ ἐμπνευσθῆ ἢ ἀλληλεγγύη, ἢ συναίσθησις τῶν ὑποχρεώσεων ἐκάστης τάξεως πρὸς τὴν ἄλλην, ἢ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας πᾶσαι αἱ τάξεις προσφέρουν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τέλος ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν τάξεων πρὸς ἀλλήλας. Ὡσαύτως πρέπει νὰ ἐξαρθῆ καὶ αὕτη ἀκόμη ἢ ὠφελιμιστικὴ ἄποψις, ὅτι τὸ ἄτομον δὲν δύναται νὰ εὐτυχῆ, οὐδὲ νὰ εὐρίσκηται ἐν ἀσφαλείᾳ, ὅταν ὑπάρχουν τάξεις πάσχουσαι. Καὶ τέλος ἡ αἰσχροκέρδεια, ἡ ἐκμετάλλευσις, ἡ τάσις πρὸς ὑποδούλωσιν πρέπει νὰ πατάσσωνται καὶ νὰ στηλιτεύωνται, ὅπου δήποτε καὶ ἂν ἐκδηλοῦνται αὗται. Καὶ χαρακτηρίζονται μὲν αἱ γινῶμαι αὗται περὶ τῆς λύσεως τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος ὡς ἀντεπισημονικαὶ καὶ δυσφημοῦνται ὡς μέ-

σον χρησιμεύον πρὸς ἀποκοίμισιν τῶν καταπιεζομένων τάξεων, παράτασιν τῆς ἀθλιότητος καὶ συνέχισιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως· οἱ δισχυρισμοὶ ὅμως οὗτοι προέρχονται ἐκ τῶν ἀστηρίκτων καὶ ἀναποδείκτων προϋποθέσεων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀφορμῶνται ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς. Ὁ ἄνθρωπος ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ὡς φυσικὸν μόνον ὄν, ἢ δὲ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐξηγεῖται ὡς στηριζομένη ἐπὶ ὕλικῶν προϋποθέσεων (τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς καταναλώσεως) καὶ συντελουμένη ὡς φυσικὸν φαινόμενον κατὰ νόμους φυσικοῦς καὶ ἀναγκαίους, τὴν διάγνωσιν τῶν ὁποίων διανοίγει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ ἐφαρμογὴ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τῆς Ἐγγελεϊανῆς φιλοσοφίας. Ἄλλ' ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὸν τελικὸν αὐτῆς προορισμὸν διὰ τῆς τοιαύτης ἐξελίξεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς ἀνυψώσεως καὶ τῆς ἐλευθέρως συγκαταθέσεως τῶν ἀνθρώπων. Ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξηγεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινῶνίας καὶ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς, δεχόμενος μόνον ὕλικὰς προϋποθέσεις καὶ τὸ τριμερὲς σχῆμα τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τῆς Ἐγγελεϊανῆς φιλοσοφίας—θέσεις, ἀντίθεσις, σύνθεσις—θ' ἀποδειχθῆ μονομερῆς καὶ μονότονος, εἰλημμένος ἀπὸ τὴν θεωρίαν καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν πραγματικὴν πείραν τῆς ζωῆς. Οἱ σήμερον ἐναβρυνόμενοι διὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεωριῶν τούτων ἐκτίμησιν πάσης ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ πάσης ἀξίας θὰ ὁμολογήσουν ποτὲ ὅτι ἐγένοντο θῦμα ἐκθαμβωτικῆς ἐπιδράσεως, ἀναλόγου πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἡ Ἐγγελεϊανὴ φιλοσοφία, ἢ ὁποία, κυριαρχήσασα τῶν πνευμάτων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, κατέρρευσε παταγωδῶς περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ.

Τὴν τελευταίαν λέξιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θ' ἀποτελέσουν πάντοτε οἱ λόγοι τοῦ Θεανθρώπου εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλίαν, ἀλλὰ νοούμενοι καθ' ὅλον τὸ βάθος αὐτῶν. Ναὶ μὲν, εἶπεν οὗτος, οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ὕλικὰς ἀνάγκας καὶ ὁ Θεὸς γνωρίζει ταύτας, ἀλλὰ *«ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*

καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ἡμῖν»
(Ματθ. ΣΤ', 33).

23. Η ΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

“Οτι ἡ ἐπικράτησις τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας θὰ ἀσκήσῃ σπουδαίαν ἐπίδρασιν διὰ τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος δεικνύουν οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ ἄλλοτε πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος Ράμσεϋ Μακδόναλδ : «Ἡ μοναδικὴ λύσις τῶν προβλημάτων μας κεῖται εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ πολιτεία δύναται βεβαίως νὰ θέσῃ νόμους πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ φρόνημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἡ ὀρθὴ ἐκπλήρωσις τῶν νόμων τούτων. Τὸ φρόνημα τοῦτο—πραγματικὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην—δύναται καὶ θέλει νὰ δημιουργήσῃ μόνον ὁ χριστιανισμός». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὑπερόχους τούτους λόγους τοῦ Μακδόναλδ ὁ κομμουνισμὸς κηρύσσει τὴν θρησκείαν, διὰ τὴν ὁποῖαν εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι δύναμις στηριζοῦσα καὶ προάγουσα τὴν ζωὴν, ὡς τὸ ὄπιον, τῶν λαῶν καὶ ὡς τὸ μέσον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ἡ κεφαλαιοκρατία, διὰ νὰ τηρῇ ἐν ὑποταγῇ τὰς μάζας, ἀποκοιμίζουσα αὐτὰς μετὰ τὴν παρηγορίαν, ὅτι πρέπει νὰ ὑποφέρουν εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, διὰ νὰ ἀπολαύσουν εἰς τὴν μέλλουσαν. Διὰ τοῦτο ἐπίσημος ἀντιθρησκευτικὴ προπαγάνδα διενεργεῖται σήμερον εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἡ ἐκεῖ ἐκκλησία εἶναι μὲν κατὰ τύπους ἀνεκτὴ, κατ’ οὐσίαν ὅμως διώκεται. Πόσον σαθρὰ εἶναι ἡ θεωρητικὴ βᾶσις τοῦ κομμουνισμοῦ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀντιφάσεως, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τοὺς κυριωτέρους θεωρητικούς τοῦ κομμουνισμοῦ μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως. Ἐνῶ δηλαδὴ βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ Ἐγγελεῖνου ἀξιώματος ὅτι «πᾶν τὸ λογικὸν εἶναι πραγματικὸν καὶ ἀναγκαῖον καὶ πᾶν πραγματικὸν καὶ ἀναγκαῖον εἶναι λογικὸν» διδάσκουν ὅτι κατ’ ἀνάγκην τὸν φεουδαρχισμόν διεδέχθη ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὅτι κατ’ ἀνάγκην τοῦτον θὰ διαδεχθῇ ὁ κομ-

μουνισμός· ἐνῶ μὴ δεχόμενοι ὡς ὑλόφρονες ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως δέχονται, ὅτι πᾶσα ὑπερβολή, κατάχρησις καὶ καταδυναστευσις, ἡ ὁποία ἔγινε μέχρι σήμερον, ἔγινε κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην· ἐνῶ ὁ Μάρξ καὶ ὁ Λένιν καὶ ἄλλοι διακηρύσσουν ὅτι ἀπεχθάνονται τὴν ἠθικολογίαν καὶ τὰς ἐν ὄνόματι τοῦ δικαίου διαμαρτυρίας ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων τάξεων· ἐνῶ τοὺς Γάλλους σοσιαλιστάς, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ στηρίξουν τὸν σοσιαλισμὸν διὰ τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ συναισθήματος τῆς ἀγάπης, ἐστιγμάτισαν ὡς οὐτοπιστάς· ἐν τούτοις ὡς προπαγανδισταὶ δὲν παύουν νὰ διαμαρτύρωνται διὰ τὰς δῆθεν ἀδικίας καὶ καταπιέσεις τῆς σήμερον ἐπικρατούσης τάξεως, ἀντιφάσκοντες οὕτω πρὸς ἑαυτοὺς καὶ μάλιστα ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν τρομοκρατίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον οὗτοι ἀσκοῦν εἰς Ρωσίαν. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύουν, εἰ μὴ ἐπιβεβαιοῦν ὅτι ἡ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος καὶ ἡ ἐπίτευξις κοινωνικῆς δικαιοσύνης δύναται νὰ πράξατο ποιηθῆ ἴσως ἂν νοηθῆ ὡς ἠθικὸς σκοπὸς καὶ ἐπιδιωχθῆ δι' ἠθικῶν μέσων καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν.

24. ΑΝΑΠΑΥΣΙΣ ΚΑΙ ΤΕΡΨΙΣ

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἀνάπαυσις μετὰ τὴν κόπωσιν ἐκ τῆς ἐργασίας εἶναι μέσον, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ ἄνθρωπος, ἀνανεῶνων καὶ ἐνισχύων τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, προπαρασκευάζεται διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔχει ἐντὸς τῆς κοινωνίας. Ἄλλ' ἡ ἀνάπαυσις αὕτη, ἡ ὁποία καθαγιάζεται τοιουτοτρόπως καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον ἐξυπηρετικὸν ἀνωτέρου σκοποῦ, δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς ἀπλῆ ἀδράνεια, ἀλλ' ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἀλλαγὴν παραστάσεων καὶ τὴν διασκόρπισιν (διασκέδασιν) τοῦ νοῦ καὶ πρὸς ἄλλας κατευθύνσεις. Ἐπιτρέπεται λοιπὸν καὶ ἡ ἀνάπαυσις καὶ ἡ διασκέδασις ἢ τέρψις καὶ ὡς ἐπίστευσις τῆς ἐργασίας καὶ ὡς μέσον προπαρασκευαστικὸν πρὸς αὐτήν.

Εὐκόλως ἐννοεῖται, ὅτι ὁ λογικὸς καὶ ἠθικὸς ἄνθρωπος δύ-

ναται άφ' έαυτοϋ νά κανονίση και νά καθορίση και τó είδος και τó ποσόν τών τέρψεων και διασκεδάσεων, τás όποιás πρέπει νά έπιτρέπη εις τόν έαυτόν του. Φιλικά και οικογενειακά συναναστροφάι, περίπατοι, έκδρομαί, άθλητικά παίγνια, κοινά γεύματα, χοροί, άσματα και τά τοιαϋτα άποτελοϋν έπιτετραμμένα μέσα διασκεδάσεως και τέρψεως, ζωογονοϋν τόν άνθρωπον και διαθέτουν εύχαρίστως τó θυμικόν αύτοϋ, όταν γίνονται έν μέτρω, ώστε νά μη έπέρχεται έξάντλησις τών δυνάμεων έξ αύτών, και κατά τρόπον μη άπάδοντα πρós τήν εύπρέπειαν και τήν ήθικήν. "Αριστον έπίσης και διασκεδαστικόν και μορφωτικόν μέσον είναι ή άκρόασις διαλέξεων και μουσικών συναυλιών, όπως και ή έπίσκεψις Μουσείων και Πινακοθηκών, αί όποίαι κατά τás Κυριακάς και έορτάς νά είναι άνοικτάι και δωρεάν προσιτάι εις τόν λαόν. Έπίσης είναι λίαν συντελεστική και εις τήν μόρφωσιν τοϋ πνεύματος και εις τήν ήθικήν διάπλασιν τοϋ ανθρώπου ή άκρόασις θεατρικών έργων (δραμάτων, κωμωδιών, μελοδραμάτων ή έλαφροτέρων μουσικών έργων) όταν δέν άσμενίζουν ταϋτα εις τήν περιγραφήν τοϋ φαύλου και τοϋ άκολάστου και δέν σκοποϋν νά ύπεγείρουں χαμηλοτέρας όρμάς και έπιθυμίας τοϋ ανθρώπου. Τοιαϋτα έργα δέν βλάπτουν μόνον ήθικώς τόν άνθρωπον, αλλά και καταβιβάζουں τó πνεϋμα αύτοϋ εις ταπεινόν έπίπεδον, καθιστώντα ούτως αύτόν άνίκανον νά αισθανθῆ τήν συγκίνησιν τής ύψηλης τέχνης. Και ό κινηματογράφος, όταν δέν μεταβάλλεται και ούτος εις μέσον διαστροφής και άποπλανήσεως (άτυνομικά έργα κτλ.), είναι μέσον και πρós ψυχαγωγίαν και πρós πλουτισμόν τών γνώσεων, παρέχει δέ και άληθῆ καλλιτεχνικήν άπόλαυσιν εις πολλά ύπέροχα έργα. Ώσαύτως ψυχαγωγικόν αλλά και μορφωτικόν μέσον άποτελεῖ ή μελέτη λογοτεχνικών έργων άνεγνωρισμένης άξίας. Έπιβλαβές και άνθυγιεινόν μέσον διασκεδάσεως είναι ή φοίτησις και παραμονή εις τά καφενεΐα. Βλαβεράν τέλος και έπικίνδυνον διασκέδασιν άποτελοϋν και τά τυχηρά παίγνια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΗΜΩΝ

25. ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἡμῶν διαίρουνται εἰς καθήκοντα πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς καθήκοντα πρὸς κοινωνικὰς ομάδας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ οἰκογένεια, ἡ πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία.

Οἱ ἄνθρωποι οἱ ἔχοντες τὴν αὐτὴν θεῖαν προέλευσιν, τὴν ἰδίαν ἀξίαν καὶ τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν προορισμόν, ὄντες δὲ καὶ ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ οὐρανοῦ πατρός, ὀφείλουσιν πρὸς ἀλλήλους βαθύτατον σεβασμόν. Ἐκαστον ἄνθρωπον πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν ὡς ὃν ὁμοούσιον πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἐκπρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ὀφείλομεν δὲ νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι πᾶσα προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ αὐτοῦ ἔχει ἄμεσον ἀντανάκλασιν καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἰδίων, ὡς σημαίνουσα κατάρριψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, τῆς ὁποίας καὶ ἐκεῖνος καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἐξ ἴσου μέτοχοι. Ὁ πρὸς τὸν πλησίον — πρὸς πάντα δηλαδὴ ἄνθρωπον — σεβασμὸς οὗτος ἐκδηλοῦται ὑπὸ δύο μορφάς: ὡς δικαιοσύνη καὶ ὡς ἀγάπη. Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι αἱ δύο θεμελιώδεις ἀρεταί, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἠθικὴν ἡμῶν σχέσιν πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἐκ τῶν ὁποίων παράγονται πάντα τὰ ἐπιμέρους καθήκοντα ἡμῶν πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐκ μὲν τῆς δικαιοσύνης ἀπορρέουν τὰ καθήκοντα τοῦ σεβασμοῦ τῆς ζωῆς, περιουσίας, τιμῆς καὶ ἐλευθερίας αὐτοῦ, τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς αὐτόν, τῆς φιλαληθείας καὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγάπης στηρίζονται τὰ καθήκοντα τῆς συμμετοχῆς ἡμῶν εἰς τὴν λύπην καὶ τὴν χαρὰν τοῦ πλησίον, τῆς

ἐκ μέρους ἡμῶν εὐεργεσίας αὐτοῦ ἢ τῆς παροχῆς διὰ λόγων καὶ ἔργων συνδρομῆς καὶ βοηθείας πρὸς αὐτόν, ὅταν οὗτος ἔχη ἀνάγκην ταύτης καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πεσόντων.

26. Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ

Ο ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΠΛΗΣΙΟΝ. ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΑΥΤΟΥ.
ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ ΑΥΤΟΥ.

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον δικαιοσύνη ἐπιβάλλει τὸ καθήκον νὰ σεβώμεθα τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἀρνητικῶς μὲν ἀποφεύγοντες πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ βλάψῃ ἢ νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον ταύτας, θετικῶς δὲ πράττοντες πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ στηρίξῃ καὶ προαγάγῃ αὐτάς. Μέγιστον καὶ ἀνεπανόρθωτον ἀδίκημα κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον ἀποτελεῖ ἡ ἐκ προμελέτης καὶ προθέσεως ἀφαίρεσις αὐτῆς, οἰονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ ἐλατήριον τῆς πράξεως ταύτης. Ἡ εὐθύνη διὰ τὸν φόνον ὑπάρχει πάντοτε, ὅσάκις ὑπάρχει πρόθεσις, ὁ βαθμὸς ὅμως τῆς ἐνοχῆς ποικίλλει ἐκάστοτε ἀναλόγως τοῦ φονευθέντος προσώπου, τῶν ἀφορμῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ φόνου, τοῦ βαθμοῦ τῆς συνειδήσεως, μεθ' ἧς ἐπράχθη, τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς ἐξετελέσθη καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγένετο οὗτος. Ὁ ἐν ἀμύνη ὑπὲρ τῆς προσβαλλομένης καὶ εἰς ἄμεσον κίνδυνον διατελούσης ἰδίας ἢ καὶ τῆς τοῦ ἄλλου ζωῆς φόνος δὲν λογίζεται βεβαίως ὡς ἔγκλημα· ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τελειότης καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει νὰ καταβάλῃ τις πᾶν μέσον διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν φόνον ἀνθρώπου, προσπαθῶν ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον δι' οἰουδήποτε ἄλλου τρόπου. Περὶ τοῦ κατὰ τὴν μονομαχίαν φόνου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα, διότι τὸ βάρβαρον καὶ ἀντιχριστιανικὸν τοῦτο ἔθιμον ἐξέλιπεν ἀπὸ πάσας σχεδὸν τὰς πολιτισμένας καὶ χριστιανικὰς χώρας καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ αὐτοῦ πραγματεία ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἠθικὴν.

Δικαιοσύνην πρὸς τὸν πλησίον δεικνύομεν σεβόμενοι καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἢ περιουσίαν αὐτοῦ. Αἱ συνήθεις καὶ ἀξιοκατά-

κριτοι προσβολαί κατά τῆς ξένης ιδιοκτησίας εἶναι ἡ κλοπή, ἡ ληστεία, ἡ ἄρπαγὴ καὶ ἡ ἀπάτη, διὰ τῶν ὁποίων ἀφαιρεῖ τις τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου παρὰ τὴν γνώσιν καὶ τὴν θέλησιν αὐτοῦ (εἰς τὴν κλοπὴν) ἢ ἐν γνώσει μὲν, ἀλλὰ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ (εἰς τὴν ἄρπαγὴν καὶ τὴν ληστείαν) ἢ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ (εἰς τὴν ἀπάτην). Εἰς τὴν ἀπάτην ὑπάγονται καὶ ὄλα τὰ ἀνήθικα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐκμεταλλεύεται τις τὸν ἄλλον καὶ ζημιώνει αὐτὸν ἐν ἀγνοίᾳ ἢ παρὰ τὴν θέλησιν του.

Ἄδικίαν μεγάλην πρὸς τὸν πλησίον καὶ συνεπαγομένην μεγίστας βλάβας ἀποτελεῖ καὶ ὁ διασυρμὸς τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν κατασυκοφάντησις αὐτοῦ, ἡ ἀπόδοσις εἰς αὐτὸν πράξεων μηδέποτε ὑπ' αὐτοῦ γενομένων, προερχομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ συμφέρον ἢ φθόνον, εἶναι πρᾶξις δεικνύουσα ἔλλειψιν καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἵχνους ἠθικοῦ φρονήματος καὶ ἀδικουσα καὶ βλάπτουσα μεγάλως τὸν πλησίον. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ πραγματικοῦ ὀλισθήματος τοῦ πλησίον, ἡ καταλαλιά αὐτοῦ, ἡ κοινολόγησις τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντος σφάλματος, οἱ κατ' αὐτοῦ ἐκτοξευόμενοι εἰρωνικοὶ ὑπαινιγμοὶ καὶ ἐν γένει ὁ διασυρμὸς τῆς ὑπολήψεως του ἀποτελοῦν πράξεις ἀναξίας ἠθικῶν ἀνθρώπων, δυσχεραίνουν δὲ τὴν θέσιν τοῦ δυσσημουμένου, φέρουν αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν καὶ καθιστοῦν τὴν μετάνοιάν του καὶ βελτίωσιν του ἀδύνατον. Ἐλάχισται εἶναι αἱ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον νὰ προβάλῃ τις δημοσίᾳ ὡς κατήγορος, διὰ νὰ μὴ θρασύνη διὰ τῆς ἀνοχῆς του τοὺς κακοὺς καὶ διὰ νὰ προφυλάξῃ ἀπ' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ καταλαλιά γίνεται ἀπὸ ἀπλὴν κακὴν ἔξιν καὶ ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ καταλαλῶν χαίρει διὰ τὰ ὀλισθήματα τοῦ πλησίον του. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀπαγορεύει οὐ μόνον τὴν συκοφαντίαν («οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ» (Γεν. Κ', 16) ἀλλὰ καὶ τὴν καταλαλίαν «μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε» (Ματθ. Ζ', 1).

27. ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗ

Δικαιοσύνην πρὸς τὸν πλησίον δεικνύομεν καὶ ὅταν σεβώμεθα τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, ὅταν δεικνύωμεν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην καὶ ὅταν ἀναγνωρίζωμεν τὰς ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθείσας ὑπηρεσίας. Ἡ ἐλευθερία ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν τὴν προσωπικὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου, ὃ δὲ περιορισμὸς αὐτῆς δεικνύει ἀσέβειαν πρὸς τὸν πλησίον. Καὶ ναὶ μὲν ἀσκοῦμεν ἐνίοτε πειθαρχικὴν ἐξουσίαν, (ὡς γονεῖς, διδάσκαλοι, προϊστάμενοι ὑπηρεσιῶν κτλ.) ἐξουσίαν, ἢ ὁποῖα συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην περιορισμούς, ἐπιβαλλομένους πρὸς τὸ καλὸν καὶ τῆς ὀλότητος καὶ αὐτοῦ τοῦ πλησίον — οὐδέποτε ὅμως πρέπει νὰ φθάνωμεν μέχρι καταπίεσεως καὶ ἐπεμβάσεως εἰς τὴν προσωπικὴν τῶν ἄλλων ἐλευθερίαν.

Προσβολὴν κατὰ τοῦ πλησίον ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης πρὸς αὐτόν. Βεβαίως οὔτε εὐπιστος πρέπει νὰ εἶναι τις, ἀλλ' οὔτε ἄνευ λόγου καὶ καχύποπτος, ὑποπτευόμενος τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα. Ἡ ἔλλειψις ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης ἰδιάζει εἰς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς ταπεινὸν ἠθικὸν ἐπίπεδον. Ἀδικίαν τέλος κατὰ τοῦ πλησίον θίγουσαν καὶ ἀπογοητεύουσαν αὐτόν, ἀποτελεῖ καὶ ἡ παραγνώρισις τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν. Ἐνῶ δ' ἡ ἀναγνώρισις τῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη δι' αὐτὰς ἐκτιμῶνται πάντοτε, κατακρίνεται γενικῶς, προκαλεῖ ἀγανάκτησιν καὶ θεωρεῖται ὡς τεκμήριον ἀναισχυρίας ἢ ἀγνωμοσύνης.

28. ΦΙΛΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ. ΤΟ ΕΞ ΑΝΑΓΚΗΣ ΨΕΥΔΟΣ

Ἡ συναίσθησις ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα δίκαιοι πρὸς τὸν πλησίον καὶ ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ ὑπάρχη εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ἢ πρόθεσις νὰ βλάψωμεν αὐτόν ἐπιβάλλει εἰς ἡμᾶς τὰ καθήκοντα τῆς φιλαληθείας καὶ τῆς εἰλικρινείας. Φιλαλήθεια καὶ εἰλικρί-

νεια λέγεται ἢ διὰ λόγων καὶ πράξεων ἄδολος μετάδοσις τῶν ἔσωτερικῶν ἡμῶν διαθέσεων καὶ σκέψεων. Φιλαλήθης εἶναι ὁ λέγων πάντοτε καὶ πρὸς πάντας τὴν ἀλήθειαν, ὁ παριστάνων ἀκριβῶς τὰ πράγματα ὅπως αὐτὸς βλέπει καὶ ἀντιλαμβάνεται αὐτὰ καὶ ὁ μηδέποτε ζητῶν νὰ διαφύγῃ ἀπὸ δυσχερῆ θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται, διὰ τῆς ἀποκρύψεως ἢ τῆς διαστροφῆς τῆς ἀληθείας (π. χ. ὁ ζητῶν νὰ διαφύγῃ τὰς συνεπείας πράξεώς του τινὸς διὰ τῆς ἀρνήσεως ὅτι εἶναι ὁ αὐτουργὸς αὐτῆς ἢ διὰ τῆς ἀποδόσεως αὐτῆς εἰς ἄλλον). Εἰλικρινῆς δὲ—ὁ διὰ πράξεων κυρίως ἐκδηλῶν ἀδόλως τὰς ἔσωτερικὰς αὐτοῦ διαθέσεις καὶ σκέψεις—εἶναι ὁ ζῶν συμφῶνως πρὸς τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ καὶ μὴ λαμβάνων παρ' ἄλλων καὶ ἀπομιμούμενος ἕξεις, τὰς ὁποίας δὲν ἐπιδοκιμᾶζει ἔσωτερικῶς. Ὁ εἰλικρινὴς ὡσαύτως οὐδέποτε προσποιεῖται ἀγάπην καὶ σεβασμόν, ὅταν δὲν ἔχῃ τὰ αἰσθήματα ταῦτα. Ἡ εἰλικρίνεια δεικνύεται ἰδίως κατὰ τὴν ἀνάληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἐργασίας τινός. Ὁ εἰλικρινὴς δηλαδὴ οὐδέποτε ἀναλαμβάνει ἐργασίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ φέρῃ ταύτην εἰς πέρας. Ἀναλαμβάνων δὲ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς καταβάλλει πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις διὰ νὰ δημιουργήσῃ τι τὸ τέλειον καὶ οὐδέποτε ζητεῖ νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἀναθέσαντα εἰς αὐτὸν τὴν ἐργασίαν, παρουσιάζων διὰ τεχνητῶν στολισμῶν τὸ ἀτελὲς ὡς τέλειον. Ὡς συγγραφεὺς ὁ εἰλικρινὴς οὐδέποτε παρακάμπει ἢ καταλείπει ἀσαφῆ τὰ δύσκολα σημεῖα τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται, διὰ νὰ διατρίψῃ περὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὁ ἀναγνώστης, ὡς εὐκολα, δύναται καὶ μόνος νὰ νοήσῃ ἢ συμπεράνῃ. Μεταφράζων δ' ἔργον τι φροντίζει νὰ κατανοήσῃ αὐτὸς πρῶτον αὐτὸ καὶ ν' ἀποδώσῃ εἴτα τοῦτο εἰς τὴν γλῶσσαν του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καταστήσῃ τοῦτο καταληπτὸν καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας του. Ὡς ρήτωρ ὁ εἰλικρινὴς παριστάνει τὰ πράγματα ἀντικειμενικῶς καὶ ἀπαθῶς καὶ δὲν ζητεῖ, κολακεύων τὰς ἀδυναμίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἢ ἐκθέτων τὰ πράγματα ὑπερβολικῶς καὶ διὰ πομπῶδων φράσεων, νὰ παρασύρῃ τὰ πλήθη πρὸς τὰς ἀπόψεις του (δημαγωγία). Ὁμοίως ἡ εἰλικρίνεια ἀπαιτεῖ εἰς τὸν πολιτικὸν βίον ν' ἀντιτίθεται τις

κατά πάσης ἀποπείρας κατασυκοφαντήσεως τοῦ ἀντιπάλου του (ὡς προδότου καὶ καταχραστοῦ κτλ.) καὶ τῆς διεγέρσεως οὕτω λαϊκοῦ μίσους κατ' αὐτοῦ. Ἀντίθετα τῆς φιλαληθείας καὶ τῆς εἰλικρινείας εἶναι τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀνειλικρίνεια, πράξεις καὶ ιδιότητες δεικνύουσαι ἐχθρικὴν διάθεσιν πρὸς τὸν πλησίον—διότι πρὸς τί θὰ ψευσθῆ τις ἢ θὰ εἶναι ἀνειλικρινής, ὅταν δὲν ἔχη κακοὺς σκοποὺς ; — καταρρίπτουσαι τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ ψευδομένου καὶ τοῦ ἀνειλικρινοῦς καὶ ἐξευτελίζουσαι αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἴδιαν αὐτοῦ συνείδησιν.

Τὸ ζήτημα ἂν ἐπιτρέπεται τὸ ἀναγκαῖον ψεῦδος εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ λελυμένον. Οὐδέποτε τὸ ψεῦδος εἶναι θεμιτόν. Ἐνῶ ὁ ἠθικός χαρακτήρ πρέπει νὰ ὑπερνικᾷ πᾶσαν δυσκολίαν, τὸ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος μαρτυρεῖ δειλίαν καὶ πρόθεσιν ὑπεκφυγῆς δυσκόλου τινὸς περιπτώσεως. Καὶ ἀναφέρονται μὲν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος εἶναι ἀναπόφευκτον, ἀλλ' εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν πρόκειται κυρίως περὶ ἀναγκαίου ψεύδους, διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖ τις πρὸς ἴδιον ὄφελος νὰ ὑπεκφύγῃ δυσκολίαν τινά, (νὰ ὁμολογήσῃ π. χ. τὴν ἐνοχίαν του), ἀλλὰ περὶ συγκρούσεως μεταξὺ καθήκοντος πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἄλλου τινὸς καθήκοντος, τὸ ὁποῖον νομίζομεν ὅτι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προτιμήσωμεν, χωρὶς ἐκ τῆς προτιμήσεως ταύτης νὰ προσποριζώμεθα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ὠφέλειαν τινά. Ὁ διευθυντὴς π. χ. τοῦ θεάτρου, ὁ πληροφορούμενος τὴν ἔναρξιν πυρκαϊᾶς καὶ ἐμφανιζόμενος εἰς τὴν σκηνὴν καὶ παρακαλῶν τοὺς θεατὰς ν' ἀπέλθουν ἔνεκα τῆς δῆθεν ἀσθενείας καλλιτέχνητός τινος, δὲν διαπράττει ἀναγκαῖον ψεῦδος, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ ἴδιος θὰ προσπορισθῆ ὠφέλειαν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὸ καθήκον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

29. Η ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΑΓΑΠΗ

Ἡ μὲν δικαιοσύνη ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν καὶ προϋπόθεσιν τῶν πρὸς τὸν πλησίον ἡμῶν καθηκόντων, ἔνδειξις ὅμως κυρίως χριστιανικοῦ φρονήματος εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ

νομίζεται, ότι υπάρχει αντίθεση μεταξύ αγάπης και δικαιοσύνης. 'Ο ὢν πρὸς τὸν πλησίον δίκαιος καὶ κατ' οὐδένα τρόπον διανοούμενος νὰ θίξη αὐτόν, εὐκόλως θὰ παρακινηθῆ καὶ εἰς ἔργα μαρτυροῦντα συμπάθειαν καὶ ἀγάπην πρὸς αὐτόν. "Ὡστε ἡ ὀρθὴ σχέσις μεταξύ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης εἶναι ὅτι ἡ ἀγάπη συμπληροῖ τὴν δικαιοσύνην.

Ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἀπορρέει κατὰ πρῶτον τὸ καθῆκον τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν λύπην καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ. «*Χαίρειν μετὰ χαίροντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων*» (Ρωμ. ΙΓ' 16). Ἡ ἀληθῆς ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἡ κλίσις τῆς καρδίας μας πρὸς αὐτόν δεικνύεται, ὅταν αἱ λύπαι αὐτοῦ γίνονται ὑφ' ἡμῶν ἀντιληπταὶ ὡς ἴδιαι ἡμῶν λύπαι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀνακουφίζει αὐτόν αἰσθητῶς. Ἡ ἀξία τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν λύπην τοῦ ἄλλου καταφαίνεται καὶ ἂν ἀναλογισθῶμεν τὴν ἀναλγησίαν πολλῶν διὰ τὰς συμφορὰς τῶν ἄλλων ἢ καὶ τὴν χαρὰν τῶν δι' αὐτάς (χαιρεκακίαν). Ἡ δὲ συμμετοχὴ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ ἄλλου δεικνύει ψυχικὴν εὐγένειαν, διότι εἰς πολλῶν τὴν καρδίαν δὲν βλαστάνει τὸ εὐγενὲς τοῦτο φυτὸν τῆς χαρᾶς διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ πλησίον μαραινόμενον ἀπὸ τὸν δηλητηριώδη φθόνον, τὴν λύπην δηλαδὴ διὰ τὰ ἀλλότρια ἀγαθὰ καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἄλλων.

Ἡ πρὸς τὸν πλησίον εὐεργεσία ὅταν οὗτος ἔχη ἀνάγκην αὐτῆς, εἶναι στοιχειώδης ὑποχρέωσις ἡμῶν πρὸς αὐτόν. Αὕτη ὅμως πρέπει νὰ γίνεται 1) ἐκ πραγματικῆς προαιρέσεως ἡμῶν νὰ συνδράμωμεν τὸν ἔχοντα ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως ἡμῶν καὶ οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ὀχληρὸν ἐπισκέπτῃν. «*Ἰλαρὸν δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς*» (Β', Κορινθ. Θ', 7). 2) Μετὰ περισκεψέως, δηλαδὴ ὅταν πρέπη καὶ πρὸς οὓς πρέπει καὶ ἀναλόγως τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων ἡμῶν πρὸς τοὺς οἰκέλους μας. Ἡ ἐλεημοσύνη δὲν εἶναι πάντοτε δι' εὐνοήτους λόγους τὸ καλῦτερον εἶδος εὐεργεσίας πρὸς τὸν πλησίον. Συμβουλαὶ μας πρὸς αὐτόν, φροντίς πρὸς εὔρεσιν ἐργασίας ἢ παροχὴ τμηματικῶς ἐξοφλητέου δανείου προωρισμένου νὰ χρησι-

μεύση ως βάσις ἐπιχειρήσεώς τινος, εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτερον εἶδος εὐεργεσίας πρὸς τὸν πλησίον. Διὰ τὴν ἴδρυσιν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, ἴδρυσιν ἢ ὅποια εἶναι κυρίως ἔργον τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, πρέπει ὅλοι νὰ συντελώμεν καὶ νὰ συνεισφέρωμεν. Ὅμοίως ὅλοι πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα διὰ τὴν ἴδρυσιν, ὀργάνωσιν καὶ συντήρησιν τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων καὶ ἀσφαλιστικῶν ἐν γένει ταμείων, διὰ τῶν ὁποίων αἱ ἐξ ἀσθενείας ἢ γήρατος ἢ ἀνεργίας ἀνάγκαι τῶν ἄλλων θεραπεύονται, χωρὶς καὶ νὰ μειοῦται ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτῶν.

Ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον δεικνύει τέλος καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ αἱ φροντίδες τὰς ὁποίας καταβάλλει τις ἢ νὰ προφυλάξῃ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τῆς διαφθορᾶς διὰ παραινέσεων γινομένων μετὰ συνέσεως καὶ φειδοῦς, ἢ νὰ ἀνασύρῃ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τοὺς ἠθικῶς καταπεσόντας. Ὁ Σωτὴρ συναναστρέφεται μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἵνα διεγείρῃ αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἢ διὰ νὰ ἐνισχύσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ τερματίσωσι τὸ ἁμαρτωλὸν παρελθόν των καὶ νὰ ἐγκαινιάσωσι νέαν περίοδον εἰς τὴν ζωὴν των (Λουκ. ΙΕ, 1—3 κ.ἄ.). Καὶ ἡ ἐκκλησία διὰ τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς καὶ ἕκαστος τῶν χριστιανῶν πρέπει νὰ καταβάλλουν προσπάθειας διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν παραπλανηθέντων καὶ ἐκπεσόντων, ἵνα τοιουτοτρόπως δειχθῇ διὰ τῆς πράξεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐλεύθερον καὶ ἠθικὸν ὄν δύναται, συγκεντρῶνων ὅλην τὴν θέλησίν του καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς θείας χάριτος, νὰ ἀνασυρθῇ ἐκ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἐπανακτήσῃ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ¹.

30. Ο ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ

Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάσης ἀνθρωπίνης κοι-

¹) Ὁ συνειθίσας νὰ σέβεται τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν εἰς τὸ πρόσωπον οἰουδήποτε καὶ νὰ ἔξη εὐμενῆ διάθεσιν καὶ σπλάγχχνα οἰκτιρμοῦ διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, δεικνύει τὴν στοργὴν καὶ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα καὶ ἄψυχα ζῶα καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἄλογον καὶ ἀνάσθητον φύσιν.

ωνίας. "Όπως τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἀπαρτίζονται ἐκ κυττάρων, τοιουτοτρόπως καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀποτελεῖται ἐξ οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς κοινωνίας. Ἐκάστη οἰκογένεια εἶναι μία μικρὰ κοινωνία. Τὰ μέλη αὐτῆς, ἔχοντα κοινὴν τὴν κατοικίαν, τὴν τροφήν καὶ τὴν ἄνεσιν, ἔχουν κοινὰ καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν θλίψιν, τὰς τύχας, τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἀναμνήσεις, μορφοῦν δὲ πολλάκις ἰδίαν οἰκογενειακὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας αἱ φράσεις εἶναι ἀκατάληπτοι εἰς τοὺς ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας ὄντας, ἢ προσαγορεύουν ἄλληλα δι' ἰδίων θωπευτικῶν ἢ πειρακτικῶν ὀνομάτων. Ἄλλὰ καὶ ὄψιν μικρᾶς πολιτείας παρέχει ἡ οἰκογένεια καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀναπτύσσεται κατὰ πρῶτον ἡ οἰκονομικὴ (ἐκ τοῦ «οἶκος» καὶ «νέμω»), ζωὴ, τοῦ μὲν ἀνδρὸς προμηθεύοντος διὰ τῆς ἐργασίας του τὸ πρῶτον καὶ ἀκατέργαστον ὑλικόν, τῆς δὲ γυναικὸς κατεργαζομένης τοῦτο καὶ καθιστώσης αὐτὸ κατάλληλον πρὸς χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν. Ἄλλὰ καὶ θρησκευτικὴν ἐνότητα ἀπετέλει εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ οἰκογένεια. Τὰ μέλη αὐτῆς ἐλάτρευον τοὺς ἰδίους προγόνους καὶ ἐφεστίους θεοὺς, τελετάρχης τῆς μικρᾶς οἰκογενείας ἦτο ὁ πατήρ, βωμὸς δὲ ἡ κοινὴ ἐστία. Ἄλλὰ καὶ σήμερον ἔχει θρησκευτικὸν χαρακτήρα ἡ οἰκογένεια, διότι καὶ τὰ σπουδαιότερα οἰκογενειακὰ γεγονότα—γέννησις, γάμος, θάνατος—τελοῦνται ὑπὸ τὰς εὐχὰς τῆς θρησκείας καὶ αἱ κυριώτεραι στιγμαὶ τῆς ἡμέρας καθαγιαζονται ἐντὸς αὐτῆς διὰ τῆς προσευχῆς. Ἐκτὸς τούτου καὶ αἱ Κυριακαὶ ἢ αἱ ἑορταὶ τῶν ἁγίων, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα φέρουν τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκογενείας, ἢ αἱ μεγάλαι Χριστιανικαὶ ἑορταὶ τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα ἔχουν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα καὶ θέλγητρον εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν καὶ πανηγυρίζονται εἰς αὐτὴν ὡς οἰκογενειακαὶ ἑορταί. Δὲν ἀποτελεῖ δὲ μόνον τὴν πηγὴν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ἡ οἰκογένεια, ἀλλ' εἶναι καὶ σχολὴ ἠθικότητος καὶ φυτῶριον τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν. Αἱ τρεῖς μορφαί, αἱ ἐμφανίζουσαι τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους—ἡ σχέσις πρὸς ἀνωτέρους, κατωτέρους καὶ ἴσους—ἀναπτύσσονται κατὰ πρῶτον εἰς τὸ οἰκογενειακὸν ἔδαφος. Ὁ σεβασμὸς, ἡ ὑπακοὴ καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἴσους,

ή συναίσθησις τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῶν ὑποχρεώσεων πρὸς τοὺς ἄλλους, ἢ ἄνευ φθόνου ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν καὶ πλεῖστα ἄλλαι ἀρεταί, μορφοῦνται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ οἰκογενεῖα καὶ ἐκ ταύτης μετοχετεύονται καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν.

31. ΓΑΜΟΣ

Ἡ οἰκογένεια ἰδρύεται διὰ τοῦ γάμου, τῆς ἐξ εἰλικρινοῦς δηλαδὴ καὶ ἐλευθέρως συγκαταθέσεως ἰσοβίου ἐνώσεως δύο προσώπων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πρὸς ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν καὶ βοήθειαν καὶ διαιώνισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῆς τεκνογονίας. Ὁ γάμος στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας κλίσεως τῶν δύο φύλων πρὸς ἄλληλα καὶ ἀποτελεῖ κατὰ πρῶτον φυσικὴν σχέσιν. Ἄλλ' ὅπως ὁ ἄνθρωπος βαθμιαίως ἐξελίσσεται ἀπὸ φυσικοῦ εἰς πνευματικὸν ὄν, οὕτω καὶ ὁ γάμος λαμβάνει καὶ αὐτὸς πνευματικὸν χαρακτήρα καὶ ἀποτελεῖ κατὰ τὴν Χριστιανικὴν ἀντίληψιν ἐν τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων πραγματοποιοῦνται εἰς τὸν κόσμον οἱ σκοποὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐν πρώτοις δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀμοιβαία συμπλήρωσις τῆς προσωπικότητος τῶν συζύγων, μεταδιδομένων εἰς ἑκάτερον τούτων τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἄλλου, τῶν ἰδιαζουσῶν εἰς αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ φύλου, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκει. Ἐκτὸς τῆς ἀμοιβαίας συμπληρώσεως, σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι ἡ ἀμοιβαία βοήθεια, ἡ τεκνογονία καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἀνατροφή τέκνων, τὰ ὅποια θὰ ἀποβῶν ὑγιᾶ καὶ χρήσιμα μέλη τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐπίτευξις τῶν ἐπιδιωκομένων διὰ τοῦ γάμου σκοπῶν διευκολύνεται καὶ καθίσταται δυνατὴ, ὅταν οἱ μέλλοντες νὰ συναφθῶν εἰς κοινωνίαν διὰ τοῦ γάμου εἶναι σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὄριμοι καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν συζύγων μεγάλα καὶ αἰσθητὰ διαφοραὶ εἰς τὴν ἡλικίαν, τὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Βεβαίως πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου καὶ οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι τῆς ζωῆς, ἡ ὅποια δημιουργεῖται δι' αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως πρέπει οὗτος νὰ μεταβάλλεται εἰς ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν. Ἄλλα στοιχεῖα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν

ίερων σκοπῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιδιώκονται διὰ τοῦ γάμου, εἶναι ἡ ἀποκλειστικότης αὐτοῦ (ἢ ἔνωσις δηλαδή μεταξύ δύο προσώπων), τὸ ἀδιάλυτον καὶ ἡ ἰσοβιότης αὐτοῦ. Ἡ μονογαμία εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἐπιτετράμμενη ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως μορφὴ τοῦ γάμου. Ἡ συμπλήρωσις τῆς προσωπικότητος τῶν συζύγων δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ στενωτάτου συνδέσμου, ὁ ὁποῖος μόνον μεταξύ δύο προσώπων εἶναι δυνατός. Καὶ ἡ ἐπιμελὴς δὲ ἀγωγή τῶν τέκνων μόνον εἰς τὴν μονογαμίαν εἶναι δυνατὴ. Εἰς τὴν πολυγαμίαν διὰ τῆς συμβιώσεως πολλῶν γυναικῶν καὶ πολλῶν οἰκογενειῶν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἄνδρα καταστρέφεται ἡ οἰκογενειακὴ ἀρμονία καὶ δυσχεραίνεται ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων. Ὁ ἐλεύθερος ὡσαύτως γάμος, καθ' ὃν ὁ συναπτόμενος σύνδεσμος δύναται νὰ διαλυθῆ εἰς πᾶσαν στιγμήν, ἂν ὁ εἷς τῶν συζύγων θελήσῃ τοῦτο, μαρτυρεῖ παραγνώρισιν τῶν διὰ τοῦ γάμου ἐπιδιωκομένων σκοπῶν καὶ ὑποβιβάζει αὐτὸν εἰς ἀπλοῦν ἀπολαυστικὸν μέσον. Τουναντίον ἡ ἀναλαμβανομένη ἐπίσημος ὑποχρέωσις δύο προσώπων ἀμοιβαίως ἀγαπωμένων καὶ ἐκτιμωμένων νὰ παραμείνουν ἰσοβίως ἠνωμένα καὶ πιστὰ πρὸς ἄλληλα, παρακάμπτοντα πάντα τὰ μέλλοντα τυχόν νὰ προκύψουν ἐμπόδια, προσδίδει ποιήσιν εἰς τὸν γάμον καὶ εἶναι τεκμήριον ἠθικοῦ φρονήματος τῶν αὐθορμήτως προβαινόντων εἰς τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην καὶ τηρούντων αὐτὴν μέχρι τέλους. Διὰ τοῦτο μόνον εἰς σοβαρωτάτας περιπτώσεις — κυριωτέρα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀπιστία τοῦ ἑνὸς μέρους—ἐπιτρέπει ἡ ἐκκλησία τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου. Ὑποχρέωσιν διὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου ἔχει πᾶς ἄνθρωπος, ἀπαλλάσσονται δὲ μόνον οἱ νοσοῦντες, οἱ μὴ ἔχοντες τὰ μέσα διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ οἴκου ἢ οἱ θέλοντες νὰ ἀφιερωθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς ὑψηλὸν τινα σκοπὸν. Οἱ μένοντες ὅμως ἄγαμοι ὀφείλουν νὰ τηροῦν τελείαν ἀγνότητα καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς σωματικῆς συναφείας τῶν δύο φύλων πρὸς ἄλληλα πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ ἀπὸ ταύτης ἀποχὴ μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῆς σωματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς συνάψεως τοῦ γάμου ὄχι μόνον δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη καὶ ἀναγκαία εἶναι καὶ ἀπὸ ὑγιεινῆς καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως. Τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα

καί διὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀτόμου, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς προώρου καὶ ἀχαλινώτου ἐκπληρώσεως τῆς γενετησίου ὀρμῆς εἶναι γνωστότατα. Τὰ καταλληλότατα μέσα πρὸς νικηφόρον διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς σαρκὸς εἶναι ἡ ἔμπνευσις εἰς τὴν νεότητά ἠθικοῦ φρονήματος, ὁ ἔθισμός αὐτῆς εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι πρέπει νὰ σέβεται πᾶν πρόσωπον καὶ νὰ μὴ ἐκλαμβάνῃ αὐτὸ ὡς μέσον ἡδονῆς, ἡ ἄσκησις εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν αὐτοκυριαρχίαν, ἡ στροφή τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς ἀσχολίας σπουδαίας καὶ ἔργα πλήρη ἀξίας, αἱ σωμαστικαὶ καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τῶν ἐρεθιζόντων ἢ προκαλούντων τὴν ὀρμὴν. «Οἱ ἄνδρες καὶ ἰδίᾳ οἱ νέοι δύνανται τ' ἀγαθὰ τῆς ἀγνείας νὰ δοκιμάσουν εἰς τὸν ἑαυτὸν των. Ἡ μνήμη εἶναι ἐτοιμοτάτη καὶ ἰσχυρά, ἡ διάνοια ζωηρά καὶ καρποφόρος, ἡ θέλησις δυνατὴ καὶ ὁ χαρακτήρ χαλυβδοῦται πρὸς ἐνέργειαν τῆς ὁποίας οἱ ἀκόλαστοι οὐδεμίαν ἔχουν γνῶσιν» (Mantegazza, Ἴταλὸς φυσιολόγος).

32. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ

Τὰ ἐκ τοῦ γάμου ἀπορρέοντα καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας πρὸς ἀλλήλα εἶναι προφανῆ καὶ γνωστά, ὥστε νὰ περιτευῆ νὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος περὶ αὐτῶν ἐνταῦθα. Καὶ τῶν μὲν συζύγων τ' ἀμοιβαῖα καθήκοντα εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ὁμόνοια. Ἡ πίστις ἔγκειται κυρίως εἰς τὴν ἀφοσίωσιν τῶν συζύγων πρὸς ἀλλήλους, εἰς τὴν συναίσθησιν ὅτι ἔχουν κοινὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν τιμὴν καὶ εἰς τὴν συμμετοχὴν ἐκατέρου αὐτῶν εἰς τὰς χαράς, τὰς φροντίδας, τὰ παθήματα καὶ τὰς θλίψεις τοῦ ἄλλου καὶ τῆς ὅλης οἰκογενείας. Διὰ δὲ τῆς ὁμονοίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ διέπῃ πάντοτε τὰς σχέσεις τῶν συζύγων, κατορθοῦται ὥστε ἀμφοτέρω καὶ νὰ παραβλέπουν τὰς ἐλλείψεις ἀλλήλων· καὶ νὰ ἐκτελῇ ἕκαστος αὐτῶν τὴν ἀνάλογον εἰς αὐτὸν ὑπηρεσίαν. Εἶναι ὁμως φανερόν, ὅτι ἐκτὸς τῶν κοινῶν ἕκαστος τῶν συζύγων ἔχει καὶ ἰδιαίτερα καθήκοντα. Ὡς μικρὰ ὀργανωμένη κοινωνία ἡ οἰκογένεια ἔχει καὶ τὸν ἀρχηγὸν καὶ τὸν προστάτην αὐτῆς. Οὗτος δὲ εἶναι ἀναντιρρήτως

ὁ ἀνὴρ. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ ἀνδρὸς ὡς ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας κατ' οὐδένα τρόπον πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς σημαίνουσα ὑποτίμησιν τῆς ἀξίας καὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς εἰς τὴν οἰκογένειαν. Ἡ γυνὴ παραμένει πάντοτε κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν ἰσότημον καὶ ἰσάξιον πλᾶσμα καὶ εἶναι οὐχὶ κτῆμα ἢ δούλη αὐτοῦ, ὡς ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ σύντροφος καὶ βοηθὸς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅπως εἰς πᾶσαν ἔνωσιν ἴσων πρὸς ἀλλήλους ἀνθρώπων ἐκλέγεται εἷς ὡς πρόεδρος καὶ ἀρχηγὸς αὐτῆς — χωρὶς ἐκ τῆς ἐκλογῆς ταύτης νὰ θίγεται ἡ ἀξία καὶ ὄντοτης τῶν ἄλλων — οὕτω καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν εἶναι *primus inter pares* ὁ ἀνὴρ. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ ἀνδρὸς ὡς ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, εἰς αὐτὸν μὲν ἐπιβάλλει τὸ καθήκον νὰ μεριμνᾷ καὶ ν' ἀποφασίζῃ περὶ πάντων, εἰς δὲ τὴν γυναῖκα νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸν καὶ οὐδὲ νὰ σκέπτεται κἂν νὰ μειώσῃ τὸ κύρος τοῦ ἀνδρὸς καὶ ν' ἀξιοῖ νὰ διευθύνῃ αὐτὴ τὰ πάντα ἄρχουσα καὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ οἴκου. Καὶ ὁ ἀνὴρ ὅμως διευθύνων καθ' ὅλου τὸν οἶκον, πρέπει πάντοτε ν' ἀποδίδῃ εἰς τὴν γυναῖκα τὴν προσήκουσαν τιμὴν, συμβουλευόμενος καὶ συνεννοούμενος μετ' αὐτῆς περὶ πάντων καὶ μηδεμίαν παραλείπων εὐκαιρίαν νὰ δεικνύῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀγάπην του. Πόσον σοβαρὰ εἶναι τὰ καθήκοντα τῆς γυναικὸς ὡς οἰκοδεσποίνης καὶ μητρὸς, ἐλέχθη ἀνωτέρω εἰς τὸ περὶ ἐπαγγέλματος κεφάλαιον. Καὶ ἂν μὲν οἱ οἰκονομικοὶ ὄροι τῆς ζωῆς ἐπιβάλλουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἐργασίαν, θὰ πρέπη πάντως νὰ εὕρεθῆ τρόπος, ὥστε νὰ μὴ παραμελῶνται τὰ καθήκοντα τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῆς μητρὸς. Ἄν ὅμως τοῦτο δὲν συμβαίνει, τότε πᾶσα γυνὴ ἔχει ἱεράν ὑποχρέωσιν ν' ἀφοσιωθῆ ὀλοψύχως εἰς τὰ καθήκοντα τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῆς μητρὸς.

33. ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Τὰ καθήκοντα τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα εἶναι ἡ στοργὴ πρὸς αὐτά, εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ ἡ μέριμνα διὰ τὴν σωματικὴν, ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Ὁ χαρακτήρ ἰδίως τῶν τέκνων διαμορφοῦται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναλόγως τῶν ἰδιοτήτων τῶν γονέων καὶ τῶν προ-

σπαθειῶν αὐτῶν διὰ τὴν ἠθικὴν τῶν μόρφωσιν. Τὰ τέκνα εἶναι τὰ κάτοπτρα τῶν γονέων. Συμβάλλουν βεβαίως εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων καὶ ἡ ἐκκλησία, τὸ σχολεῖον καὶ καθόλου τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα ἐπίδρασις ἀσκεῖται ἐπ' αὐτῶν ἐκ μέρους τοῦ οἰκογενειακοῦ περιβάλλοντος. Οὐδέποτε δὲ πρέπει νὰ λησμονῆται ἡ χριστιανικὴ ἀντίληψις, ὅτι τὸ παιδίον, ἀγγὸν καὶ ἀθῶον ὡς εἶναι, εἶναι ἱερὸν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον οὐδεὶς δικαιούται νὰ παραμελήσῃ ἢ νὰ σκανδαλίσῃ (Ματθ. ιη', 5-8). Τῶν δὲ τέκνων τὰ καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς εἶναι ἡ ἀγάπη, ὁ σεβασμὸς, ἡ ὑπακοή καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς αὐτούς. Ὁ μόνος λόθος τῶν γονέων εἶναι ἡ προαγωγή καὶ ἡ εὐτυχία τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἡ πρὸς αὐτούς λοιπὸν ἀγάπη τῶν τέκνων πρέπει νὰ ἔξη τὴν δύναμιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συγκρατῇ αὐτὰ ἀπὸ πάσης κακῆς πράξεως, ἡ ὁποία θὰ ἔβλαπτε καὶ θὰ ἐμείου ταῦτα πρὸς μεγάλην λύπην τῶν γονέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ παρακινή ταῦτα εἰς πᾶσαν ἀγαθὴν πρᾶξιν, ἡ ὁποία καὶ αὐτὰ θὰ ὠφέλει καὶ τοὺς γονεῖς θὰ ἐπλήρου χαρᾶς καὶ δικαίας ὑπερηφανείας. Ὁ Ἐπαμεωνῶνας μετὰ τὴν ἐν Λευκτροῖς μάχην εἶπεν, ὅτι εὐχαριστεῖται καὶ διότι προσέφερε μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διότι ἐταπεινώσε τοὺς ἀγερώχους Σπαρτιάτας, ἀλλὰ κυρίως διότι ἀναλογίζεται τὴν χαρὰν, τὴν ὁποίαν θὰ αἰσθανθοῦν οἱ γονεῖς του ἀκούοντες τὸ ἀνδραγάθημα τοῦ τέκνου των. Οἱ δὲ ἀδελφοί, τέκνα τῶν αὐτῶν γονέων, μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, φέροντες τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ ζήσαντες εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον ἔχουν καθήκον ν' ἀγαποῦν ἀλλήλους, ἀρνητικῶς μὲν παραβλέποντες τὰς ἐλλείψεις καὶ συγχωροῦντες τὰ σφάλματα ἀλλήλων, θετικῶς δὲ ὑποστηρίζοντες ἀλλήλους. Εὐτυχῶς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν οἰκογένειαν δεσμοὶ μεταξὺ ὄλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ ἰδίως τῶν ἀδελφῶν εἶναι στενωτάτοι. Εἰς τὴν οἰκογένειαν τέλος ἀνήκουν κοὶ οἱ ὑπηρέται, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς βοηθοὶ ἀναλαμβάνοντες ἐπὶ μισθῷ τὴν ἐκτέλεσιν ἐκείνων τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας δὲν δύνανται ἢ δὲν εὐκαιροῦν νὰ ἐκτελέσουν. Ἡ ἀντίληψις ὅτι οἱ ὑπηρέται εἶναι δοῦλοι καὶ ἀνθρώπιναι μηχαναί, παρὰ τῶν ὁποίων πρέπει ν' ἀπαιτῆ τις τὰ πάντα — καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ

ὅποια καὶ δύναται καὶ εὐκαιρῆ τις νὰ ἐκτελέσῃ ὁ ἴδιος—προδί-
δει ἀντιχριστιανικὸν φρόνημα καὶ σκληρότητα. Καὶ τῶν μὲν ὑπη-
ρετῶν καθῆκον εἶναι ἡ εὐσυνειδήτος ἐκτέλεσις τῶν ἀνατεθεισῶν
εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν, τῶν δὲ μελῶν τῆς οἰκογενείας ἀπέναντι
τούτων νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς καλῶς, νὰ μὴ εἶναι ποτὲ
ἀγέρωχοι καὶ σκληροὶ πρὸς αὐτοὺς, νὰ μεριμνοῦν περὶ τῆς κα-
θόλου προαγωγῆς αὐτῶν καὶ ν' ἀμείβουν αὐτοὺς κατὰ τρόπον
δίκαιον καὶ ἀνάλογον τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας
προσφέρουν εἰς τὴν οἰκογένειαν. Αἱ συνήθεις προστριβαὶ καὶ ἡ
ἔχθρα μεταξὺ ὑπηρετῶν καὶ κυρίων ἀποφεύγεται, ὅταν ἐκατέ-
ρωθεν ὑπάρχει εἰλικρίνεια καὶ ἐμπιστοσύνη. Ἄλλοτε εἰς τὴν
ἑλληνικὴν ἰδίως οἰκογένειαν ὑπῆρχε καὶ ψυχικὸς σύνδεσμος
στενὸς μεταξὺ ὑπηρετῶν καὶ κυρίων, οἱ δ' ὑπηρετῆται ἐκαλοῦντο
«*ψυχογιοὶ*» καὶ «*ψυχοκόρες*» διότι ἡ οἰκογένεια ἐθεώρει αὐτοὺς
ὡς θετὰ τέκνα τῆς, τῶν ὁποίων ἀνελάμβανε τὴν ἀποκατάστασιν.

34. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΣ

Ὁ οἰκογενειακὸς κύκλος ἐπεκτείνεται διὰ τῆς προσθήκης
εἰς αὐτὸν ὡς συγγενῶν ἢ οἰκογενειακῶν φίλων ἀνθρώπων, οἱ
ὅποιοι, χωρὶς ν' ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειαν, μετέχουν ἐν τού-
τοις συχνάκις εἰς τὴν ζωὴν αὐτῆς. Καὶ οἱ μὲν μετέχοντες εἰς
τὴν ξένην οἰκογενειακὴν ζωὴν μεταδίδουν εἰς αὐτὴν τὴν εὐθυ-
μίαν των, τὰς γνώσεις των, τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν χαρίσματα καὶ
τὴν πεῖραν των, εὐφραίνονται ὅμως καὶ αὐτοὶ μετέχοντες εἰς
τὴν ξένην οἰκογενειακὴν ζωὴν καὶ χαρὰν καὶ πάντες ἐν γένει,
ὠφελοῦνται, προάγονται καὶ ἀνυψοῦνται ψυχικῶς καὶ ἠθικῶς
ἐκ τῶν σχέσεων τούτων. Τὸ ἀμοιβαῖον τοῦτο «δοῦναι» καὶ «λα-
βεῖν» μεταξὺ διαφόρων οἰκογενειῶν ἢ μεταξὺ οἰκογενειῶν καὶ
ἀτόμων καλεῖται κοινωνικότης. Ὅταν ἐκ τῆς κοινωνικότητος
ταύτης δὲν ἀπορρέῃ ἀμοιβαία ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν πνευμάτων
καὶ ἐλλείπη ἀπ' αὐτῆς ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ ἐκτίμησις καὶ βα-
θύτερος ἐσωτερικὸς σύνδεσμος, τότε ἀποβαίνει αὕτη κενὸς τύ-
πος καὶ ἐξωτερικὴ συνήθεια καὶ ὡς τοιαύτη εἶναι ἄνευ ἀξίας
καὶ ἀποκρουστέα. Ὡραιότατη ἐκδήλωσις τῆς κοινωνικότητος

είναι καί ἡ φιλία, ἡ συνένωσις δύο ἢ ὀλίγων ἀνθρώπων τοῦ αὐτοῦ γένους, διαφόρων μὲν κατὰ τὰς γνώσεις, τὴν πείραν, τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα καὶ τὰς ἐνεργείας, ἐχόντων ὁμως τὴν αὐτὴν κλίσιν πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ αὐτὸ φρόνημα, καὶ τὴν αὐτὴν διάθεσιν καὶ «χαιρόντων καὶ λυπουμένων ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς».

35. Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΣ ΑΥΤΗΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

ΠΟΛΙΤΕΙΑ ἢ ΚΡΑΤΟΣ, ΛΑΟΣ ἢ ΕΘΝΟΣ.
ΣΧΕΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΔΕΣΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ

Καλεῖται πολιτεία ἡ κράτος ἢ κοινωνία τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ προκύπτουσα ἐκ τῆς ὀργανώσεως λαοῦ τινος ἢ ἔθνους. Τὸ ἔθνος ἢ ὁ λαὸς ἀποτελοῦν κατὰ πρῶτον **φυσικὴν** ἐνότητα, τῆς ὁποίας τὴν οὐσίαν καὶ τὰ ὄρια καθορίζουν ὁ κοινὸς τόπος τῆς διαμονῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ κοινὴ καταγωγή. Ἄλλ' ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ φυσικοῦ ὄντος ἐξελίσσειται βαθμιαίως εἰς πνευματικόν, οὕτω καὶ ὁ λαὸς ἢ τὸ ἔθνος ἀποβαίνει βαθμιαίως ἀπὸ φυσικῆς **πνευματικῆ καὶ ἠθικῆς ἐνότητος**, τῆς ὁποίας τὴν οὐσίαν προσδιορίζουν ὄχι μόνον ὁ τόπος καὶ ἡ καταγωγή, ἀλλὰ καὶ κοινὰ ἦθη καὶ κοινὴ γλῶσσα, διὰ τῶν ὁποίων δεικνύεται ὅτι μία ἰδιάζουσα πνευματικὴ ζωὴ συνδέει καὶ συγκρατεῖ πρὸς ἄλληλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους. Καὶ δύναται μὲν τις **ἐξωτερικῶς** νὰ λυθῆ πάσης συναφείας πρὸς τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἢ **διανόησις ὁμως, τὰ συναισθήματα καὶ ἡ βούλησις** αὐτοῦ, ὁ ψυχικὸς δηλαδὴ βίος του, θὰ φέρουν πάντοτε τὴν σφραγίδα τῆς ἐθνικότητος αὐτοῦ. Τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν ἔθνων καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσα ἄπειρος καὶ θελκτικὴ ποικιλία τῶν ἠθῶν, τῆς λογοτεχνίας, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου αὐτῶν, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τάξις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καθορισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Διότι τῷ ὄντι

¹⁾ Τὰ περὶ πολιτείας καὶ καθηκόντων τοῦ πολίτου ἀναπτύσσονται μετὰ συντομίας, δεδομένου, ὅτι ὁ μαθητὴς διδάσκεται εἰς ἰδιαίτερον μάθημα περὶ τούτων.

θ' ἀπετέλει ἀφόρητον μονοτονίαν καὶ θὰ ἐπέφερε πνευματικὴν πτωχείαν καὶ κατὰπτωσιν, ἐάν, καταργουμένων τῶν ἐθνικῶν φραγμῶν καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἰδιαζόντος εἰς ἕκαστον ἔθνος, ἐδημιουργεῖτο εἰς παγκόσμιος πολιτισμός, ἐμφανίζων πανταχοῦ τὴν αὐτὴν σιερεότυπον μορφήν. Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανὸς θεωρεῖ τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ ὡς δῶρον καὶ ἀγαθόν, ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἡ ἐργασία ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτῆς ἀποτελοῦν καθήκον παντὸς χριστιανοῦ. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη αὕτη οὐδέποτε πρέπει νὰ εἶναι οὕτω μονομερῆς καὶ ἀποκλειστικὴ, ὥστε νὰ καθιστᾷ τινα τυφλὸν δι' ὅ,τι μέγα καὶ σημαντικὸν ἔχουν δημιουργήσει τὰ ἄλλα ἔθνη. Τουναντίον πρέπει νὰ ὑπάρχη πάντοτε ἡ συναίσθησις, ὅτι ἐκτὸς τοῦ ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει τις, ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἄλλοι λαοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν προσφέρει πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, μ' ἔνδοξον παρελθόν καὶ παρὸν καὶ τὴν εὐγενῆ φιλοδοξίαν νὰ συντελέσουν καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν ἰδιαζόντων εἰς αὐτοὺς προτερημάτων εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἐμπνέεται τὸ μῖσος, ἡ περιφρόνησις καὶ ἡ δυσπιστία πρὸς τ' ἄλλα ἔθνη — καὶ μάλιστα εἰς τὰ σχολεῖα — ἀλλὰ τουναντίον νὰ ἐπιδιώκεται ἡ συνεννόησις καὶ συμφιλίωσις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα καὶ νὰ καταβάλλεται πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπικοινωνίαν καὶ ἐγγυτέραν γνωριμίαν τῶν ἐθνῶν μεταξὺ τῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἕκαστος λαός, βλέπων τὰ ἰδιαζόντα εἰς τὸ ξένον ἔθνος προτερήματα, θὰ σέβεται αὐτὸ διὰ ταῦτα καὶ νὰ διδάσκεται συγχρόνως περὶ τῶν ἰδίων προτερημάτων καὶ ἐλλείψεων. Θὰ ἐπιτυγχάνωνται δὲ τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα, ὅταν ἀποφεύγωνται τὰ δύο ἄκρα, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐκ φανατισμοῦ προερχομένη ἀδιαφορία καὶ ψυχρότης πρὸς πᾶν τὸ ξένον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ θαυμασμός καὶ ἡ πτόησις πρὸς τοῦτο καὶ ἡ σπουδὴ πρὸς πιθηκοειδῆ ἀπομίμησιν αὐτοῦ (σομισμός). Ὁ σύνδεσμος λοιπὸν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἕκαστος τούτων νὰ διατηρήσῃ τὸν ἰδιαζόντα εἰς αὐτὸ ἐθνικὸν χαρακτήρα, θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν συνεννόησιν τῶν ἐθνῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀποβλέπουν πάντα τὰ

πολιτισμένα ἔθνη. Ἐάν δὲ φαντασθῆ κανεῖς τὴν συνεννόησιν ταύτην τῶν ἔθνων διεπομένην ἀπὸ χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ χριστιανικὰς ἀρχάς, τότε πλέον θὰ πραγματωθῆ καὶ ὁ ἐνδόμυχος πόθος παντὸς χριστιανοῦ, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς πολίτην τῆς οὐρανιας πατρίδος καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἰς τὸν κόσμον τὰ πάντα θ' ἀποβοῦν «μία ποίμνη καὶ εἰς ποιμὴν» (Ἰωάν. Ι', 17).

36. Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΔΙΚΑΙΟΥ. ΠΟΛΕΜΟΣ

Ὡς κοινωνία δικαίου ἡ πολιτεία ἔχει τὸν προορισμὸν νὰ περιφρουρήσῃ τὰ δικαιώματα (ζωῆς, τιμῆς, περιουσίας, ἐλευθερίας) τῶν πολιτῶν καὶ τὰ νόμιμα ἐν γένει συμφέροντα αὐτῶν κατὰ πάσης προσβολῆς τούτων ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν προερχομένης. Καὶ ὡσάκις μὲν τὰ συμφέροντα ἐνὸς ἔθνους βλάπτονται ὑπ' ἄλλου λαοῦ, καθίσταται ἐπιβεβλημένος ὡς **ἀναγκαῖον μέσον ἀμύνης** ὁ πόλεμος. Ὅργανον δὲ πρὸς διεξαγωγὴν αὐτοῦ εἶναι ὁ στρατός, ὁ ὁποῖος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγκροτεῖται δι' ὑποχρεωτικῆς στρατολογίας πάντων τῶν πολιτῶν, ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Κατὰ τὴν μέριμναν αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης φροντίζει ὡσαύτως ἡ πολιτεία διὰ τὴν ἀπόκτησιν καλῆς νομοθεσίας, διὰ τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων καὶ τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως δι' ἀστυνομίας, σεβομένης τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν πολιτῶν. Ὡς κοινωνία δικαίου ὡσαύτως ἡ πολιτεία μεριμνᾷ διὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου, διὰ δικαστηρίων καλῶς λειτουργούντων καὶ καλῶς ὀργανωμένων καὶ διὰ τὴν τιμωρίαν τῶν παραβατῶν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ πολιτεία ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ κύρος αὐτῆς, ἠθικὴν σημασίαν ἔχουν ὁ πόλεμος καὶ αἱ ποιναὶ κατὰ τῶν παραβατῶν τοῦ δικαίου καὶ διὰ τοῦτο θὰ γίνῃ ἰδιαίτερος περὶ αὐτῶν λόγος.

Ὡς μόνοι ἐπιτετραμμένοι πόλεμοι, συγχωρούμενοι μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ καὶ ἄφ' οὗ ἐξαντληθοῦν πάντα τὰ μέσα πρὸς

εἰρηνικὴν διευθέτησιν τῆς διαφορᾶς καὶ διὰ μεγάλων ἀκόμῃ ὑποχωρήσεων, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν οἱ ἀμυντικοί, διὰ τῶν ὁποίων λαὸς τις ἀμύνεται ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Ὡσαύτως δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐπιτετραμμένοι, ἂν δὲν καταστῆ δυνατὸς ἄλλος τρόπος συνεννοήσεως καὶ διευθετήσεως, καὶ οἱ πόλεμοι διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκει τις τὴν ἐπανάκτησιν ἀπολύτως ἀναγκαίων διὰ τὴν συντήρησίν του καὶ ἀδίκως ἀποσπασθέντων ἀπ' αὐτοῦ ἐδαφῶν ἢ ζητεῖ τὴν ἐπανίδρυσιν κράτους, βιαίως καὶ ἀθαιρέτως διαλυθέντος. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τοιοῦτους πολέμους ἀποτελεῖ ὑποχρέωσιν διὰ πάντα ἠθικὸν ἄνθρωπον, ἢ δ' ἄρνησις αὐτῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως ὡς παράλειψις τοῦ καθήκοντος τῆς φιλαδελφείας. Ἡ ἄποψις αὕτη περὶ τοῦ πολέμου ὡς μέσου ἀμύνης, ἐπιτρεπομένου μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, ἴσταται εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν γνωστῶν θεωριῶν τῶν φιλοπολέμων καὶ τῶν εἰρηνοφίλων ¹. Ἡ κατάργησις τῶν πολέμων, δυνατὴ καθ' ἑαυτὴν ἐπὶ πλεον δε καὶ εὐκταία καὶ ἐπιβεβλημένη, θὰ καταστῆ πραγματικότης, ὅταν ἡ ἀνθρωπότης ἀनुψωθῆ εἰς ἀνώτερον ἠθικὸν ἐπίπεδον καὶ ὁ πολιτισμὸς προσαρμοσθῆ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὅταν ἡ ἀνθρωπότης ἐνστερνισθῆ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον φυσικόν, ἀλλὰ κυρίως πνευματικόν καὶ ἠθικόν ὄν καὶ ὅταν πεισθῆ περὶ τοῦ ἀπολύτου καὶ αἰωνίου κύρους τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἠθικῆς, τότε πλεον θὰ ἔχη σημάνη ἡ ὥρα, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πόλεμοι θὰ καταπαύσονται ².

37. ΑΙ ΠΟΙΝΑΙ

Αἱ ποιναί, τὰς ὁποίας ἡ πολιτεία, ἀντιδρῶσα κατὰ τῶν περιφρονητῶν τοῦ δικαίου, ἐπιβάλλει εἰς τοὺς παραβάτας αὐτοῦ,

¹) Πόσον μέγα δυστύχημα ἀποτελοῦν διὰ τὰ ἔθνη οἱ πόλεμοι, δεικνύουν οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ Bismark: «Θεωρῶ τὸν πόλεμον—καὶ ἂν ἀκόμῃ ἀποβῆ νικηφόρος—ὡς τὴν μεγαλυτέραν συμφορὰν, ἢ ὁποία θὰ ἦδύνατο νὰ πλῆξῃ ἐν ἔθνος».

²) Εἰς τὴν Κ. Δ. (π. χ. Ματθ. ΚΔ', β. καὶ ἀλλαχοῦ) οἱ χρόνοι, καθ'

είναι έπιτετραμμένα από ήθικης άπόψεως και δίκαιαι και ώφέλιμοι, ώς ίκανοποιούσαι την προσβληθεΐσαν ιδέαν της δικαιοσύνης, αλλά και ώς συντελοΰσαι εις τόν έκφοβισμόν και παραδειγματισμόν τών άλλων, εις την βελτίωσιν του τιμωρουμένου και την εξασφάλισιν της κοινωνίας, από της βλάβης της προερχομένης έκ του παραβάτου του δικαίου. Ή φιλανθρωπία μόνον έπιβάλλει νά είναι κατά τό δυνατόν έπεικεις αΰται και νά έφαρμόζονται ήπίως και μάλιστα κατά τοιοϋτον τρόπον, ώστε ν' άποβαΐνη δυνατή ή βελτίωσις του τιμωρουμένου. "Όσον άφορξ την θανατικήν ποινήν δύναται μέν αΰτη νά διατηρηται έκεί, ένθα ύπάρχει φόβος, ότι ή κατάργησις αΰτης θα έβλαπτε την κοινωνίαν και θα έθράσυνε τους κακούργους, αλλά ευκταΐον και έπιβεβλημένον θα ήτο ή έκτέλεσις αΰτης νά γίνεται μετά όσον τό δυνατόν όλιγωτέρας σκληρότητος και βαθμιαίως νά συντελεσθῆ ή κατάργησις αΰτης. Αί εύνομούμεναι πολιτεΐαι δύνανται δι' άλλων τρόπων νά έπιβάλλουν εις την συνείδησιν τών κακούργων την ίσχύν του δικαίου και τόν σεβασμόν της ανθρώπινης ζωής, χωρίς νά παρίσταται άπόλυτος άνάγκη νά καταφεύγουν εις τό έσχατον τοϋτο μέσον.

38. Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ή πολιτεία δέν είναι μόνον κοινωνία δικαίου, στηριζομένη επί του νόμου και της βίας και σκοποϋσα μόνον την εξασφάλισιν της ζωής, τιμής, περιουσίας και έλευθερίας τών πολιτών, αλλά και κοινωνία πολιτισμοϋ, επιδιώκουσα την προαγωγήν τών υλικών και πνευματικών συμφερόντων τών συγκροτούντων αΰτην μελών. Αί δύο αΰται ιδιότητες της πολιτείας ώς κοινωνίας δικαίου και κοινωνίας πολιτισμοϋ είναι τόσον άλληλένδετοι, ώστε οΰτε δύναται νά νοηθῆ πολιτεία ώς κοινωνία δικαίου, χωρίς νά είναι και κοινωνία πολιτισμοϋ, οΰτε πάλιν ώς κοινωνία

οϋς «*έθνος έγερθήσεται επί έθνους*» και «*βασιλεία επί βασιλείας*» θεωροϋνται ώς έποχή έσχάτης ήθικης καταπτώσεως και ώς ένδειξις άντιχριστιανικού πνεύματος.

πολιτισμοῦ, χωρίς νά εἶναι κοινωνία δικαίου. Ὡς κοινωνία πολιτισμοῦ ἢ πολιτεία λαμβάνει μέτρα διὰ τήν υἰεῖαν, τήν ἐκπαίδευσιν, τήν ἠθικοποίησιν τῶν πολιτῶν, διὰ τήν ὁποῖαν συνεργάζεται με τήν ἐκκλησίαν, διὰ τήν προαγωγήν τῶν ἐπιστημῶν καί τῶν τεχνῶν, τοῦ ἀθλητισμοῦ, τήν συγκοινωνίαν, τὸ ἐμπόριον, τήν βιομηχανίαν, γεωργίαν, τὰς κοινωνικάς ἀσφαλίσεις, τὸν κανονισμόν τῶν ἐργατικῶν ζητημάτων κτλ.

39. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΟΜΕΝΩΝ

Τὰ πρὸς τήν πολιτείαν καθήκοντα ἀρχόντων καί πολιτῶν εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἀφοσίωσις πρὸς αὐτήν, ἐπιβαλλόμενα ἀπὸ τήν συναίσθησιν, ὅτι αὕτη ἐκπροσωπεῖ τὸ σύνολον τοῦ ἔθνους, ὅτι ἐξ αὐτῆς πηγάζουν πολλαπλᾶ εὐεργετήματα δι' ἕκαστον τῶν πολιτῶν καί ὅτι μόνον διὰ τῆς προόδου καί τῆς ἀνουψώσεως αὐτῆς προάγονται καί τῶν πολιτῶν τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα. Οἱ ἄρχοντες κυρίως πρέπει νά ἔχουν πάντοτε ὑπ' ὄψιν των, ὅτι εἶναι ἐντεταλμένοι νά ἐξυπηρετοῦν τὸν λαόν καί νά προάγουν τὰ ὑλικά καί πνευματικά συμφέροντα αὐτοῦ. Τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει, ὅτι ἐκεῖνος εἶναι πρῶτος μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅστις πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἀφιερώνει διὰ τήν ἐξυπηρέτησιν αὐτῶν: «Ὁς ἐὰν ἐθέλη γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῖν διάκονος καί ὃς ἐὰν ἐθέλη ἐν ὑμῖν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος» (Μάρκ. 1,43). Ἐκ τῆς ἀντίληψιν ταύτην διαπνεόμενοι οἱ ἄρχοντες ὀφείλουν νά φέρωνται ἀδελφικῶς πρὸς τοὺς πολίτας, νά ἐξυπηρετοῦν αὐτοὺς πάντοτε καί νά προάγουν τὰ συμφέροντά των, ὡς ἂν ταῦτα δὲν ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἄλλὰ καί οἱ πολῖται πρέπει νά ἔχουν συναίσθησιν, ὅτι οἱ ἄρχοντες εἶναι οἱ πατρικῶς μεριμνῶντες περὶ αὐτῶν καί διὰ τοῦτο πρέπει νά φέρωνται πρὸς αὐτοὺς πάντοτε μετὰ σεβασμοῦ καί τιμῆς. Ἄλλο καθήκον ἀρχόντων τε καί πολιτῶν εἶναι ὁ σεβασμὸς πρὸς τήν καθεστηκυῖαν τάξιν καί ἰδίως τοὺς νόμους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκφρασις τῆς κοινῆς θελήσεως. Ἀδικούμενος ὁ πολίτης ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων, ἔχει τὸ καθήκον νά διεκδικήσῃ τὰ δίκαιά του καί χάριν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καί χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Οὐδέ-

ποτε όμως επιτρέπεται, ανεχόμενος κανείς την καταπάτησιν τῶν δικαιωμάτων του, ἀντὶ νὰ ἔχη τὸ εἶδος νὰ διεκδικήσῃ νομίμως ταῦτα, νὰ ἐκτρέπεται εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συζητήσεις εἰς ὕβρεις κατὰ τῶν ἀρχόντων, ἀποδίδων εἰς τούτους ἰδιοτέλειαν καὶ προσηγορίαν.

40. ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ

Πρὸς συνέχισιν καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἵδρυσεν ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἀποτελεσθεῖσαν ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὁπαδῶν, προσώπων πιστευόντων ἀκραδάντως εἰς τὴν Θεῖαν αὐτοῦ προέλευσιν καὶ ἀποστολήν, ἀποδεχομένων τὰς ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθείσας ἀληθείας καὶ ζητούντων διὰ τῆς ἐσωτάτης μετ' αὐτοῦ κοινωνίας νὰ ἐπιτύχουν τὴν λύτρωσιν αὐτῶν, τὴν ἠθικὴν τῶν ἀναγέννησιν, τὸν ἀγιασμόν καὶ τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσιν. Ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἔτους 33 μ. Χ. ἤρχισε κυρίως ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἐκκλησίας, ἐπεξετάθη αὕτη ἔκτοτε εἰς ὅλον τὸν κόσμον, τὸ τρίτον δὲ καὶ πλέον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς εἶναι σήμερον μέλη αὐτῆς. Παλαιούσα αὕτη κατὰ τῆς πλήρους παραγνωρίσεως αὐτῆς ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν της, κατὰ τοῦ μίσους καὶ τοῦ χλευασμοῦ αὐτῶν καὶ πολλάκις κατὰ τῆς πλάνης ἢ τῆς ἀδιαφορίας ἢ τοῦ φανατισμοῦ ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῆς συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ Θεανθρώπου, ὀδηγεῖ βαθμιαίως καὶ βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν διὰ τῆς ἀγάπης ἐξευγένισιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ της, θὰ παραμείνῃ δ' αἰώνια, διότι εἶναι θεῖον ἴδρυμα καὶ «*πύλαι ἄδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς*» (Ματθ. ΙΣΤ'). Ἡ συμμετοχὴ εἰς ταύτην δὲν εἶναι ὑποχρέωσις παντὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ μόνον τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, μέσα δὲ πρὸς ἐπιβολὴν τῶν σκοπῶν της δὲν διαθέτει αὕτη ἄλλα, ἐκτὸς τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς. Εἶναι ὅμως καὶ αὕτη ὡς καὶ ἡ πολιτεία ὀργανωμένη κοινωνία, ἀποτελουμένη ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄρχοντας καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἐκκλησίας μέλη καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ σύντομος λόγος περὶ τῶν καθηκόντων ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ἐκκλησίαν.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες καλοῦνται κληρικοί, διότι εἰς αὐτοὺς ἔλαχεν ὁ κλῆρος τῆς διακονίας, νὰ μεταδίδουν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἀπονεμηθεῖσαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους θείαν χάριν καὶ νὰ διαπαιδαγωγοῦν θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς τὸ ἀνθρώπινον γένος (Πραξ. Ἀποστ. Α', 25). Τὰ καθήκοντα αὐτῶν διαγράφονται ἄριστα εἰς τοὺς περιεχομένους εἰς τὴν ἐπί τοῦ ὄρους ὀμιλίαν λόγους τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ὁπαδοὺς του. Ἐκεῖ ἀποκαλοῦνται οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ διάδοχοι αὐτῶν, οἱ κληρικοί, τὸ «*ἅλας τῆς γῆς*», καὶ τὸ «*φῶς τοῦ κόσμου*» καὶ καλοῦνται νὰ καταυγάσουν τὸν κόσμον μὲ τὸ φῶς τῶν καλῶν ἔργων, τὰ ὅποια βλέποντες οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐννοήσουν τὴν θείαν προέλευσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἄλλ' ἡ ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖται μόνον ἐκ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ἀλλ' εἶναι σῶμα ἔχον κεφαλὴν μὲν τὸν Χριστόν, πάντας δὲ τοὺς πιστοὺς ὡς μέλη, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐπιτελεῖ ἰδιαιτέραν λειτουργίαν (Α' Κορινθ. ΙΒ', 12—27). Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν σκοπῶν αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς πλήρους καὶ στενῆς συνεργασίας κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Διὰ τοῦτο ἡ στενὴ μετὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπικοινωνία καὶ διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον καὶ διὰ τῆς μελέτης τῶν θείων γραφῶν, ἡ προσπάθεια πρὸς καθοδήγησιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τῶν ἄλλων, ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἡ φροντίς διὰ τὴν βελτίωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐπιτυχεστέραν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ της, ὁ ζῆλος ὑπὲρ τῆς τιμῆς, διασώσεως καὶ ἐξαπλώσεως αὐτῆς καὶ τέλος ἡ συναίσθησις, ὅτι μόνον δι' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ δύναται τις νὰ εὔρη τὴν σωτηρίαν του, ἀποτελοῦν τὰ στοιχειωδέστερα τῶν καθηκόντων τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας πρὸς αὐτήν.

86 B. Γ. 49.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Είσαγωγή

Σελ*

Ένοια περιεχόμενον· ἀξία καὶ διαίρεσις τῆς Χριστιανικῆς ἠθικῆς	5
--	---

ΜΕΡΟΣ ΓΕΝΙΚΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

ΠΡΩΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Οὐσία καὶ περιεχόμενον τοῦ ἠθικοῦ βίου.

1. Ἡ ἠθικότης κατὰ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν	10
2. Ἡ ἠθικότης κατὰ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα γενικῶς	13
3. Ὁ εὐδαιμονισμὸς	15
4. Ὁ ὕλισμὸς	19
5. Ἡ ἠθικὴ τῆς πολιτιστικῆς προόδου	21
6. Ἡ ἠθικὴ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ συναισθήματος	22
7. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Καντίου	24
8. Θρησκεία καὶ ἠθικότης	26

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ

Αἱ προϋποθέσεις τοῦ ἠθικοῦ βίου.

Α'. Ὁ ἠθικὸς νόμος.

1. Ὁ ἐσωτερικὸς ἢ φυσικὸς ἠθικὸς νόμος	28
2. Ὁ θετικὸς ἢ ἀποκεκαλυμμένος ἠθικὸς νόμος	31

Β'. Ἡ συνείδησις.

1. Ἡ οὐσία τῆς συνειδήσεως. Ἡ συνείδησις ὡς ἠθικὸς κανὼν τοῦ βίου	36
2. Τὸ καθήκον καὶ τὸ δικαίωμα	42

Γ'. Ἡ βούλησις.

1. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως	49

ΤΡΙΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Ἡ πραγματικότης τῆς ἠθικότητος.

1. Ἡ ἠθικὴ πράξις γενικῶς	54
2. Ἡ ἠθικῶς ἀγαθὴ πράξις	58
3. Ἡ ἠθικῶς κακὴ πράξις	62

ΜΕΡΟΣ ΕΙΔΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ ἐκ τῆς θρησκευτικότητος ἀπορρέοντα καθήκοντα.

1. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἡμῶν. Πίστις, ἀγάπη καὶ ἐλπίς πρὸς τὸν Θεόν	68
2. Προσευχὴ	70
3. Κατάραι καὶ Βλασφημίαι. Ὅρκοι	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας.

4. Γενικὴ παρατήρησις	74
5. Τὰ καθήκοντα πρὸς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ἡ ἀξία τῆς ζωῆς. Αὐτοκτονία	74
6. Αὐτοθυσία	76
7. Τὰ πρὸς τὸ σῶμα ἡμῶν καθήκοντα	77
8. Τὰ καθήκοντά μας ἀπέναντι τῶν κυριωτέρων ἐκδηλώσεων τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπιστήμη. Καλαὶ Τέχνηαι	81

9. Τὸ δίκαιον καὶ ἡ διοργάνωσις τῶν κοινωνιῶν. Ἠθικότης. Συμπέρασμα	82
10. Καθήκοντα πρὸς τὴν τιμὴν	84
11. Ἡ ἐργασία καὶ ἀξία αὐτῆς	86
12. Καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς ἐργασίας (Brausewetter)	88
13. Ἐργατικὰ προβλήματα	89
14. Τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ. Ἐκλογή τοῦ ἐπαγγέλματος. Προπαρασκευὴ δι' αὐτό. Ἐξάσκησις αὐτοῦ	91
15. Τραγικὴ ὄψις ἐκάστου ἐπαγγέλματος	94
16. Ἡ δῆθεν ἰδιονομία μερικῶν ἐπαγγελημάτων. Ἠθικοὶ κίνδυνοι προκύπτοντες ἐξ αὐτῶν	95
17. Ἐπαγγελματικὸς ἀνταγωνισμὸς	97
18. Γυναικεῖα ἐπαγγέλματα	98
19. Παραγωγικὰ καὶ παρασιτικὰ ἐπαγγέλματα	100
20. Κοινωνικαὶ τάξεις καὶ ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως αὐτῶν	101
21. Ἰδιοκτησία ἢ περιουσία καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα καθήκοντα	102
22. Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα	105
23. Ἡ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν	110
24. Ἀνάπαυσις καὶ τέρψις	111

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἡμῶν.

25. Γενικὴ παρατήρησις	113
26. Ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὸν πλησίον. (Ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον, τῆς περιουσίας αὐτοῦ, τῆς τιμῆς αὐτοῦ)	114
27. Αἱ λοιπαὶ ἐκδηλώσεις τῆς πρὸς τὸν πλησίον δικαιοσύνης. Ἐλευθερία, ἐμπιστοσύνη καὶ εὐγνωμοσύνη	116
28. Φιλαλήθεια καὶ εὐκρίνεια. Τὸ ἐξ ἀνάγκης ψεῦδος	116
29. Ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη	118
30. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος	120
31. Ὁ γάμος	122
32. Τὰ καθήκοντα τῶν συζύγων	124
33. Τὰ καθήκοντα τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς κοινωνίας	125
34. Κοινωνικότης	127
35. Ἡ πολιτεία καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν καθήκοντα. (Πολιτεία ἢ κράτος. Λαὸς ἢ ἔθνος. Σχέσις καὶ σύνδεσις τῶν ἐθνῶν πρὸς ἀλλήλα)	128

	Σελ.
36. Ἡ πολιτεία ὡς κοινωνία δίκαια. Πόλεμος	130
37. Αἱ ποιναὶ	131
38. Ἡ πολιτεία ὡς κοινωνία πολιτισμοῦ	132
39. Καθήκοντα ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων	133
40. Τὰ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καθήκοντα	134

Τὸ Γενικὸν Μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου (σελ. 1—67) ἐλήφθη ἐκ τῆς βραβευθείσης «Χριστιανικῆς Ἠθικῆς» Ἰωάννου Φραγκοῦλη, τὸ δὲ Εἰδικὸν Μέρος (σελ. 68—135) ἐκ τῆς βραβευθείσης «Χριστιανικῆς Ἠθικῆς» Σπυρίδωνος Λαγοπάτη.

024000025395

ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦ. ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ

ΔΡΧ. 24.—

ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΔΡΧ. 26,40